

Андату

Бұл күні тәуелсіз мемлекет болып танылған Қазақстанның *өткені, бүгіні, келешегі* туралы Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың айтқан айшықтары аясында халқымыздың іргелі ел болып қалыптасуында ерен еңбек еткен тұлғалардың аяулы есімдері алтын әріптермен жазылып, Отан тарихынан өздерінің тиісілі орнын алуда. Жүзжылдықтар тоғысында тәуелсіз елінің тарапынан Қазақ тіл білімі мен әдебиеттану ғылымының негізін қалаушы, реформатор-ғалым, қоғам және мемлекет қайраткері Ахмет Байтұрсынұлы «*Ана тілдің айбары*» омырау медалі және «*Ғасыр саңлағы*» алқа белгісімен марапатталғаны баршамызға мәлім.

Тарихи тұлғаның аяулы есімі қайта оралған 1988 жылдан бері ғалым шығармалары қайта басылып, әрі тәуелсіздік кезеңнің ғылымы тарапынан танымдық алғысөздер жазылып келеді. Сонымен қатар, тіл мен әдебиет, тарих, заң, журналистика, философия, педагогика т.б. салалар бойынша ғұламаның шығармашылығы, ағартушылық, қоғамдық және мемлекеттік қайраткерлігіне қатысты 50-ден аса кандидаттық, 20-ға жуық докторлық диссертациялар қорғалды.

2017 жылы Алаш автономиясының құрылғанына – 100 жыл толса, Қазақ зиялыларының *атылғаны* – 80 жыл болады... Қос датаның бірі – еліміздің мерейін үстем етсе, екіншісі – қабырға қайыстыратын азалы күн! Бұл мұрағат деректері негізінде анықталған ақиқат. Алаш Арыстарының абызы, ұлағатты ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының туғанына қыркүйек айының 5-і күні – 145 жыл толмақ!

Ұлт ұстазы, реформатор-ғалым Ахмет Байтұрсынұлының аяулы есімі ортамызға оралғанына келер жылы 30 жыл болады! Бұл күні тұлғаның төл мұрасымен қайта табысып, ғұлама ғибраттарын келешек ұрпаққа танытқан мерзім. Өткен тарихты білу – бүгінгі ұрпақтың міндеті. «Өткенсіз – бүгін, бүгінсіз – келешек жоқ» деген қағида адамзат баласының адам болып қалыптасудағы алғы шарттарының бір белгісі. Сондықтан, біз қашанда өз дәуірімізге дейінгі қатталған тарих жылнамаларына үңілгенде әр сала өз

жағына бұра тартпай, тұтас ұлттық сипатта алып, ұлттық болмыс-бітім тұрғысынан тануға міндеттеміз.

1988 жылдың 4 қарашасы – қазақ ұлты үшін «өшкені жанып, өлгені тірілген күн» болды... Алаш арысы Ахметтің аяулы есімі ақталғандығы туралы анықтама, яғни ресми құжат Қазақ ССР Жоғарғы сотының төрағасы Т.К.Айтмұхамбетовтың қолымен 1988 жылы қарашаның 21-і күні рәсімделіп, оның телқұжаты Шолпан Ахметқызының қолына тапсырылды. Арада бір ай, 7-і күн өткен соң, яғни желтоқсанның 28-і күні «Социалистік Қазақстан» газетінде Қазақстан коммунистік партиясының Орталық комитетінің бюросы *«М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытовтың творчестволық мұрасы туралы»* үш арыстың шығармашылық мұрасын зерттеу жөніндегі комиссияның қорытындысы жарияланды. Сол кезден бастап ғалым мұрасының түпнұсқалары іздестіріліп, жинастыру, оларды қайта бастыру жұмыстары, тағы басқа да өзекті мәселелер қолға алынғаны тарих жылнамасынан аян. Тарихи уақиғалар ішінде А.Байтұрсынұлының Алматыда тұрған үйін табу ең үлкен міндеттердің бірі болды. Ахаң үйі табылғаннан кейін, Қазақстан Республикасының «Тарихи-мәдени мұраны қорғау және пайдалану туралы» Заңына сәйкес 1992 жылғы 18 қыркүйекте қала әкімінің «Қалалық мәдениет басқармасы мен Сәулет басқармасының ҚР-ның Мәдениет министрлігімен келіскен Алматы қаласындағы жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің Мемлекеттік тізіміне ХХ-ғасырдың бас кезіндегі тарих және сәулет ескерткіші болып табылатын Космонавтар көшесіндегі № 60 үй-жайды қосу туралы ұсынысы қабыл алынсын» деген № 413 шешімі шықты. Шындығында, Шолпан Ахметқызы Байсалова, Гүлнар Міржақыпқызы Дулатова, апалы-сіңлілі: Данабике мен Күнімжан Байқадамқызы Қаралдиналар және алғашқы ахметтанушылардың үлкен ізденісінің нәтижесінде бұл күні «тарихи ескерткіш һәм тағылым-үйі» деп танылған Ахмет Байтұрсынұлы тұрған үйді табу – тарихи оқиға болғаны хақ!

I. Тарихы мен дамуы

I.1. Ахмет Байтұрсынұлы мұражай-үйі: қалыптасуы

Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы шығармашылық ғұмырбаяны, қоғамдық және мемлекеттік қайраткерлік жолына байланысты материалдар жинақталған мәдени мекеме. Мұражай – 1993 жылдың 9-қыркүйегінде «Қазақтың халық ағартушысы А.Байтұрсынұлының мұражай-үйін ұйымдастыру туралы» Алматы қаласының сол тұстағы әкімі З.Нұрқаділовтың №360 шешімі негізінде Ахаң үйін қалпына келтіру жұмыстары жүргізілді. Бұл тұста Шолпан Ахметқызы сырқаттанып қалуы себепті, ісшараға Ахметтің інісі Мәшеннің ұлы Самырат Кәкішев жетекшілік етеді. Сол жылы 18 ақпандағы №78 қала әкімінің шешімімен Космонавтар көшесіне /4450 м/ А.Байтұрсынұлы есімі берілді.

Ахаңдай тұлғаның ұрпағы болуды өзіне мақтаныш тұтқан, әрі жаңа ұйымдастырылған музей жұмысына қолдау көрсету мақсатында Кәкішев Самырат Мәшенұлы 1994 жылы 5 тамызда А.Байтұрсынұлы атындағы қор құрды. Қор 1994 жылы 25 қарашада ҚР Әділет министрлігі Алматы қалалық Әділет басқармасында тіркелді. Мәшен – Байтұрсынның кенже баласы. С.М.Кәкішев – Байтұрсын немересі. Ол I және II дәрежелі Ұлы Отан Соғысы ордені, «Еңбек Қызыл Ту» (2 рет), «Құрмет белгісі» орденімен марапатталған. «Қазақ КСР-нің еңбегі сіңген құрылысшысы» деген құрметті атақтың иегері. Самырат өзі бастаған қор жұмысына үш жылдай басшылық жасады. Қор тарапынан А.Байтұрсынұлының әдеби шығармалары 50 000 таралыммен «Жан сөзімді кім түсінер?», «Жоқтау» деген атпен жарық көрді. С.Мәшенұлы «Ахаң туралы ақиқат» атты кітаптың авторы. Шолпан Ахметқызы 1994 жылы 27 қарашада, араға 3 жыл салып Самырат Мәшенұлы 1997 жылы ақпан айында қайтыс болды.

1997 жылы 4 ақпанда «Қазақ мемлекеттігінің қалыптасуындағы рөліне құрмет көрсете отырып, көрнекті ағартушы-ғалым, мемлекет және қоғам қайраткері, Ахмет Байтұрсынұлының туғанына 125 жыл толуына орай» ҚР Үкіметі №150 қаулы етті. Осы қаулы негізінде мұражайға күрделі жөндеу жұмыстары жүргізілді. Өкініштісі, жөндеу жұмыстары толық

бітпестен, 1998 жылы 12-қыркүйекте А.Байтұрсынұлы мұражай-үйі мен ғалым бюстінің тұсаукесері ресми аталып, ашылу салтанаты өтті. Салтанатты шарада мемлекет хатшысы қызметін атқарған, белгілі жазушы Әбіш Кекілбайұлы: *«1998 жылы 12 қыркүйегі – Азап сапарынан Жеңіспен оралған Ахаңның – Ахмет Байтұрсыновтың Туған Еліне, Жеріне, Отанына өзінің өлең төсегі Ошағына толықтай оралған күні. Бүгіннен бастап жаңарып жатқан Елінің, түлеп жатқан ұрпағының тек есінде, зерде-зейінінде гана емес, қақ ортасында қақырайып жүріп, Ұлт ұстазы қызметіне қайта кіріседі. Халқына керек кезінде туып, керекті қызметіне басшы болған қайырлы ұлына тірі көзіндей болған мұражайдың іші бұдан былай құт болғай, тағылым мектебі болғай!»* деген игі лебізін жиналған бұқара алдында айтып, мұражайдың құрметті қонақтар қолтаңбасы кітабына жазып қалдырды.

Мерейтойға арналған науқандық той өткен соң, аяқталмаған күрделі жөндеу жұмыстары жалғасын таппай, ғалымның тағылым үйі, қаланың орталығында «ауызсусыз, сантехникасыз, жылу жүйелерінсіз» мүсәпір күй кешті. Жоғарыға жіберілген хаттар, оң шешімін таппады...

Бірақ мұражай қызметкерлері ғалымның ғибратты жолын тәуелсіз мемлекеттің салауатты ұрпақтарының жадында Қазақ тілі мен әдебиетінің, мәдениетінің негізін қалаған А.Байтұрсынұлы мен оның замандастарының аяулы есімдері мен ерен еңбектерін мәңгі есте қалдыру мақсатында «Тұлғалар тағылымына – тағзым» атты бағдарлама аясында мектеп, гимназия, колледж оқушылары, жоғары оқу орындары тәлімгерлеріне және жалпы келуші-көрермендерге қызметін көрсете берді.

«...Жыртық үйдің де құдайы бар» деген рас екен, талай жылдар шенеуніктер тарапынан қамқорлық көрмеген, музейге 2005 жылы сол тұстағы қала әкімі И.Н.Тасмағамбетов, әкімшіліктің бір топ жауапты қызметкерлерімен келіп, жай-жапсарымен танысты. Бұрынғы әкімдер «қала бюджетінде бұл мекемеге бөлінген қаржы көзі жоқ» деп жолатпайтын. Бір ғажабы, Иманғали Нұрғалиұлы «күрделі жөндеу жұмыстарын жүргізуге» өкім жасап, оған қажетті демеушілерді де тез арада іске қосты.

2006 жылы Р.С.Имаханбеттің жетекшілігімен «Ахмет Байтұрсынұлы мұражайы экспозициясының ғылыми тұжырымдамасы және тақырыптық-экспозициялық жоспары» қайта жасалып, музейде жаңа тіршілік басталды. Қала әкімі И.Нұрғалиұлының жүргізілген жөндеу жұмыстарын қадағалауы көңілге зор демеу болды. А.Байтұрсынұлы музейіне жөндеу жұмыстары жүргізіліп жатқан тұста қалалық Мәдениет департаментінің басшылары «Қазақ ұлтының қамы үшін бес рет абақтыға түсіп, екі рет жер аударылған

тауқыметі таудай тұлғаның мұражайда тұтынған заты жоқ» деген сылтаумен бұл үйді тартып алудың түрлі амалдарын жасап бақты. Осылайша «қазақ халқының көсемі» Ахметке өзі тұрған үйді қимайтындар табылды. Шындығында, музей-үйдің төрінен орын алған әрбір құжаттың, сирек кездесетін суреттердің көкірегі ояу саналы жанға айтары көп... Ал мұның бәрі «көшірмелер» деп көлгірсу білмегендік. Өйткені, мұрағатта (архивте) қатталған сирек қорлардағы деректі құжаттарға жалпы халықтың қолы жете бермейтіні баршаға аян. Тіпті, қазына қорына қарайтын мәдени орталықтарда жұмыс жасайтын ғылыми қызметкерлердің де мемлекеттік кеңселерге арнайы қызметтік хат арқылы кіретінін белгілі. Сондықтан, жабық қорларда жатқан телнұсқа-құжаттардың мұражай-үйге жеткізіліп орналастырылуының да өзіндік қиыншылықтары жеткілікті. Ал осы телнұсқа-құжат, мейлі дубликат болсын – оның тарихи деректі құжат екені басы ашық нәрсе.

Рухани қазына Ахаң мұражай-үйіне үйірілген «қара бұлтты» сейілтудің жолын іздеп шырылдағанмызда, бізден сырт айналғандардың саны қаншама болды десеңізші? Олардың ішінде бұқаралық ақпарат құралдары да бар. Ахаң үйіне араша сұраған жалғыз басылым – Ана тілі апталығы болса, теледидардан ел назарын қаратқан тек – 31-ші канал болды. Ал, зиялы қауымның ішінде абыройыма қандайда бір нұқсан келеді деп қорықпастан, сол тұста «Алатау» шипажайында тәуелсіз елдің академик-ғалымдарының күтімін жасап жатқан қала әкіміне төтеден сауал қойып, «бұл не маскара?!» деп, жедел шара қолдануды талап еткен, нағыз ғалым Тұрсынбек ағай Кәкішев екенін біреу білсе, біреу білмейді. Қала әкімі мәселенің басын шешіп берді. Ол – Ахаң музейінің сақталатындығы, ешқандай музейлермен біріктірілмейтіні, қайта қолда жүрген Ахаң заманының заттарын жинау керектігін айтты. Ахметтей ақиық арыстың «мұрасын» түгендеу – егемен елдің еншісіндегі межелі міндет екенін, әкім өз ісімен «өзгелерге» үлгі көрсетті.

Бұл күні ғалымның шығармашылық мұрасы келешек ұрпақ тәрбиесіне қажетті өзекті тақырып деп табылып, зерттеу нысанына айналып отыр. Атап айтсақ, 1992 жылы Ө.Әбдиманов «Ахмет Байтұрсынұлының әдеби-публицистикалық қызметтері», Б.Момынова ««Қазақ» газеті қоғамдық саяси лексика», 1994 жылы Т.Шаңбаев «Мысал жанрының стилі мен тілі» (А.Байтұрсынұлы 40 мысал), Н.Машқанова «А.Байтұрсынұлы – қазақ жазуының реформаторы», 1995 жылы А.Қыдыршаев «А.Байтұрсынұлының әдістемелік мұрасы», 1998 жылы Қ.Сақов ««Қазақ» газетіндегі ұлттық саяси мәселелердің жазылуы», 1999 жылы Р.Үсембаева «А.Байтұрсынұлы мұралары арқылы бастауыш сынып

оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу», 2000 жылы Б.Иманбекова «А.Байтұрсыновтың тәлімдік ой-пікірлерін педагогикалық колледждердің оқу тәрбие үрдісіне енгізу жолдары», Қ.Атабаев «Қазақ баспасөзі Қазақстан тарихының дерек көзі (1870-1918)», 2001 жылы К.Ыбырайжанов «А.Байтұрсыновтың білім жайлы педагогикалық мұралары», 2002 жылы Ж.Байтелесова «Қоғамдық сананы қалыптастырудағы А.Байтұрсынұлы публицистикасының ролі», 2003 жылы Қ.Ашекеева «А.Байтұрсынұлының философиялық көзқарастары», 2004 жылы Ш.Ерназарова «Қазақ публицистика тілінің дамуындағы Байтұрсынұлы кезеңі», 2005 жылы Қ.Ибраймов «А.Байтұрсынұлы еңбектеріндегі терминология және стилистика мәселелері», 2006 жылы Р.Имаханбетова «Ахмет Байтұрсынұлының өмірбаяны, шығармашылығы (мұрағат құжаттары негізінде)», 2007 жылы Ұ.Еркінбаев «Ахмет Байтұрсынұлының Әдебиеттанушы ХХ ғасыр басындағы әдебиеттану ғылымының контекстінде», Г.Абитова ««Ер Сайын» жырының поэтикасы», 2008 жылы Х.Айтжанов ««Қазақ» газетіндегі әдебиет мәселелері», 2009 жылы Г.Тұрғараева «А.Байтұрсынұлының қоғамдық-саяси және мемлекеттік қызметі», 2010 жылы А.Ойсылбай «А.Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышындағы» сөз өнері мен поэтика мәселелері» атты кандидаттық диссертациялық еңбектер қорғады.

Тәуелсіз кезеңнің ғалымдары: Ө.Айтбаев, Б.Қойшыбаев, М.Қойгелдиев, А.Ісімақова, С.Өзбекұлы, Д.Қамзабекұлы, Қ.Мәдібаева, С.Смағұлова т.б. докторлық ғылыми зерттеу еңбектерінде ғалым-реформатор А.Байтұрсынұлының шығармашылығы мен қоғамдық қайраткерлігіне қатысты деректер қамтылып, арнайы қарастырылған.

Бүгінгі тәуелсіз елі тарапынан Ғасыр саңлағы Ахметтің ардақты есімін мәңгі есте қалдыру мақсатында төмендегідей шаралар іске асырылды:

- Ұлттық Ғылым академиясы Тіл білімі институтына;
- Қостанай облысы Жангелді ауданының «Южный» совхозына;
- Шымкент қаласындағы № 50 орта мектебіне;
- Қызылорда қаласының бір көшесі мен бір орта мектебіне;
- Қостанай, Арқалық, Семей қалаларының бір-бір көшелеріне, Торғай ауылының бір көшесіне;
- Космонавтар көшесіне;
- А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай мемлекеттік университетіне;
- Алматы қаласындағы 139 қазақ орта мектебіне;

- А.Байтұрсынұлы көшесінің бойында орналасқан Қабанбай батыр мен Жамбыл көшелерінің аралығындағы алаңқайға (сквер) Ахмет Байтұрсынұлының аты берілді;
- А.Байтұрсынұлы 1928-1929 жылдары қызмет еткен Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының ғимаратына оның бейнесі бедерленген мемориал тақта орнатылды;
- 1990 жылдың 22 наурызынан Ана тілі апталық газеті «Сөзі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады» деген ғалым ғибратын және тұлға бейнесімен Қазақ газетінің жалғасы ретінде қайта санатқа қосылды;
- 2004 жылдан «Қазақ» (1913-1918 ж.ж.) газетінің жалғасты саны шығуда;
- Абай атындағы Қазақ педагогикалық университеті жанынан ғалым атындағы «Алаш» ғылыми-зерттеу орталығы (2008 ж.) ашылды.

Қорыта айтқанда, ұрпақ тәрбиесінде тағылымы мол мәдени ошақтардың қай қайсысы да – табыс әкелетін өндіріс, не өнеркәсіп емес, мұндай мекемелер қашанда мемлекеттің қамқорлығына зәру. Ол қазірге заман талабына енген тендерлік жүйе арқылы өз қызметін көрсете алмайтынын бәріміз де білеміз. Бірақ үнсізбіз, өйткені бұл сауалдың жауабы жуық арада оң шешімін таппайтыны тағы бәрімізге аян. Дегенмен, өркениетті елдер қатарына қосылғысы келген ел, ең алдымен, ұлттық байлығы мәдени мұралардың мүддесін қорғауы тиіс. Ал оның жолы біреу-ақ, ол – тарихи мұраларды халық қазынасы деп өмірлік мемлекеттік мәртебе беру. Өмірлік мемлекеттік мәртебе дегеніміз – үкімет қамқорлығында болу деген сөз.

Ұлттық рухтың ұлы тіні, ұлттың рухани көсемі А.Байтұрсынұлының мұрасы, «тірі көзіндей болған үйін» қаз-қалпында сақтап, мемлекеттік дербес қамқорлыққа алып, қаржыландыру – бүгінгі салауатты ұрпақтың парызы, сауапты ісі.

I.2. Жалпы мәлімет

Құрылған жылы: *1993 жылдың 9-қыркүйегі.*

Мекенжайы: *Алматы қ., Алмалы ауданы, Ахмет Байтұрсынұлы көшесі 60-үй.*

Жылжымайтын мүлік нысаны: *050012 Алматы қ., Алмалы ауданы, Ахмет Байтұрсынұлы көшесі 60-үй.*

Ғимарат көлемі – *160 шаршы метр.*

Алып жатқан ауданы – *Жер теліміне меншік құқығын, тұрақты жер пайдалану құқығын беретін акт – 0,1559 га.*

Ғимарат жайында: *Нақты қай жылы салынғаны анықталмаған, 1993 жылы қалпына келтірілген. Қабырғасы бөрене*

Қаржыландыру

- Жергілікті бюджет – 2006 жылы Алматы қаласы әкімі И.Н.Тасмағамбетовтың қолдауымен күрделі жөндеу жұмыстары жүргізілді.
- Республикалық бюджет – 1997-1998 ж.ж. Үкімет тарапынан ғалымның 125 жылдық меретойына орай, жөндеу жұмыстары

Кәсіпорын қызметінің мәні мен мақсаттары

- А.Байтұрсынұлының еңбектерін басып шығару, насихаттау және тарату;
- Мұражай-үйін ұстау және экспонаттармен толтыру;
- Әдістемелік және ғылыми кітапхана қорын құру.

Мекеменің штаты

Жалпы штат саны – 0 бірлік, оның өзі қоғамдық негізде, оның ішінде:

- әкімшілік-басқару аппараты – 1;
- ғылыми және ғылыми-өндірістік құрам – 1;
- өндірістік құрам – 0.

Әкімшілік-басқару аппараты

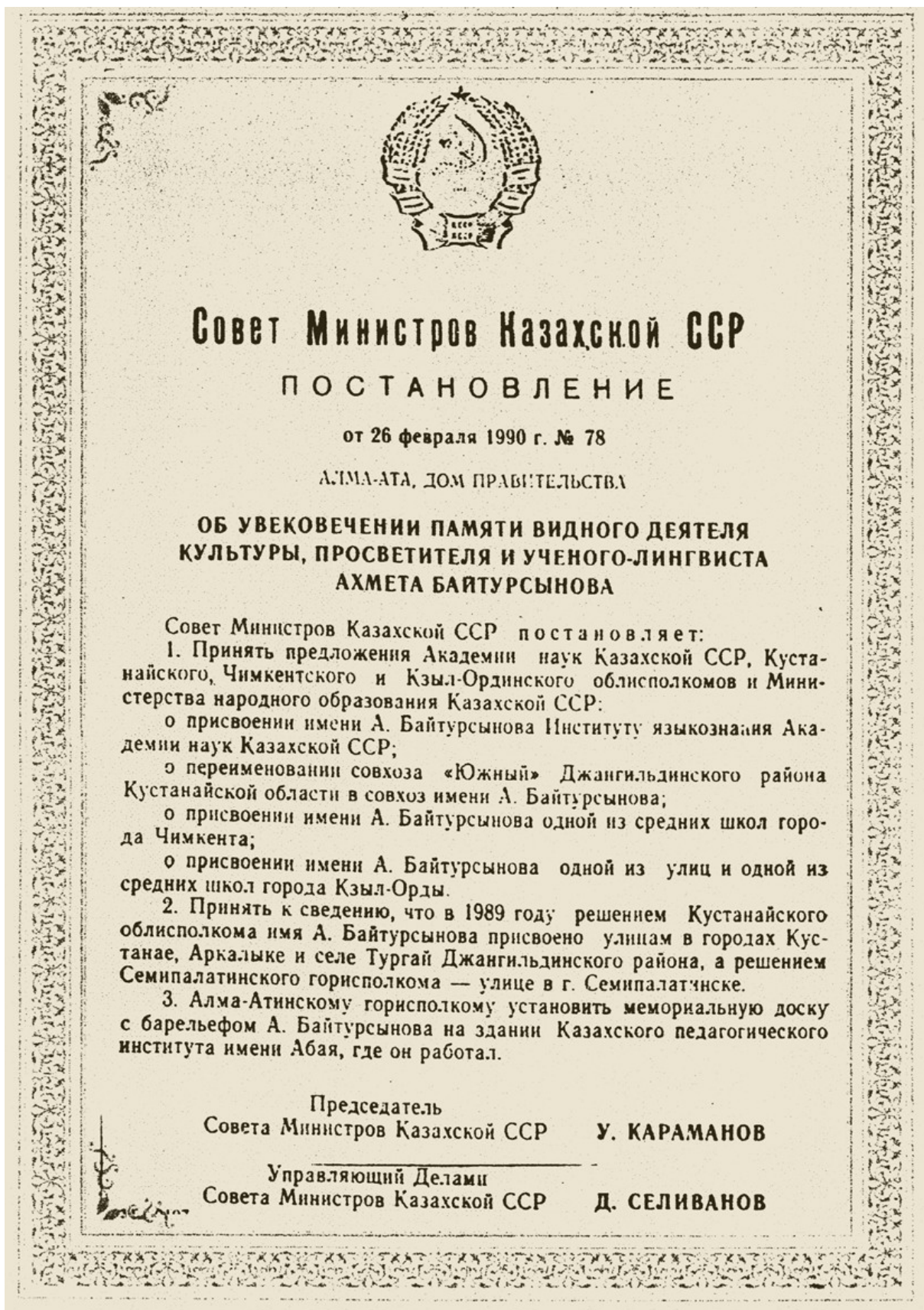
Директор әрі экскурсоводы – *Имаханбет Райхан Сахыбекқызы;*

Директордың орынбасарлары:

- директордың бірінші және ғылыми жұмыстары жөніндегі орынбасары – *қарастырылмаған;*
- директордың музейлік менеджмент және маркетинг жөніндегі орынбасары – *қарастырылмаған;*
- директордың қаржы және коммерциялық мәселелер жөніндегі орынбасары – *қарастырылмаған;*
- бас бухгалтер – *қарастырылмаған;*
- кадр жұмысын ұйымдастыру тобының жетекшісі – *қарастырылмаған.*

1.3. Мұрағат деректері: қаулы, шешім, өкімдер

1.

Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің Қ А У Л Ы С Ы

5 тамыз 1993 ж. № 679

А. БАЙТҮРСЫНОВТЫҢ ТУГАНЫНА 120 ЖЫЛ ТӨЛУЫ ТУРАЛЫ

Қазақстан Республикасының Министрлер Кабинеті қаулы етеді:

Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясының Қазақстан Республикасының Мәдениет министрлігімен, Білім министрлігімен, Баспасөз және бұқаралық ақпарат министрлігімен және Қазақстан Жазушылар одағымен келісілген:

1993 жылы Алматы қаласында А. Байтұрсынұвтың туғанына 120 жыл толуына байланысты оның шығармашылық қызметіне арналған ғылыми-теориялық конференция өткізу жөніндегі;

А. Байтұрсынұвтың бейнесі салынған почта конвертін шығару жөніндегі;

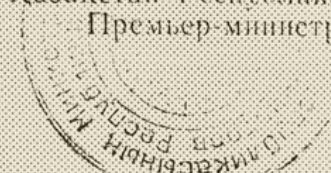
«Ахмет Байтұрсынұв тағылымы» деген атпен мақалалар жинағын дайындау жөніндегі;

мәдениет және білім мекемелерінде А. Байтұрсынұвтың туғанына 120 жыл толуына орайластырылған көрмелер, тақырыптық кештер ұйымдастыру жөніндегі;

А. Байтұрсынұвтың қазақ мәдениетін дамытудағы тарихи ролін ашатын радио және телехабарларды, зерттеулер, мақалалар мен очерктер циклын ұйымдастыру жөніндегі ұсынысы қолдау тапсын.

Қазақстан Республикасының
Премьер-министрі

С. ТЕРЕЩЕНКО

3.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҮКІМЕТІНІҢ ҚАУЛЫСЫ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Приложение к постановлению Правительства Республики Казахстан от 4 февраля 1997 г. № 150

СОСТАВ

юбилейной комиссии по подготовке и проведению 125-летия со дня рождения Ахмета Байтурсынова

Тасмагамбетов И. Н. - Заместитель Премьер-Министра Республики Казахстан, председатель

Мамашев Т. А. - Министр культуры Республики Казахстан, заместитель председателя

Школьник В. С. - Министр науки - Академии наук Республики Казахстан, заместитель председателя

Сарсенбаев А. С. - Председатель Национального агентства по делам печати и массовой информации Республики Казахстан (по согласованию)

Журинов М. Ж. - Министр образования Республики Казахстан

Брыкин В. А. - аким Тургайской области

Кулиханов Ш. К. - аким г. Алматы

Мухамеджанов У. Б. - заведующий Отделом социально-культурного развития - Аппарата Правительства Республики Казахстан

Оразалин Н. М. - первый секретарь Правления Союза деятелей Казахстана (по согласованию)

Токсенгенов Р. К. - заместитель Министра финансов Республики Казахстан

Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі **Ә. Қажигелдин**

4.

РЕШЕНИЕ

ГЛАВЫ АЛМА-АТИНСКОЙ ГОРОДСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

РЕШЕНИЕ

ГЛАВЫ АЛМА-АТИНСКОЙ ГОРОДСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Алматы қаласындағы жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің мемлекеттік тізіміне Қосмаөзет-көмесіндегі №60 үнді қосу туралы.

Қазақстан Республикасының "Тарихи-мәдени мұраны қорғау және пайдалану туралы" Заңына сәйкес /VI тарау 27 бап/ Алматы қаласының Әкімі шешім қабылдады:

- Қалалық мәдениет басқармасы мен Саулет Бас басқармасының Қазақстан Республикасының Мәдениет министрлігімен келіскен Алматы қаласындағы жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің мемлекеттік тізіміне ХХ-ғасырдың бас кезіндегі тарих және саулет ескерткіші болып табылатын Қосмаөзет-көмесіндегі №60 үназды қосу туралы ұсыныс қабыл алынды.
- Қалалық мәдениет басқармасы /А.Қ.Рисбаев/ тарихи ескерткіштерді есепке алу және қорғау жөніндегі заң актілерімен анықталатын тиісті құжаттарды ресіндеуге міндеттелсін.
- Осы шешімнің орындалуын қадағалау қала Әкімінің орынбасары Ә.С. Беспаеваға жүктелсін.

Главе городской администрации **З.Нуркадилов**

3.Нуркадилов

№ 150 от 23.04.97

КАЗАХСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ
ӘКІМІНІҢ
Ш Е Ш І М І

РЕШЕНИЕ
ГЛАВЫ АЛМА-АТИНСКОЙ
ГОРОДСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

1993 жылғы 09 сәуір күні

№ 360

№ _____ данасы

09 сәуір 1993 г.

№ 360

экз. № _____

"Об организации дома-музея казахского народного просветителя Ахмета Байтурсынова."

Во исполнение Закона Республики Казахстан "О реабилитации жертв массовых политических репрессий" от 14 апреля 1993 года и в целях подготовки к празднованию юбилея казахского народного просветителя Ахмета Байтурсынова и организации дома-музея его имени, глава городской администрации

РЕШИЛ:

1. Поддержать инициативу Производственно-строительной фирмы "АСПЕК-СТРОЙ-СЕРВИС" и НПВО "Казахинтранс" по благотворительному финансированию ремонтно-восстановительных работ дома-музея Ахмета Байтурсынова и последующих затрат на постоянную эксплуатацию и содержание дома-музея.
2. Городскому объединению жилищного хозяйства (Ломо К.С.) в месячный срок передать с баланса на баланс производственно-строительной Фирмы "АСПЕК-СТРОЙ-СЕРВИС" жилой дом по ул. Байтурсынова, 60 с последующим включением его в состав проектируемого рядом с ним Культурно-административного центра ПСФ "АСПЭК-СТРОЙ-СЕРВИС".
3. Поручить первому заместителю главы администрации Храпунову В.В. совместно с ПО "Алмаатаэнерго" (Кадыржанов А.К.), Гортеплокоммунэнерго (Айрих Ю.Э.), АПРЭС (Журавлев Л.И.), АПЮ "Водоканал" (Фельдман И.С.), ГТС (Сатеков А.) решить в сентябре 1993 года на льготных условиях и в порядке гуманитарной помощи вопросы выдачи технических условий и строительства инженерных сетей Культурно-административного центра "АСПЕК-СТРОЙ-СЕРВИС" первоочередным подключением к ним к началу отопительного сезона текущего года дома-музея.
4. Контроль за выполнением данного решения возложить на первого заместителя главы городской администрации Храпунова В.В.

ГЛАВА
ГОРОДСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ

З. НУРКАДИЛОВ

1997 ж. желтоқсан 30/105

ШЕШІМІ РЕШЕНИЕ Алматы ауданында Ахмет Байтұрсынұлы атындағы жер учаскесіне меншік құқығын беру туралы

16. желтоқсан 1997 ж. 30/105

1997 ж. желтоқсан 30/105

ШЕШІМІ РЕШЕНИЕ Алматы ауданында Ахмет Байтұрсынұлы атындағы жер учаскесіне меншік құқығын беру туралы

16. желтоқсан 1997 ж. 30/105

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы жер учаскесіне меншік құқығын беру туралы

Қазақстан Республикасы Президентінің заңын күші бір "Жер туралы" жарығына және Ұкіметінің 08.04.96 ж. №402 қаулысына сәйкес.

Алматы қаласының әкімі ШЕШІМ ҚАБЫлдады:

- 1. Ахмет Байтұрсынұлы атындағы қырағи мұражай-үйі пайдалану және қызмет көрсету үшін Алматы ауданы Байтұрсынұлы көшесі, 60 үй мекен-жайы бойынша иелікші пайдалану ішкі құрамында көлемі 0,1559 га бөлінісін беріп учаскесіне жеке меншік құқығын беріледі. Жер пайдаланушы иждігерлік жүйелері пайдалану және жөндеу үшін қашық қызметтердің жер учаскесіне қосымша өтуін қамтамасыз етуге міндетті. 2. Жер пайдаланушы қалың жер қатпары және жерге орналастыру жөніндегі комитеттен жер учаскесін сатып алу-сату шартын жасасқан. 3. Қалалық жер қатпары және жерге орналастыру жөніндегі комитеті жер иеленушіге жер учаскесін жеке меншік сатып алғаннан кейін меншік құқығын беретін актісін берсін. БСКЕРТУ: Алматы қаласы әкімінің шешімі жергілікті сатып алушы азаматтық құқықтық мәнінен жүзеге асыруға құқық береді.

Орнотылған жер учаскесіне меншік құқығын беру туралы

В соответствии с Указом Президента Республики Казахстан, имеющим силу закона, "О землях" и Постановлением Правительства от 08.04.96 г. №402.

АКІМ ҒАЛМАТЫ РЕШИЛ:

- 1. Предоставить Фонду имени Ахмета Байтурсынова право частной собственности на земельный участок площадью 0,1559 га для эксплуатации и обслуживания дома-музея в границах фактического пользования по адресу: ул. Байтурсынова, 60, Алматинский район. Землепользователю обязан обеспечить беспрепятственный доступ на земельный участок эксплуатирующим городским службам для технического обслуживания и ремонта инженерных сетей. 2. Землепользователю заключить договор купли-продажи земельного участка с Городским комитетом по земельным отношениям и землеустройству. 3. Городскому комитету по земельным отношениям и землеустройству выдать землепользователю акт на право собственности на земельный участок после закладки земли в собственность. ПРИМЕЧАНИЕ: Решение Акима города Алматы не дает землепользователю право осуществлять гражданско-правовые сделки без выкупа земельного участка в частную собственность.

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘКІМІ

ШҚУМАХАНОВ

АКІМ Г О Р О Д А А Л М А Т Ы

ШҚУМАХАНОВ

Қазақстан Коммунистік партиясының Орталық Комитетіне

Мағжан Жұмабаевтың, Ахмет Байтұрсынұтың және Жүсіпбек Аймауытовтың творчестволық мұрасы туралы

Жауапсыз жағдайда ұшырап, республикадағы ұлттық рухани мұраларымызды, соның ішінде Мағжан Жұмабаевтың, Ахмет Байтұрсынұтың және Жүсіпбек Аймауытовтың творчестволық мұрасын қорғау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу, оны ұлттық мұра ретінде бағалау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу, оны ұлттық мұра ретінде бағалау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу...

Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің Мағжан Жұмабаевтың, Ахмет Байтұрсынұтың, Жүсіпбек Аймауытовтың творчестволық мұрасын зерттеу жөніндегі комиссиясының ҚОРЫТЫНДЫСЫ

1938 ж. XXVI съезінде, Бүкіл-одақтық ХХІ партия конференциясында және Басқа тарихи-мәдени және ғылыми мұраларымызды қорғау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу, оны ұлттық мұра ретінде бағалау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу...

қорғау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу, оны ұлттық мұра ретінде бағалау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу, оны ұлттық мұра ретінде бағалау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу...

қорғау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу, оны ұлттық мұра ретінде бағалау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу, оны ұлттық мұра ретінде бағалау және оны тарихи-мәдени және ғылыми тұрғыдан зерттеу...

ҚАЗАҚСТАН КОММУНИСТИК ПАРТИЯСЫНЫҢ АЛМАТЫ АУДАНЫ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ АТЫНДАҒЫ ЖЕР УЧАСКЕСІНЕ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН БЕРУ ТУРАЛЫ ШЕШІМІ

8.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ

ӘКІМІ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН

А К И М

города АЛМАТЫ

199 8 жылғы 12 маусым
№ 529

ШЕШІМІ
РЕШЕНИЕ

12 шілде 199 8 г.
№ 529

А.Байтұрсыновтың есімін
есте қалдыру туралы

Көрнекті ағартушы, мемлекет және қоғам қайраткері
Ахмет Байтұрсыновтың 125 жылдық мерейтойына және есте
қалдыру мақсатында, Алматы қаласының әкімі

Ш Е Ш І М Қ А Б Ы Л Д А Д Ы :

1. Ахмет Байтұрсынов көшесінің бойында орналасқан,
Қабанбай батыр және Жамбыл көшелерінің арасындағы
скверге Ахмет Байтұрсынов есімі берілсін.

2. Алмалы ауданының әкімі (Т.Асанов) Ахмет Байтұрсынов
қорымен бірлесе отырып (С.Байтұрсынов), сквердің жаңа
атауына орай өтетін шараларды белгілесін.

3. Осы қаулының 1 пунктінің жүзеге асуына «Благоустройство»
Акционерлік қоғамы (А.Карпов) шара қолдансын.

4. Осы шешімнің орындалуын бақылау Тіл басқармасының
бастығы Б.Белғараға жүктелсін.

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘКІМІ

В.ХРАПУНОВ

АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҰЛЫНЫҢ ӨЗ ҚОЛЫМЕН ТОЛТЫРЫЛҒАН САУАЛНАМАЛАР

1. Қызметкерлерге арналған сауалнама. 42 сұрақ. Толтырылған уақыты – 1925 жыл.

1.

Қ С Н Е Т А

Для справки.

1. Фамилия, имя, отчество. *Байтұрсынұлы, Ахмет Байтұрсынұлы*

2. Год, месяц, число рождения в какой местности. Место жительства для места рождения. *1872. 5/12, урочище Тугайлы, 1. Оренбург*

3. Образование (до революции и после). *Высшее (кара-казак) высшее русское казачье и татарское*

4. Национальность. *Киргиз.*

5. Род занятий. *Российские.*

6. Образование после революции. *Училища (туркмен, казах, узбек и Оренбургская гимназия, Оренбургская гимназия, гимназия)*

7. Вид профессии, специальности. *Учитель и историк*

8. Семейное положение. *женат*

9. На кого состоит семья (имя, фамилия, возраст и род занятий). *Жена — Бадриева — 46 лет
дети: 1) Кирин — 14 лет
2) Ануша — 7 лет
3) Шадман — 5 лет
Братья — Калма, Калма, Шадман, Ануша, узбек, и сестра Шадман в喀什. Узбек, родственники — сарыбагы.*

10. Каким образом приобрел образование. *Киргизские*

11. Каким образом приобрел образование после революции. *Училища*

12. Каким образом приобрел образование после революции. *Училища*

13. Когда поступила на военную службу и в каких должностях служил.

Не поступал.

14. Последняя чин и должность в старой армии.

15. Служил ли в белой армии, добровольцем по добровольцам с какого времени и до каких, в каких частях, на каких должностях.

нет

16. Последняя чин и должность пленены /указав вкратце/

17. Служил ли в контрреволюционных учреждениях, или в других каких-либо охранных полицейских учреждениях "Г.П. Уфаимов" на каких должностях и в какой должности.

В Дирекции организации - при этом времени не служил. Уфаимов в 1920 году. Служил в организации.

18. Служил ли в революционных учреждениях, указать где и когда и на каких должностях и с какого и по какое время.

В Дирекции организации - при этом времени не служил. Уфаимов в 1920 году. Служил в организации.

19. Ваше отношение к военной революции.

Не отбывал воинских обязанностей.

20. Какое принимали участие в революционной работе в 1905 г., где и в какое время находились.

Видею участие - пропаганда, агитация в г. Карпачинске.

21. Какое принимали участие в революционной работе в 1917 г., где находились.

Во организации - пропаганда, агитация в г. Карпачинске.

22. Укажите, к какому политическому направлению принадлежали в течение всей своей жизни, всемирно вступили в партию, время вступления, составили в партийных, забвительные должности и посты, какие должности выполняли: агитатор, организатор, организатор "Г.П."

Партия "Аванс" и Р. В партии с 1917 г. 1920 г., а во второй с 1920 г. по 1921 г. Карпачинском просвещении

23. Если не состояли, то какой сочувствовали указать и где выражались сочувствие и оказанию материальной поддержки и т.д.

24. В какой партии состоите или сочувствуете в данное время, партизанства и с какого времени.

Возмущенным партизанства

25. Где, когда, за что и на ком

репрессии подвергались до
самой Великой Революции
время и место суда заключенная
род отчества - называли.

В сажа на в...
сабу в Карла...
Содержания в тюрьме с 1901
июль 1919 г. по 21 фев. 1910 г.
в...
Самой. 270. и Орта. 100. 1910 г.

26. Прочел ли вы-ли к суду и след-
ствие, подвергались ли нака-
заниям- в судебном и админи-
стративном порядке, кроме поли-
тических, когда, где, за
что и кем именов.

К суду 1 раз за...
в...
Оренбург. губернатор.

27. Если принимали, то какую работу
роль и ведете в настоящее время
в партии.

Безпартийном

28. Состоите ли членом Союза какого-
либо поступления на членского
билета.

Членом Союза работ-
ников просвещения.
Бил. 10

29. Кто вас знает из чужих совет-
ских или партийных работников,
укажите не менее 5-х товарищей.

Все партийные работ-
ники заимствованы в...
Оренбурге

30. Есть ли родственники в белой
армии, кто они, где находились.

Нет

31. Есть ли родственники за-границей,
они, чем занимаются и где нахо-
дятся.

Нет

32. Какую связь имели за границей.

Никакой

33. Состоите ли членом какого-нибудь
научного общества, укажите какого
именно и с какого времени.

Членом в-ва изу-
щия наук. 1920 г.

34. Состоите ли членом какого-либо
иностранного научного общества, какого
именно и с какого времени.

Нет

35. Где-ли научные или литературные
труды / указать главные труды
напечатанных отдельных книжках, также
напечатанных в специальных журналах,
газетах и т.д. время их издания
и на каких языках изданы, указать
важные работы научного или
литературного характера.

1) Формы...
Экономический...
Смешанные...
Сборник...
Труды...
Газ. Газет...

36. Главнейшие литературные доклады
или составленные.

Доклады не де-
лали.

37. Напечатанные учебные книги
популярного характера.

Бывало...
и руководящего...

38: Где, когда и кем исполняете обязанности заместителя председателя, на протяжении партийных, профсоюзных, комсомольских и других организаций. *Исполн. Начальн с 1920 по 1922., Главног. упр. с 1920 по 1921.*

39: Где, когда и кем исполняете обязанности заместителя председателя, на протяжении партийных, профсоюзных, комсомольских и других организаций. *С 1919. по 1920, упр. Кооператива, 1920. по 1921. Главног. упр. просв., 1921. и упр. Высш. школы просв. и наук. Академия наук и высш. школы. Высш. школа просв. и наук. Высш. школа просв. и наук.*

40: Где, когда и кем исполняете обязанности заместителя председателя, на протяжении партийных, профсоюзных, комсомольских и других организаций. *Исполн. Комитетом Высш. школы и упр. Высш. школы. Высш. школы. Высш. школы.*

41: Где, когда и кем исполняете обязанности заместителя председателя, на протяжении партийных, профсоюзных, комсомольских и других организаций. *Преподаватель в Высш. школе. Высш. школы. Высш. школы.*

42: Домашний адрес: *г. Харьков, Станиславск. ул. д. № 14.*

А. С. Сидоренко

2. Ағарту ісі бойынша Халықтық комиссариат сауалнамасы. 39 сұрақ.
Толтырылған уақыты – 1925 жылы 22 сәуір.

Пролетариев всех стран, соединитесь!

К. С. С. Р.

Народный Комиссариат по Просвещению

Отдел № _____

АНКЕТА № _____

Примечание. Все пункты анкеты должны быть подробно заполнены. Если страшно, что дано не-
есть строгую ответственность. Заполнение анкеты
должно быть заверено административной учреждением.

1) Фамилия, имя и отчество. *Винниченко, Анна Владимировна*

2) Сословная принадлежность до революции. *Работница*

3) Имущественное положение прежде и теперь. *Свободна*

4) Национальность. *Украинка*

5) Подданство. *Российское*

6) Образование общее и специальное (ука-
жите где, когда учились, название учеб-
ных заведений, окончили, нет, сколько
классов. *Среднее образование в Киевской гимназии и в Харькове.*

7) Ваша профессия, специальность. *Работница*

8) Из кого состоит ваша семья в данное
время: жена, дети; укажите возраст,
имена, точный адрес и род занятий их. *Муж: Багряков, Федор Павлович
Харьков, Армавирское, Улановская
улицы, 14. Дети: Мария, 10 лет, Людмила, 7 лет.*

9) Есть ли у вас отец, мать, братья, сестры,
их имена, где в настоящее время про-
живают, чем занимались до революции
и после до сего времени, прежнее и
настоящее их имущественное и обще-
ственное положение. *Мать: Мария Ивановна
Харьков, Армавирское, Улановская
улицы, 14. Отец: Иван Иванович
Харьков, Армавирское, Улановская
улицы, 14.*

10) Какими языками владеете, кроме рус-
ского (говорите, пишете, читаете). *Украинским (говорю и пишу)*

11) Какое и когда вы занимали должности в
гражданских учреждениях до февральской
революции. *Учительница в школе "Казак"*

12) Когда поступали на военную службу и
в каких должностях служили. *Не служила.*

13) Последний чин и должность в старой
армии. *Не служила.*

14) Служили ли в белой армии, доброволь-
цем или по мобилизации, с какого вре-
мени и по какое, в каких частях и на
каких должностях. *Не служила.*

15) Последний чин и должность в место пле-
нения (указать подробно). *Не пленена.*

- 16) Служили ли в контр-разведывательных учреждениях, или в других каких-либо охранных полицейских учреждениях и т. д., (укажите в каких должностях и местности).
- 17) Служили ли в гражданских просветительных учреждениях при власти белых, указать где и когда и на каких должностях и с какого и по какое время.
- 18) Какое принимали участие в революции 1905 г. и где в это время находились.
- 19) Укажите к каким политическим партиям принадлежали в течение всей вашей жизни, время вступления в партию, сколько времени состоите в таковых, занимаемые должности в партиях, какие обязанности выполняли, агитатор, пропагандист, организатор и т. д.
- 20) Какое принимали участие в февральской и октябрьской революции 1917 г., где находились.
- 21) Если не состоите, то какой сочувствовали, указать и чем выразилось сочувствие, в оказании материальной поддержки и т. д.
- 22) В какой партии состоите или сочувствуете в данное время, № парт. билета и с какого времени.
- 23) Где, когда, за что и какими репрессиям подвергались до февральской революции, указать время и место суда заключения или отбывания наказания.
- 24) Привлекались ли к суду и следствиям, подвергались ли наказаниям в судебном или административном порядке, кроме политических, когда, где и за что и кем именно.
- 25) Если партийный, то какую работу вели и ведете в настоящее время в партии.
- 26) Состоите ли членом союза, с какого времени поступления и № членского билета.
- 27) Кто Вас знает из видных советских или партийных работников, укажите не менее двух товарищей.
- 28) Есть ли родственники в белой армии, кто они, где находятся.
- 29) Какую связь имеете с за границей.
- 30) Состоите ли членом какого-нибудь научного общества, укажите какого именно и с какого времени.
- 31) Состоите ли членом какого-либо иностранного научного общества, какого именно и с какого времени.

Нет

Нет

В противоборьбе с белыми, в организации партизан в Нарвском уезде в 1918 г. 1920 г. в РКП с 1917 по 1920 г. в должности агитатора, организатора.

В февральской и октябрьской революциях 1917 г. в должности агитатора, организатора.

Состою членом РКП.

В августе 1904 г. в должности агитатора, организатора в Нарвском уезде в 1917 г. в должности агитатора, организатора.

Как организатор в Нарвском уезде в 1917 г. в должности агитатора, организатора.

В настоящее время

Состою членом РКП

Известны, известны и т. д.

Нет

Никакой

Состою членом научного общества в Нарвском уезде в 1920 г.

Нет

32) Имеете ли научные и литературные труды, указать главные труды изданных отдельных книгами, также напечатанных в специальных журналах, газетах и т.д. время их ведения и на каких языках отдельно, указать переведенные работы научного или литературного характера.

48
Место ра. конструктор. з/о-
ре.
Машинное бюро Крестинка

33) Главнейшие литературные доклады и темы, время и место их прочтения или составления

Секция на 1-ом Всероссийском съезде рабочих

34) Напечатанные учебные книги популярного характера

Вашинградская книга

35) Где, когда и какие выборные советские должности занимали, не исключая партийных и профессиональных.

Машинное бюро с 1920 по 1921 г. и
Машинное бюро с 1920 по 1922 г.

36) Укажите все места служб, должности, занимаемые Вами в советских учреждениях и предприятиях с 18 го года до настоящего времени, где и когда, продолжительность службы.

С 1919 г. по 1920 г. Машинное бюро
с 1920 по 1921 г. Харьков завод,
с 1921 по 1922 г. Профсоюз. Институт,
с 1922 по 1924 г. Машинное бюро,
Институт. Машинное бюро, с 24 г. Институт
Институт. НКК.
Коммунистический институт, разряд
15. Машинное бюро. 25 г.

37) Место службы и занимаемая должность в настоящее время и получаемый оклад жалования "разряд".

Промышленность Киев

38) Где и какие должности занимаете по совместительству или где какие работы выполняете кроме основной занимаемой в данное время.

39) Домашний адрес.

Франкфурт, Амантсман, 914

Подпись, К. Вашиградский

Город Оксфорд
Год 1925
Месяц апрель
Число 22

3. Академиялык пайкі алу туралы сауалнама. 7 сұрак.
Толтырылған уақыты – 1923 жыл.

43 3 43

А Н К Е Т А

На право получения Академического о пайка

1. Фамилия, имя, отчество *Баитфуринов, Ахмед*
Баитфуринович

2. Возраст *57*

3. Специальность *Преподаватель*

4. Учреждение в котором данное лицо работает *Кыргызск*
Универ. Нар. обл. и Нар. раештрое К.С.С.Р.

5. Выполняемая работа *Преподаватель Кир. обл. Уставо-*
вский. Географический и Медицинский Кир. обл.

6. Научный стаж *20 лет*
Служебный *27 лет*
Политический *22 лет*

7. По части трудов 1) *Абура кир. обл.* 2) *Кочирна кир. обл.*
3) *Минионона кир. обл.* 4) *Синдрокис кир. обл.* 5) *Руководитель*
Кир. обл. Кир. обл. Журнал 6) *Медицинский журнал*
преподаватель кир. обл. обл. 7) *Сборник стихов в честь*
(Маса) и 8) На басы (Крты и др. сел) Кыргызск

Подпись лица, давшего сведения:

А. Баитфуринов

4.Халыққа білім берудегі 1-Қазақ жұмысшылары сиезінің сауалнамасы. 9 сұрақ. Толтырылған уақыты – 1922 жыл.

87. 79

АНКЕТА.

Члена 1-го Киргизского съезда работников Народного Образования.

1. Фамилия *Байтурсынов*
2. Имя и отчество *Ахмет Байтурсынович*
3. Национальность *киргиз*
4. Лета *50*
5. Образование, низшее, среднее, высшее, специальность (подчерк.) *учитель*
6. Каким языком владеете русским, киргизским
7. Какую должность занимаете *Председатель Арцетта НКП*
8. Стаж работы в области просвещения (указать в какой отрасли дошкольной, школьной, внешкольной). *14 лет*
9. Партийность *безпартийности*

Подпись *А. Байтурсынов*

5. Қазақтың тұңғыш оқу орны ҚазМУ (Қазіргі Абай атындағы ҰПУ).
Өмірдерегі. 4 бет. Толтырылған уақыты – 12 мамыр 1929 жыл.

Жизнелік сипаттама.

Ғаф мого рождениа „мешин“ (1872 год) и место рождения урочище Сары-төбек в х. 5 ауле Турецкой волости, Турецкого района, Кустанайского округа.

С 1882 года по 1884 г. обучался казакской грамоте по дома у дяди и грамотного итөдөй, по вачьнае школад, и сугайно оказавшись по близости.

В 1885 г. семья нашу постигло несчастье: за насилие побой Тургайскому чегорному казачеству поковнику Любовичу отцу быи пассажи в тюрьму ~~и~~ и в 1886 г. приговорен к каторжным работам на 15 лет, а имущество конфисковано.

Несчастье это постигло повдому и поступилемши мношу в школу в г. Тургае. В Тургайском двухклассном русско-киргизском училище учился с 1886 г. по 1891 г.

По окончании курса в названном училище, поступил в Оренбургскую киргизскую учительскую школу, в которой учился с 1891 г. по 1895 г. Окончивши курс в этой школе обязан быи служить учителем 6 лет.

Начиная с 1 июля 1895 г. служил учителем в разное время Казакстана, в разные школы — сперва вачьнае, потом в волостной и, наконец, в двухклассной.

С 1901 г. свободнее от учительской работы начал употреблять на свое самообразование и литературную работу.

В 1909 году, когда служил учителем — заведывающим в двухклассном училище в г. Каркараинске Семипалатинской области, по распоряжению Семипалатинского Губернатора Тройницкого быи арестован и отправлен в Семипалатинскую тюрьму, в которой под кандалами сидел с 1 июля по 21 декабря 1910 года.

Из творческих выступлений с запрещением псевдо-
в пределах Казанской губернии и с правом выбора псе-
псевдо в другие губернии России. Выбор мой
пал на г. Оренбург, как на ближайший к Казани
к пункту и куда прибыл в марте месяце 1910 г.
По приезде в Оренбург стал заниматься; во-пер-
вые, исследованием казанского языка в фонетическом
морфологическом и синтаксическом отношении, во-
вторых, реформой казанского алфавита (не шрифта,
и орфографии в сторону упрощения в смысле
упрощения и упорядочения; в третьих, очищением
казанской письменной речи от церковнославянизмов
и ее синтаксическим построением от гнозиса
всильный; наконец, в четвертых, перенесением про-
(фоновой, публицистической и научной письменной речи
с речевых книжного языка на речевы живого
разговорного языка через стилистическую обработку
и через изобретение научных терминов из казан-
ских слов. Все это проводилось мною в жизнь пере-
составившись мною на казанском языке учебники
и редактируемых ^{и мною} тогда газету "Казань".

В этом направлении проделана моя работа
примерно до 18 г.

С 18 года, по определению Общекиргизского (Общеказ-
ского) съезда, происходившего в г. Оренбурге 5-13 декабря
1917 г., я выполняю свои работы в Крестовом при Цен-
тральном Казанском Правлении в "Доме - Орде" по со-
ставлению учебников, но по условиям того времени
заниматься подобной рода работой не было возмож-
ности. С начала 18го года до начала 19го года я
работал вообще в организации "Доме - Орда".

С второй половины 19 года до конца 20 года
работал в Киргизском (казанском) Крестовом Воинско-

Революционном Комитете в качестве члена последнего
№, состав члена Военно-Революционного Комитета и
ИВУК-а, с 20 года я начал возобновлять свою ин-
дивидуальную работу; начиная же с 21 года стал по-
степенно переходить не только к инквизиционной,
но и учебно-педагогической работе: занимая от-
ветственные должности в Казармане — сперва в ка-
честве Народного Комиссара по просвещению, затем за-
меститель его, потом председателем Академического цен-
тра, далее членом Комиссии Академии, наконец, науч-
ного методического при Казнаркомпросе, я преподавал
с 21 г. по 28 г. казахский язык, казахскую литературу
и историю казахцев. В Казахском Институте
народного образования и кроме того с 1926 г. по 1928 г.,
т.е., по факт перевода в Казань софрано доцентом
по кафедре казахского языка и литературы в Каз-
недведе в Машикетте.

С 1го октября 1928 года Казнаркомпросом прина-
им в Казахский Государственный Университет в каче-
стве профессора по кафедре казахского языка, о чем
имеется особое соображение с казанским комиссариатом.

А. Вайтурский (Вайтурский)

12/5 292.

12. I.4. Шежіре сурет сыр шертер: мұрағат фотолары

II. Экспонаттар залы

Музей-үй төрт бөлме және бір жертөледен тұрады. Оның бір бөлмесі – ахметтану дәрісханасы. Үш залда ғалымның шығармашылық мұрасы мен мемлекеттік қайраткерлігіне қатысты экспонаттар жасақталған.

II.1. Бірінші зал: Ұлттық рухтың қайта оралуы. Зал атауы ғалымның аяулы есімінің араға 51 жыл салып ақталуына байланысты қойылған. Нақтырақ, 1988 жылы қарашаның 4-і күні «халық жауы» деген жаладан ресми ақталуына орай. **1-1 айнасөреде:** «А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ – ҚИЫН, БІРАҚ КІСІ ҚЫЗЫҒАРЛЫҚ ТАҒДЫР. ҒҰМЫРЫ АЦЫ АРМАНҒА ТОЛЫ, АЛАЙДА АДАМЗАТҚА ӨНЕГЕ БОЛАРЛЫҚ ҒҰМЫР» деген тәмсіл жазылған. Шындығында, Ахмет қазаққа керек кезінде туып, керекті қызметтерді атқарғаны төмендегідей тізбеленіп, ғұламаның әмбебап қайраткерлігі көрсетілген. Таратып айтсақ:

1. ҚАЗАҚ ӘЛПБИІНІҢ РЕФОРМАТОРЫ;
2. ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕКТЕБІНІҢ ІРГЕТАСЫН ҚАЛАУШЫ;
3. ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ МЕН ӘДЕБИЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ НЕГІЗІН САЛУШЫ;
4. МЫСАЛ ЖАНРЫНЫҢ БІРЕГЕЙ ҮЛГІСІН ДАМУШЫ;
5. ХАЛЫҚ ӘДЕБИ МҰРАСЫН ЖИНАУШЫ, ҚҰРАСТЫРУШЫ ӨРІ ШЫҒАРУШЫ;
6. ОҚУ-АҒАРТУ ІСІНІҢ БІЛГІР ӘДІСТЕМЕШІСІ, АҒАРТУШЫ-ҰСТАЗ;
7. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ АВТОРЫ;
8. ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІНІҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ (1913-1918 жж);
9. ҚАЛЫПТАСУШЫ ҚАЗАҚ ЕЛІНІҢ КӨШБАСШЫСЫ (1920-1924 жж);
10. ҚАЗАҚ ОҚУ-АҒАРТУ ІСІНІҢ ТҰҢҒЫШ КОМИССАРЫ (МИНИСТРІ);
11. ҚАЗАҚ АКАДЕМИЯЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ;
12. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ-ҒЫЛЫМНЫҢ КӨШБАСШЫСЫ;
13. ҚАЗАҚ РЕСПУБЛИКАСЫ ОРТАЛЫҚ АТҚАРУ КОМИТЕТІНІҢ БЕЛСЕНДІ МҮШЕСІ;
14. ҚР ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ ПРОФЕССОРЫ.

Сөренің төменгі тақтасында тәуелсіз ұрпақ тарапынан Аханды

ұлықтаған «*Ана тілдің айбары*» (1999) медалінің түпнұсқасы және «Ахаң рухы мәңгі өшпейді» деген мадақтау хатының титулы қойылған. Мұнан басқа «*Ғасыр саңлағы*» (1999) белгісінің иегері. Түпнұсқа А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай мемлекеттік университетінің музейіне тән, мұнда қысқаша ақпарат берілген. Сонымен қатар, мұнда Жоғарғы оқу орындары қауымдастығы тағайындаған ғалым атындағы **алтын, күміс, қола** (түпнұсқа) медалдардың эскизі, сонымен бірге, 125 жасқа толу құрметіне арналған *пошталық маркасі* қойылған.

1-2 айна-сөреде: Ақтау туралы анықтамалар, атап айтсақ:

- Ахмет Байтұрсынұлын толық ақтау туралы Қазақ КСР жоғарғы сотының қаулысы *1988 жылы 4-ші қарашада* шықты.
- Шолпан Ахметқызына әкесі Ахмет Байтұрсынұлын толық ақтағандығы туралы анықтаманы *1988 жылдың 21-ші қарашасы* күні, анасы **Бадрисафа Байтұрсынованы** ақтау анықтамасы *1989 жылдың 5-ші қыркүйегі* күні берілген.
- Шолпан Ахметқызын ақтау туралы анықтама *1990 жылдың 25-ші маусымында* берілді. Сонымен бірге, мұнда Ш.Ахметқызы (1991 ж) және Шолпан мен оның інісі Самырат Мәшенұлының жас күніндегі суреттері қойылған.

Сөренің төменгі жағында мемлекеттік мұрағаттан алынған *отбасылық анықтамалардың* телкөшірмесі; *Отандық түркологтардың биобиблиографиялық сөздігі* (Мәскеу, 1974. Жалпы редакциясын А.Н.Кононов басқарған) атты жинақтың сыртқы мұқабасының эскизі және осы жинақтың 115 бетіндегі А.Байтұрсынұлының қысқаша ғылыми-өмірбаяны туралы *ақпар-мәлімет*.

Бұл кітапты қостанайлық ғалым Сейітбек Нұрқанов деген азамат Ахаңның немере інісі Самыратқа сыйға тартқан. Онда: «*Қадірлі Саке (Самырат Кәкішұлы)! Халқымыздың ар-иманы атанған ардагер Ахаң туралы ресми рұқсат етілген аз гана деректі өзіңізге марқұмның оң көзі деп құрметпен ұсынушы жерлес ініңіз Сейітбек*» Алматы қаласы, *31 август 1981 жыл*» - деп жазылған.

Шындығынды, Самырат ағай Кәкіштің ұлы емес, Мәшен қажының баласы. Мәшен – Ахметтің інісі. Самырат өмірінің соңғы сәтіне дейін осы Кәкішев тегін алған. Соңғы сапарға аттанар шағында ол кісінің өз өтініші бойынша қабіріне Самырат Мәшенұлы деп жазылды. 1939 жылы Шолпан мен Самырат екеуінің Алматыда түскен фотолары.

Қазір 2-ші залға кірмес бұрын қос есіктің жоғарғы жағында орналасқан **ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІНЕ** (алфавитіне) шолу жасалады. Өздеріңіз байқағандай **бұл Ахаңның төте жазуы**, бүгінгі Кирилл әрпімен қатар берілген. А.Байтұрсынұлы қазақ ұлтына ғана тән дыбыстарды бере алатын араб таңбасындағы төте жазуды кенеттен таңдамаған. Оның ислами сауаты зор болған. Әрі Құран-кәрімнің қасиетті жазуы қазақ жұртын игі істерге тәрбиелейді деп түсінген. Ең бастысы, қазақ ұлтының ешкімге ұқсамайтын өзіне ғана тән, төл әліпбиін жасаған. Ондағы мақсаты орыс патшалығына, орыс мәдениетіне тәуелді болмай, ұлтымыздың Ұлы дала Заңына ғана бағынатын дербес ел екенін дәлелдеген.

II.2. Екінші зал: «Қазақ санасының шамшырағы» деп аталады. *(Келушілер зал ортасына дөңгелек тұрада)* Мұнда бала Ахметтің мектептегі күндерінен бастап, есейген шағы толық қамтылған.

2-1 айна-сөреде: Мектеп бітірген куәлігі; Орынбордағы мұғалімдер мектебі; Ахаң дүниеге келген Ақкөлдiң суреті; Өзінің әкесі Байтұрсын мен үлкен ағасы Қалидың басына тұрғызған тамы **(қорым)** Бұл суреттердің кейбірі 1998 жылы түсірілген;

Сөренің төменгі жағында Ахаңның туыстарының суреттері орналасқан. Қарындасы Зияш Байтұрсынқызы. Зияштың ұрпақтары: Биісовтар отбасы; Ахаңның үлкен әкесі Ақтастың ұрпақтары: Шәймерденовтар отбасы; Ахаңның үлкен ағасы Қалидың ұрпақтары: Назар мен оның ұлы Шынболат.

2-2 орталық айна-сөреде: Қазақ жерін билеп төстеген орыс патшалығының саяси бет-пердесінен көрініс. Осы орталық айна-сөренің төменгі жағында орналасқан **кіші-сөрелерде:** Ахаңды көрген ақкөлдiк Әубек ақсақалдың суреті; Алаш зиялыларының ұрпақтарының суреті; Ортаңғы сөреде: Ахаң кітаптарының телкөшірмелері: Жаңа әліпби, Оқу құралы, Тіл құралы; шеткі-сөреде; Ахаңның замандасы Міржақып және «Ғалия» медресесінің шәкірттері.

2-3 айна-сөреде: Ахаң және оның жұбайы Бадрисафа. Олардың Орынборда тұрған үйінің суреті; Суреттің төменгі жағында Бадрисафа анамыздың Дала губернаторына жолдаған **жеделхаты**. Онда: Ахметті Семей түрмесінен босатуды сұраған. Бұл Ахмет пен Бадрисафаның түрмеге дейін отбасы болғандықтарының бірден бір дәлелі. Өйткені, кейбір деректерде оларды түрмеден кейін үйленген деген жалған мәліметтер айтылып жүр.

Осы тұста Ахаңның қалай үйленгені туралы мынадай қызықты хикаятты біле жүргендеріңіз жөн. Өйткені, Бадрисафа апамыздың ныспысы орыс, әрі ол уақытта өзге ұлт өкіліне үйленуге рұқсат болмаған.

Ахметтей жігіт падишасына жар болу үшін, Александра Зейнолла ишанның қарауында екі айдай имани сабақ алады. Ол мұсылмандық мектептің өзіне қойылған сынағынан сүрінбей өтеді. Мұсылман дінін риясыз ақ пейілмен қабылдаған Александрадай аруға, Ахметтің жүрек қалауынан шыққан «Бадрисафа» деген жаңа ныспы беріледі.

«...Атақты Әбіқай ақынның туған бауыры Нәуен молда Орынбордан келе жатқан Ахаңды үйіне құрметпен қарсы алады. Бұрыннан Ахаңа іші бұратын, қадір тұтатын, әзіл-қалжыңы жарасқан достығы болыпты. Нәуекең Ахаңа әзілдеп: – Аха, мына қасыңыздағы тым сымбатты асыл перизатыңыз, есімі кім болар екен? - дейді. Сонда Ахаң мүдірместен:

Есімі – Александра Ивановна,
Құдайдың ризамын қиғанына,
Бір кәпірді мұсылман қып сауаптам,
Татымай ма ол молданың иманына,

деген екен. Осы шумақтың орысшасы:

«Это – Александра Ивановна,
Благодарю всевышнего за встречу с ней,
Одну неблаговерную я обратил в ислам,
Не равен ли мой подвиг службе 10 имамов».

Араға талай жылдарды салып, Ахаңның жерлестерінің жадында жатталып, әйтеуір бізге жоғалмай жеткен, бұл өлеңнен ХХІ-ғасырдың ұрпағына да айтары көп-ау?! Жөпелдемеде кенеттен туған осы Ахметтің зайыбына шығарған арнау-өлеңінен әрбір сөзінде тұнып тұрған тәлім-өнеге, философиялық ой-нұсқам көруге болады. Әрі нәсілі орыс болғанына қарамастан, Александрадай арудың мұсылман дініне, діліне, тіліне кіруі – Құдай қосқан қосағы Ахметке деген аппақ сезімінің айғағындай.

2-4 айна-сөреде: Бадрисафа анамыз ұстаған асүйлік ыдыстар.

2-5 айна-сөреде: Орынборда жарық көрген Қазақ газетінің алғашқы нөмірі; Абай туралы жазылған Ахметтің «Қазақтың бас ақыны» деген мақаласы; Қазақ газетінің шығарушылары, газетке мақала жазған авторлар.

2-6 айна-сөреде: Ахаңның өз қолымен толтырған сауалнамалары; Ахаңның Шәуешек сапарынан сурет.

Төменгі сөрелерде: Алаш, Алашорданың ұстанған қағидалары мен әнұрандары; Ахаңның рухани замандасы Заки Уәли Тоган, оның

Естеліктер кітабының эскизі; Ахаң ташкенттік қаламдас інілерінің ортасында.

2-7 айна-сөреде: Машинка (қазақша). Қаламсауыт (Подставка) – 1; Мөртаңба (Печать) – 1; Бұрыштама белгі (Преспопье) – 1; Сиясауыт (Чернильной прибор) – 1. Бұл заттар – Әбдірашитқызы Софияның үйінде сақталған. (Оның ата-анасы: Бектемісов Әбдірашит Қайырбекұлы, Нұғманова Ғалия Хамзаққызы). Заттарды жеткізуші: Бектемісов Самат Ғалымжанұлы.

2-8 айна-сөреде: Ахметтің Қазақ елінің автономдығын алған тұста сол кездегі еңбекші бұқараның көсемі Лениннің қабылдауында болған мандаты; Үкімет басындағы ұлы істерге аралсқан тұстағы суреті.

2-9 айна-сөреде: Ахметтің ең соңғы «Мәдениет тарихы» кітабының макеті. Кітап үшке кесілген. Өйткені, бұл кітап сол тұстағы кеңестік цензурадан өтпей қалған. Себебі, мұнда қазақ халқының ұлттық мәдениетіне орасан нұқсан келтірген Кеңестік жүйе сыналады. Қазақ медреселерінің орыс мектептеріне, мешіттердің орнын шіркеулердің алмастырылғаны айтылған. Сол себепті бұл кітап «аса қауіпті» деп танылып, Ахмет егде шағында тағы да қудалауға түседі.

Төменгі сөрелерде: Ахаңның өзі түсірген суреттер; Ахаңның сүйемелдеуімен А.Затаевичтің тасқа түсірген әндері; Ахметтің өз қолымен жазған Өмірдерегі; Осы үйдің 1990 жылдардағы сыртқы көрінісі; Ахметтің замандас інілерімен түскен суреті.

II.3. Үшінші зал: Саяси қуғын-сүргін құрбаны деп аталады. Мұнда ғалымның істі болған, түрмедегі күндері мұрағат деректері негінде қамтылған. Тарихи тұлға саналы ғұмырында қазақ ұлтының жері, тілі, діні, мәдениеті үшін күрескені үшін **5 рет сотталып, 2 рет жер аударылған.**

3-1 айна-сөреде: 1908 жылы Қарқаралы мен 1909 жылы Семейде істі болуы. Қуыстағы **орындық пен аспалы шам** Ахметтің түрмеде сансыз сұраққа алынып, жазықсыз жапа шеккен күндерінен көрініс. Ал **шынжырлы кісен мен тікенек сым** Ахметтің азат ойлары мен ақиық армандарына құрсау бола алған жоқ. Ақиқат бәрібір жеңді...

3-2 айна-сөреде: Ахметтің 1929 жылы түрмеде отырғанда жазған мәлімдемесі. Ұлттық қәуіпсіздік комитетінің мұрағатынан.

3-3 айна-сөреде: Ахмет пен Міржақыптың бір-біріне жазған хаттары. Шолпанның құрбысы Гүлнар Міржақыпқызының мұрағатынан.

3-4 айна-сөреде: Ахаң туған жердің топырағы (Горсть родной земли). 2007 жылы туған жері Ақкөлдегі Байтұрсын қыстауының орнынан әкелінген.

3-5 айна-сөреде: Ахметтің ең соңғы түрмеге алған қамау ордері. 1937 жылдың тамызы. Ұлттық қәуіпсіздік комитетінің мұрағатынан.

3-6 айна-сөреде: Ахметтің атылғандығы туралы куәлігі; Қазақ жерін қан қақсатқан Голощекинге «күзгын құс» карикатурасы; Әкесінің мүрдесі жатқан орынға тағзым еткен Шолпан Ахметқызының суреті.

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ
ӨЛГЕНДІК ТУРАЛЫ КУӘЛІК

Гражданин (ка) *Касимкулов*
Азамат *Ахмет* (фамилия — отчество)

умер (ла) *02 декабря 1974 года*
қайтыс болды *Мирасыл Әбдішевтің қолымен*
(число, месяц, год — күні, айы, жылы)

в возрасте *62* лет, о чем в книге регистрации актов о смерти
жасы *1912* года, бұл жөнінде өлгендік туралы актілерді тіркеу кітабында
19 *89* жылы *ноябрь* айының *23* күні
произведена запись за № *02*
жазылды
Причина смерти *инфаркт*
Өлу себебі

Место смерти: город, селение *Алма-Ата*
Өлген жері: қала, село
район
аудан
область, край
облыс, өлке
республика
республика
Место регистрации
Тіркелген орны *Чрез. ССР*
Г. Алма-Ата Отдел ЗАГС
Примечание: в местном отделении органа ЗАГС —
ЗАГС (государственный орган) —
ЗАГС (государственный орган) —
ЗАГС (государственный орган) —
Заведующий отделом (бюро)
Заведующий отделом (бюро)
Заведующий отделом (бюро)
Заведующий отделом (бюро)

И-ИА № 285007

МТ Гознака. 1988. Казахский яз.

II.4. Бірінші залға қайта оралу: жалғасы һәм қорыту

Бұл Астана қаласы мен Алматы қаласында салынған «Саяси қуғын-сүргін құрбандарына еске алу» монументі. Мұнда 31-мамыр күні бүні бүгінгі ұрпақтары тағзым етіп, әруақтарға Құран бағыштайды.

Қабырғаға жазылған ғалым ғибраттарынан үзінділер.

А.Байтұрсынұлы тұтынған мүліктер: **Сандық.** Жеткізуші: Хабиқызы Бибі, (Бибінің анасы Мағрипа Елубайқызы 1927-28 жылдары Ахметтің отбасымен сыйлас болған); **Қолшөмөдан.** Жеткізуші: Отарбаев Жанкелді, ғалым. Торғайлық ақын, ғалым Оспанов Серікбайдың жеке қорынан.

1-3 айна-сөреде: Қазақстан республикасының Үкіметі 1997 жылғы 4 ақпанда «Қазақ мемлекеттігінің қалыптасуындағы рөліне құрмет көрсете отырып және аса көрнекті ағартушы, ғалым, мемлекет және қоғам қайраткері, Ахмет Байтұрсынұлының туғанына 125 жыл толуына орай» Қаулы (№150) қабылдады. Осы қаулы негізінде Ахмет Байтұрсынұлы музей-үйінің ашылу салтанаты мен ғалым бюстінің тұсаукесері 1998 жылы 12-қыркүйекте ресми аталып, арнайы ресми жиын өткен болатын.

Төменгі айна-сөреде: Ахмет Байтұрсынұлы атындағы қоғамдық қордың құрылуы туралы қысқаша ақпарат.

Ортадағы айна-сөреде: Ғалымның қайта басылған шығармалары:

1. Байтұрсынов А. Шығармалары (Өлеңдер, аудармалар, зерттеулер). – Алматы: Жазушы, 1989.-320 б.;
2. Боздағым. (Қазақтың жоқтау жырлары). – Алматы: Жазушы, 1990.-304 б.;
3. Байтұрсынов А. Ақ жол (Өлеңдер, тәржімелер, публ. мақалалар және әдеби зерттеу). – Алматы: Жалын, 1991.- 464 б.;
4. Байтұрсынов А. Оқу құралы. Қазақша алифба. – Бишкек: Периодика, 1991.-97 б.;
5. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы (қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: Ана тілі, 1992.-448 б.;
6. Байтұрсынұлы А. Жоқтау (Құраст.: А.Байтұрсынов атындағы қоғамдық қор). – Алматы: Қазақстан, 1993.-96 б.;
7. Байтұрсынұлы А. Жан сөзімді кім түсінер?: Маса. Өлеңдер; Қырық мысал. Аудармалар. (Құраст.: А.Байтұрсынов атынд. ҚҚ). – Алматы: Қазақстан, 1993.-112 б.;
8. Байтұрсынұлы А. Жаңа низам. – Алматы: Жеті жарғы, 1996.-128 б.;
9. Байтұрсынұлы А., Әліб-бій. Жаңа құрал. – Алматы: Рауан, 1998.-120 б.;
10. «Қазақ» газеті. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998.-560 б.;
11. Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. Бірінші том. – Алматы: Жібек жолы, 2002.-208 б.;
12. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Зерттеу мен өлеңдер. – Алматы: Атамұра, 2003.-208 б.;
13. Байтұрсынов А. Әдебиет. Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2003.-224 б.;
14. Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. 1-т., (Өлеңдер, әдеби-ғылыми зерттеулер). – Алматы: Алаш, 2003.-408 б.;
15. Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. 2-т., (Оқу құралы, хрестоматия. Т.Шонановпен бірге). – Алматы: Алаш, 2004.-480 б.;
16. Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. 3-т., (Тіл – құралы: Қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: Алаш, 2005.-352 б.;

17. Байтұрсынұлы А. Маса: Өлеңдер мен көсемсөздер. «Алтын қор» кітапханасы. – Алматы: Раритет, 2005.-208 б.;
18. Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. 4-т., (Әліппелер мен мақалалар жинағы). – Алматы: Алаш, 2006.-320 б.;
19. Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. 5-т., (Ер Сайын, 23 жоқтау, мақалалар). – Алматы: Алаш, 2006.-288 б.;
20. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – ҚХР, Үрімші: Шыңжаң халық баспасы, 2006.-272 б.;
21. Байтұрсынұлы А. Тіл – құрал. – Алматы: Сардар, 2009.-348 б.;
22. Байтұрсынұлы А. Алты томдық шығармалар жинағы жоқтау, – Алматы: Ел-Шежіре, 2013.-384 б., 120 баспа табақ;

1-4 айна-сөреде: Бүгінгі егемен елдің көкбайрағы мен әнұраны.
Төменгі сөрелерде: 1992 жылғы 18 қыркүйекте қала әкімінің «Алматы қаласындағы жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің Мемлекеттік тізіміне Космонавтар көшесіндегі №60 үйді қосу туралы» №413 шешімі; 1993 жылғы 18-ақпандағы №78 қала әкімінің Космонавтар көшесі /4450 м/ А.Байтұрсынұлы атындағы көше болып аталуы туралы шешімі; Осы жылдың 9-қыркүйегінде «Қазақтың халық ағартушысы Ахмет Байтұрсынұлының музей-үйін ұйымдастыру туралы» Алматы қаласы әкімі №360 шешімінің телкөшірмелері.

Ортадағы **Аханның портреті** осы артындағы тәуелсіздік алған Елі мен ұрпағына тілекші болып, өз тағылымын жалғастыруда. Суреттің авторы: Бақытжан Мырзахметов.

- **ҚАРА ПИАНИНА.** Жеткізуші: Тыныбекова Меруерт Бәкібайқызы – Ахметтің жиеншары (Бәкібай Биісов – А.Байтұрсынұлының қарындасы Зиялының ұлы) 2006 жыл.

Көрермендердің қаперіне! Осы саяхат-сабақтан еліміздің ұлт болып қалыптасуындағы ұлы істерге көшбасшы болған А.Байтұрсынұлының өмір жолынан Өздеріңізге өнеге боларлық тағылым алады деп үміттенеміз. Еліміздің дербестігін білдіретін ұлт тілінің қалыптасу тарихының қилы жолынан хабардар болдыңыздар! Сөзімізді қорыта келгенде, «**Сөзі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады**» деген А.Байтұрсынұлының ғибратынан сабақ алып, ғасырдан ғасырға уақыт алға озған сайын заманауи жаһандану саясатының жетегінде кетпей, ұлттық болмыс-бітіміміздің қаймағы бұзылмаған күйінде сақтап қалуды – «**ұрпақтық парыз** екендігін естерінде мәңгі ұстайды» деп сенім артамыз.

Бірінші зал: «Ұлттық рухымыздың қайта оралуы»

Бірінші зал: Кіре берістегі ғалым ғибраты мен күйсандық.

III. Ахмет Байтұрсынұлы атындағы дәрісхана

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы дәрісхананың жұмыс істегеніне 10 жылдан асты. Дәрісхана ғалымның шығармашылық мұрасын насихаттау бойынша кешенді ішараларды ұйымдастырумен қатар, алаштану тақырыбына қызығып жүрген жастарға бағыт-бағдар, зертеп-зерделеу жұмыстарына арнайы кеңес берумен де айналысады. Осы жылдар ішінде төмендегідей ішаралар атқарылды:

- Ғалым мұрасы: Түпнұсқалар мен қолжазбалар. Жиналған материалдарды өңдеу бойынша үздіксіз жұмыс жүргізуде. *Ғалым мұражай-үйінде*;
- Ғалым шығармашылығының насихатталуы: 1.«**Ғасыр саңлағы: Ахмет Байтұрсынұлының шығармашылық ғұмырбаяны** (мұрағат деректері негізінде)», 19 б.т., Автор: Р.Имаханбетова; 2.«**Яркий носитель духа человечности** (перевод стихотворений А.Байтұрсынова и думы о них)», 2,5 б.т., Автор: М-Х.Сулейманов. кітаптардың тұсаукесерін өткізді. ҚР Ұлттық кітапханасымен бірлескен жұмыс;
- «**Ұлағатты ұлт ұстазы**» анықтамалық-көрсеткіш (15 б.т). Алғысөз: К.Сағадиев (Ғылыми кеңесші әрі бас редактор). Құраст.: Р.Сахыбекқызы, Қ.Байдебекұлы. Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2010.- 288 бет+32 жапсырма бет жинақ шығарылды;
- «**Тұлға тағылымына – тағзым**» ахметтану оқулары (Алматы қаласы мен оның жақын маңдағы аудандарының жоғары және орта мектептері қатыстырылады). Семинар. *Ғалым мұражай-үйінде /Желтоқсанның бірінші онкүндігі/*.
- «**Ұлт ұстазы**». Деректі фильм: Алматы, Қостанай, Торғай т.б., ғалым мұражайындағы жәдігерлер (40 минут) көрермендерге ұсынылды.

Ғалым реформатордың мұрасы бойынша жазылған зерттеу еңбектер тақырып бойынша және ғылыми дәрежесіне қарай топтастырылып, тізімі жасалды. Сондай-ақ, кітапхана қорына жиналған кітаптардың картотекасы жасалуда.

Шығармашылық мұрасынан қорғалған кандидаттық диссертациялар:

1. 1992 жылы – Ө.Ә.Әбдиманов «Литературно-публицистическая деятельность Ахмета Байтұрсынова» («Ахмет Байтұрсынұлының әдеби-публицистикалық қызметтері»). Орыс тілінде;

2. 1992 жылы – Б.Қ.Момынова «Қазақ» газетіндегі қоғамдық саяси лексика»;
3. 1994 жылы – Т.Қ.Шаңбаев «Мысал жанрының стилі мен тілі» (Ахмет Байтұрсынұлы 40 мысал);
4. 1994 жылы – Н.Т.Машқанова «Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ жазуының реформаторы»;
5. 1995 жылы – А.С.Қыдыршаев «Ахмет Байтұрсынұлының әдістемелік мұрасы»;
6. 1998 жылы – Қ.Ө.Сақов ««Қазақ» газетіндегі ұлттық саяси мәселелердің жазылуы»;
7. 1999 жылы – Р.С.Үсембаева «Ахмет Байтұрсынұлы мұралары арқылы бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу»;
8. 1999 жылы – К.М.Ілиясова «1917-1979 ж.ж. Қазақ съездері: қаралған мәселелері, шешімдері және олардың орындалуы (1917-1918)» тарихи талдау;
9. 2000 жылы – Б.И.Иманбекова «Ахмет Байтұрсыновтың тәлімдік ой-пікірлерін педагогикалық колледждердің оқу тәрбие үрдісіне енгізу жолдары»;
10. 2000 жылы – Қ.Атабаев «Қазақ баспасөзі қазақ тарихының дерек көзі (1870-1918)»;
11. 2001 жылы – К.Т.Ыбырайжанов «Ахмет Байтұрсыновтың білім жайлы педагогикалық мұралары»;
12. 2002 жылы – Ж.Т.Байтелесова «Роль публицистики Ахмета Байтұрсынова в формировании общественного сознания» – «Қоғамдық сананы қалыптастырудағы Ахмет Байтұрсынұлы публицистикасының ролі» орыс тілінде;
13. 2003 жылы – Қ.Н.Ашекеева «Ахмет Байтұрсыновтың философиялық көзқарастары»;
14. 2004 жылы – Г.Ш.Ерназарова «Қазақ публицистика тілінің дамуындағы Байтұрсынұлы кезеңі»;
15. 2005 жылы – Қ.Ш.Ибраймов «Ахмет Байтұрсынов еңбектеріндегі терминология және стилистика мәселелері»;
16. 2006 жылы – Р.С.Имаханбетова «Ахмет Байтұрсынұлының өмірбаяны, шығармашылығы (мұрағат деректері негізінде)»;
17. 2007 жылы – Г.О.Абитова ««Ер Сайын» жырының поэтикасы»;
18. 2007 жылы – Ұ.О.Еркінбаев «Ахмет Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышы» ХХ ғасыр басындағы әдебиеттану контекстінде»;
19. 2008 жылы – Х.Айтжанов ««Қазақ» газетіндегі әдебиет мәселелері»;
20. 2009 жылы – Г.М.Тұрғараева «Ахмет Байтұрсыновтың қоғамдық-саяси және мемлекеттік қызметі (1872 – 1937 ж.ж.)»;
21. 2010 жылы – А.Т.Ойсылбай «Ахмет Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышындағы» сөз өнері мен поэтика мәселелері».

Шығармашылық мұрасы, қоғамдық қайраткерлігі туралы қорғалған кандидаттық диссертациялар:

1. 1992 жылы – Ш.Мәжітаева «XX ғасырдың 20-30 жылдардағы қазақ тілінің әлеуметтік және лингвистикалық сипаттамасы (мерзімді баспасөз материалдарының негізінде)»;
2. 1993 жылы – Ж.Смағұлов «Қазақтың әдеби мұрасын игеру мәселелері (20-30-шы жылдар)»;
3. 1993 жылы – Ф.К.Қайырханова «Қазақстанда мәдени ағарту мекемелері жүйесінің қалыптасуы және дамуы (1920-1932 ж.ж.)»;
4. 1995 жылы – С.Ж.Сапанов «Қазақстандағы саяси сананың қалыптасуы мен даму мәселелері»;
5. 1995 жылы – К.А.Ахметова «Көркем шығармадағы тарихи шындық (С.Сейфуллиннің «Тар жол, тайғақ кешу» негізінде)»;
6. 1996 жылы – Г.К.Жұмашева ««Жаңа мектеп» журналының тіліндегі терминдер»;
7. 1998 жылы – Т.Қ.Әуелғазина «XX ғасырдың бірінші ширегіндегі қазақ зиялыларының қоғамдық-саяси қызметі»;
8. 1998 жылы – М.А.Басшыбаева «Қазақстан Республикасының білім беру саясатының қалыптасуы»;
9. 1998 жылы – С.Б.Қоянбаева «Қазақ тіл біліміндегі сөйлем мүшелері теориясының қалыптасуы (XX ғасырдың бірінші жартысы)»;
10. 1998 жылы – Л.Р.Нұрғалиева «1917-1937 жылдардағы Қазақстан тарихының өзекті мәселелері баспасөзде: тарихнамалық зерттеу»;
11. 1999 жылы – Ә.К.Оңалбекова «Қазақ ағартушыларының ұлттық сана сезімді қалыптастырудағы орны мен рөлі»;
12. 1999 жылы – Н.Асқаров ««Айқап» журналындағы саяси-әлеуметтік, әдеби-мәдени мәселелердің көрінісі»;
13. 2000 жылы – А.С.Мұсағалиева «Халық ағарту комиссариаты қорының құжаттары: республика зиялыларының қызметі мен көзқарасы жөніндегі дерек көзі (1920-1936 ж.ж.)»;
14. 2000 жылы – Ш.К.Тухманова «XX ғасыр басында қазақтың ұлттық саяси элитасының қалыптасуы»;
15. 2001 жылы – С.Ш.Мұсатаева «Қазақстан Республикасының жалпыұлттық идеяны қалыптастырудағы мемлекеттің саясаты»;
16. 2002 жылы – Б.С.Байменова «Алашорда қайраткерлерінің педагогикалық мұрасы»;
17. 2002 жылы – Б.О.Қойшыбаев «Орталық Азия Кеңес Республикасыларының ұлттық-территориялық жіктелуі және қазақ

- саяси басшылығының ұлттық мемлекеттік түрін орнықтыру жолындағы ізденістері мен қызметі (1924-1926 ж.ж.)»;
18. 2002 жылы – Ш.Т.Омарбеков «XX ғасырдың 20-30-шы жылдарында саяси қуғындалған қазақ зиялыларының тарихи көзқарасы»;
 19. 2002 жылы – Л.М.Хасанаева «Қазақ мемлекеттігін жаңғырту үшін күрес: түрлі көзқарастар мен саяси қозғалыстар тарихынан (1920-1936 ж.ж.)»;
 20. 2002 жылы – А.С.Ысқақ «Кеңестік қоғамдағы республикалық басқару органдарының қалыптасуы мен қызметінің тарихы (1920-1936 ж.ж.)»;
 21. 2003 жылы – Қ.Ә.Айсұлтанова «Қазақ тіліндегі терминжасамның ішкі көздері»;
 22. 2003 жылы – А.Т.Қоңырова «Қазақ тіл филологиялық терминдердің дамуы мен қалыптасу тарихы»;
 23. 2004 жылы – Ж.Құрмамбаева «Қазақ тіліндегі ғылыми-көпшілік әдебиет стилінің қалыптасуы (XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басы)»;
 24. 2006 жылы – М.С.Салқынбаев «XX ғасырдағы қазақ-араб әдеби байланыстары» (А.Байтұрсынұлы мысалдарындағы араби сарындар);
 25. 2009 жылы – М.А.Көпбосынов «И.А.Крылов мысалдарының аударылу тарихы».

Шығармашылық мұрасы, қоғамдық және мемлекеттік қайраткерлігі туралы қорғалған докторлық диссертациялар:

1. Айтбаев Ө. Қоғамдық ғылымдар терминологиялық лексикасының қазақ тілінде қалыптасуы мен дамуы. – Алматы, 1991.-350 б.;
2. Қойгелдиев М. Қазақ демократиялық интеллигенциясының 1905-1917 жылдардағы қоғамдық-саяси қызметі. – Алматы, 1994.-547 б.;
3. Ысқақұлы Д. Қазақ әдеби сынының ғылыми негіздері. – Алматы, 1994.-531 б.;
4. Ильясова А. Проблемы развития педагогической теории Казахстана. Автореферат. – Алматы, 1997.-40 с.;
5. Құрманбайұлы Ш. Қазақ лексикасының терминдену үрдісі. Автореферат. – Алматы, 1998.
6. Ісімақова А. XX ғасыр басындағы қазақ көркем прозасының поэтикасы (тақырыбы, жанры, стилі) – Поэтика казахской художественной прозы начала XX века (тематика, жанр, стиль). Автореферат. – Алматы, 1998.

7. Абрарұлы М. Жақып Ақбаев және Алаш қайраткерлері саяси-құқықтық көзқарасының эволюциясы. – Алматы, 1998.-299 б.;
8. Момынова Б. Қазақ газеттерінің лексикасы: жүйесі мен құрылымы. Автореферат. – Алматы, 1999.-44 б.;
9. Өзбекұлы С. ХҮІІ ғасырдың соңы ХХ ғасырдың бас кезінде Қазақстандағы саяси-құқықтық ой-пікірдің тарихы және қайраткерлері. Автореферат. – Алматы, 1998.-52 б.
10. Озғанбаев Ө. Ресейдегі Дума саясаты және ХХ ғасыр басындағы Қазақстан: нақтылы тарихи талдау (1905-1917). – Алматы, 1998.-388 б.;
11. Мәжітаева Ш. ХХ ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдеби тілі. – Алматы, 2000.-247 б.;
12. Смағұлов Ж. Қазақ әдебиеттану ғылымының дамуы және қалыптасу жолдары. Автореферат. – Алматы, 2001.-50 б.;
13. Ақаев С. Терминнің тілдік және танымдық сипаты. – Алматы, 2002.-291 б.;
14. Қадыр Ә. ХХ ғасырдың 20-30 жылдарындағы Қазақ мәдениеті (мәдени революциялық концепциясы, идеологиясы жүзеге асырылуы). – Алматы, 2002.-313 б.;
15. Қамзабекұлы Д. Әдеби-тарихи процесс: ағымдар, концепциялар (ағартушылық кезең). – Алматы, 2002.-365 б.;
16. Қуандық Е. Қазақстандағы «Кіші октябрь» бағыты: бастауы, барысы және салдары. (тарихи саяси талдау). Тарих ғылымд.докт.дисс. – Алматы, 2002.-269 б.;
17. Ахметов Қ. ХХ ғасырдың 20-30 жылдарындағы Қазақстан мәдениеті. Тарих ғылымд.докт.дисс. – Алматы, 2004.-313 б.;
18. Әбдиманов Ө. Ұлт-азаттық идеяның ХХ ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі көркемдік мәні мен жаңашылдық сипаты. Автореферат. – Алматы, 2007.-45 б.;
19. Күмісбекова Д. Қазақ Орталық Атқару Комитетінің Кеңестік тоталитарлық мемлекеттік жүйенің қалыптасуы жолдарындағы қызметі (1920-1938 ж.ж.). – Алматы, 2007.-155 б.;
20. Уәлиұлы Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері. – Алматы, 2007.-330 б.

1. Музей-үй ғимаратының А.Байтұрсынұлы көше жағына қойылған белгі-тақта:

18⁰⁵_{IX}72 - 19⁰⁸_{XII}37

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ МҰРАЖАЙ-ҮЙІ

Бұл үйде ХХ ғасырдың ұлы реформаторы, мемлекет және қоғам қайраткері, қазақ ұлттық ғылымының негізін салушы, ақын-аудармашы, түркітанушы, лингвист-ғалым, қазақ халқының рухани көсемі Ахмет Байтұрсынұлы өз отбасымен тұрды.

ДОМ-МУЗЕЙ АХМЕТА БАЙТУРСЫНОВА

В этом доме жил с семьёй великий реформатор ХХ века, государственный и общественный деятель, поэт-переводчик, тюрколог, основатель основы казахской национальной науки, ученый-лингвист, духовный вождь казахского народа.

2. Жамбыл мен Бөгенбай көшелерінің ортасындағы ғалым атындағы саябаққа қойылған белгі-ескерткіш:

IV. Қосымша деректер

IV.1. Өмірбаяндық деректер мұрағат негізінде

Ахмет Байтұрсынұлы 1872 жылы қыркүйектің 5-і күні Қостанай округі, Торғай уезі, Тосын болысының 5-ауылына қарасты Сартүбек елдімекенінде дәулетті отбасында дүниеге келген. Тұлғаның туған мерзімін «5-қыркүйек 1872, мешін жылы» деп, нақтылауымызға негіз болып отырған, ғалымның 1929 жылы өз қолымен жазған «Өмірдерегі» (Жизнеописание) және әр жылдары (1920-1925 ж.ж.) өз қолымен толтырған мемлекеттік мекемелердегі түрлі ресми сауалнамаларға берген жауаптары. Енді деректі айғақтарға жеке-жеке тоқталсақ. Мәселен,

Орынбор Мұғалімдер мектебін бітіргендігі туралы куәлікте туған мерзімі «5 қыркүйек 1872» деп көрсетілген, бұл – б і р і н ш і дерек. Сонымен қатар, «Анама хат» атты өлеңі де Ахметтің «1872 жылы» туылғанына дәлел бола алады. Анасына жолдаған тоғыз шумақ өлеңіндегі: «...Оқ тиіп он үшімде, ой түсіріп, Бітпеген жүрегімде бар бір жарам» деген жолдар, әулет басына түскен «1885 жылғы оқиганы» меңзеп отыр. Тарихи деректерге сүйенсек, бұл әкесі Байтұрсын мен үлкен әкесі Ақтастың бірнеше ағайындарымен қоса, «15 жылға итжеккенге жер аударылатын тұсы». Демек, 1885-тен бала Ахметтің 13-н шегерсек, оның туған жылы – 1872 жылы болып шығады. Бұл – е к і. Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік мұрағаты, 81-қоры, 1-тізбесі, 1652-ісі, 6-парағында (бұдан әрі – ҚР ОММ) Ресей коммунистік партиясының «Жауапты қызметкерлерге арналған» 20 сұрақтан тұратын сауалнамасының туған жылы деген тұсына: «1872, 49 жас» деп жазған, құжат 1921 жылы толтырылған. Бұл – ү ш. ҚР ОММ., 5-қор, 18-тізбе, 158-іс, 1-парағындағы «Сайлауға түсу сауалнамасы» 1921 жылдың 11-қазанында толтырылған. Сауалнама 29 сұрақтан тұрады, осындағы жасы деген тұсқа – 49 деп көрсетеді. 1921-ден 49-ды шегерсек, 1872 шығады. Бұл – т ө р т. 81-қордың 11, 12-парақтарында «Қызметкерлерге арналған» 42 сұрақты сауалнаманың 2-сұрағына: «1872 ж., 5/IX., Торғай тумасы» десе, отбасы туралы 9-сұраққа: «Әйелім: Бадрисафа – 46 жаста, Балаларым: Қазихан – 14 жаста, Аумат – 7 жаста, Шолпан – 5 жаста, ағаларым Қали, Кәкіш, Мәшен – Торғай уезінен, қарындасым Зияш – Қостанай уезінде» деген дерек береді. Бұл – б е с. Ресми сауалнама 1923 жылы Орынборда Халық ағарту институтында қызмет істеген тұста толтырылған.

Тұлғаның отбасы туралы кейінгі жазылып жүрген мәліметтерге де үлкен ден қойғанымыз абзал. Өйткені, жазушы Дүкенбай Досжанов «Абақты» (1992) атты кітабында: «Туған жылы әр түрлі – 1870, 1872, 1873 айтылып жүр, дұрысы: 1873 жылы 28 қаңтарда туған, қалғанын қаперге алмау керек десе, ал Ахметтің заңды мұрагерлері мыналар деп» деп, тағы теріс түйін жасайды. Қазақтың нағашы мен жиен арасындағы туыстықтың ара-жігін ажырата алмайтын «қала меңіреуіне» айналуымыз, әрине арымызға – сын. Әлбетте, жазушының Ахаң туралы зерттеуінде қаншама тың деректер болса, жүйесіз пікірлерден көз сүрінеді. Д.Досжанов өзі адасқанымен қоймай, өзгені де соңынан сүйрейді. Ал түбірі ауылдан шыққан жазушының кіндігінен ұрпақ көрмеген Ахметке қолдан мұрагер жасаудағы мақсаты өзіне ғана аян. Қазақтың «аға өлсе, іні – мұра, іні өлсе, аға – мұра» дейтін аталы сөзін қаперге алмауы тіпті, ұят. Ахметтің үлкен ағасы Қалидан, інісі Мәшеннен туған ер балалардан Алматы, Қостанай

қаласында тұратын ұрпақтары баршылық, ал ортаншы ағасы Кәкіштің ұлдары: Қазихан мен Ауматты 1929 жылы «халық жауының» тәрбиесінде болғандығын желеу еткен елдегі «шаш ал десе, бас алатын» шолақ белсенділер өлтірткен. Әулеттің қыз балаларынан туған жиендер де жетерлік. Олардың өзіндік орны бар, бірақ жазушының анықтамасына еліккен кейбір жиен ұлдар қос текті (фамилия) қатар алып, күлкілі жағдайға ұшыраған жағдайға да кезіктік.

81-қордың 1-парағында Ағарту ісі жөніндегі халық комиссариатының «Қызметтік тізім» сауалнамасының «Қашан, қайда туған» деген сұрағына: «5 қыркүйек, 1872 жылы, Ақтөбе губерниясы, Торғай уезі, Тосын болысы, 5-ауыл» деп көрсеткен. Құжаттың толтырылған уақыты көрсетілмеген, бірақ, «1924 жылдан қазіргі күні – Халық ағарту комитеті ғылыми-әдістемелік кеңесінің мүшесімін» деп жазғанын негізге алсақ, бұл құжат – 1925 жылы жазылған. Бұл – а л т ы. Аталған қордың 52-парағында «Қазақ халыққа білім беру институты оқытушылары мен қызметкерлеріне арналған сауалнамада да туған мезгілін: «5 қыркүйек, 1872 жылы» дейді, құжат 1925 жылдың 17-қарашасында толтырылған. Отбасы мүшелеріне: Бадрисафа, Аумат, Шолпанды жазған. Бұл – ж е т і. 1921-1922 ж.ж. Өлкелік Халық Комиссариаты жанындағы Академиялық Орталықтың төрағасы болған тұста, 1-ші Қазақ съезі жұмыскерлерінің сауалнамасының 9 сұрағына «жасы» деген тұсына – «50» дейді. Бұл – с е г і з. Академия орталығының тұңғыш төрағасы ретінде Қазақ елінің ғылымын академиялық жолмен басқаруды ұйымдастырудың негізін қалаған тұлға төл туған күніне келгенде жаңсақ жазуы мүмкін деу күпіршілік емес пе?! 1928 жылы қыркүйекте Алматыда ашылған тұңғыш оқу ордасы – Қазақ мемлекеттік университетіне профессор лауазымымен қызметке шақырылған Ахмет Байтұрсынұлы осы оқу орнының Мамандар бөлімі тарапынан жүргізілетін «Жеке іс парағы» атты ресми құжатқа 1929 жылы 12-мамырда өз қолымен «Өмірдерегін» жазып берген. Осы құжатта «тайға таңба басқандай» көрсетілген: *«Менің туған жылым «мешін» (1872)»* деп, басталатын маңызды мәліметті және қосыңыз. Бұл – т о ғ ы з. Осылай тізбелей берсек, деректер көзі жеткілікті. Ұлт көсемі А.Байтұрсынұлының артында қалған осыншама айғақтарды ахметтану мәселесінде соны деректер деп тауып, мұны алдағы жазылар жинақтар мен оқулықтарға енгізу – бүгінгі тәуелсіз кезеңдегі ұлттық ғылымның міндеті.

Тұлғаның туған датасынан басқа әулеттік шежіресі де дұрыс таратылмай келеді, ал отбасын құруға қатысты тіпті, аңызға айналған нұсқалар басым. Енді осылардың ақиқатқа жақынын мәліметтер бойынша баяндамақпыз. Заманында прос-Ахаң атанған Ахмет тарихта есімі мәшһүр

тұңғыш тархан Жәнібекпен түбі бір, текті атаның балалары. Қошқар ұлы Жәнібектің атасы – Көшей, бабасы – Шақшақ. Жәнібек пен Ахметті таратып алатын түп-тегіміз де, осы ұлы баба Шақшақтан бастау алады. Жәнібек батыр Шақшақтың шөбересі болса, Ахмет – Шақшақтың тоғызыншы тармақтағы үрім-бұтағы, яғни жалғасты ұрпағы. Ахметтің әкесі Байтұрсын бес ағайынды. Олар: Ақтас, Байтұрсын, Данияр (кейбір деректерде Сабалақ есімімен мәлім. Мұны негізінен, ғұрып бойынша жеңгелері қойған), Ерғазы, Ермағанбет. Атасы Шошақ он ағайынды болса, бабасы Таңбай жеті ағайынды екен. Таңбайдың әкесі Аралбай бес ағайынды. Үлкен бабасы Аралбай Үмбетей батырдың бел баласы. Байсейіттен Үмбетей мен Сейтімбет туған. Ахметтің ұлы бабасы – Үмбетей ру басына айналған үлкен ата. Байсейіт атадан жалғыз, оның әкесі Қалқаман Көшейұлы (5 ағайынды). Қалқаманның сүйегі – Арғын (6 ағайынды). Үлкен ата, ру атына айналған Арғын тайпасынан бері таратар болсақ: Арғыннан – Тәнбі сопы (5), одан – Елемес (1). Елеместен – Ермен (1), Ерменнен – Шағыр (3), одан – Аманжол (3), Аманжолдан – Шақшақ (3), Шақшақтан – Көшей (6) туған. Енді отбасылық әулет шежіресі бойынша таратсақ, Ахметтің руы – Арғын, оның ішінде Тәмбісопы болады. Кейде Тәмбісопыны Өткірсопы дейтін де деректер кездеседі. Тәмбісопыдан – Елемес, одан – Ермен, Ерменнен – Шағыр, одан – Аманжол, Аманжолдан – Шақшақ, одан – Қалқаман, Қалқаманнан – Байсейіт, Байсейіттен – Үмбетей туады.

Үмбетей үлкен ата, оның есімі заманында-ақ ру атына айналған. Яғни, ру басы, ел билеген тұлға, ел-жұрты Қостанайдың Наурызымы, Торғайдың Ақкөлі аралығын мекендеген. Тарихи деректерге сүйенсек, Үмбетей – батыр. Ол қазақтар мен қалмақтар соғысқан шайқаста қол бастаған. Батырдың некелеп алған 7 әйелі болғаны, оның әр әйелінен бес-алты баласы, жиынтығы – 26 ұрпақ сүйгені жөнінде әулет шежіресінде толық қамтылған. Үмбетейден – Аралбай туады, одан – Таңбай, Таңбайдан – Шошақ туған. Шошақтың баласы – Байтұрсын, Байтұрсыннан – Ахмет туған. Ахмет әке-шешеден төрт ағайынды. Оның өзінен үлкен ағалары: Қали (1868-1925) мен Кәкіш (1869-1924), кіші інісі Мәшен (1873-1930) болса, орталарында жалғыз қарындастары Зиялаш 1876 жылы дүниеге келген.

Замандас бір рухани қаламдасы М.Әуезов 1923 жылғы Ахметке арнаған мақаласында, оның тегі жөнінде: «...Сүйегі – Арғын, оның ішінде Үмбетей болады. Бергі аталары Үмбетейден шыққан Шошақ, Түбек. Ақаң Шошақтың немересі. Өз әкесінің аты – Байтұрсын» деген мәлімет береді. Осындағы «Түбек» деген кісі есімінде әріптік қате кеткен болуы керек.

Өйткені, әулеттік шежіреде бұл есім кездеспейді. М.Омарханұлы айтқан Түбек, Ахметтің аталас ағайындары ішінде Аралбайдан тарайтын Пүшек деген кісі. Пүшек пен Ахметтің арасындағы туыстық: олар үш атадан қосылатын ағайындылар. Тұлғаның өзі жазған «Өмірдерегі» мен «Өмірбаянындағы» мәліметтермен қатар, басқа да мұрағаттық деректерге сүйенсек, ол 1882-1884 жылдары ауылдағы сауатты адамдардан, әрі көшпелі ауыл мектептерінде 10 жасынан бастап дәріс алған. Яғни, бала Ахметтің алғашқы тіл сындыруы қарапайым ауыл молдасының «әліпті таяқ» деп үйретуінен басталған екен. Яғни, Арқаның сардаласындағы қазақы ауылда қазақы баланың қазақша қалыппен танымының іргетасы қалыптасқан. Әкесі Байтұрсын 1843 жылы Торғайдың тумасы. Байтұрсынның әкесі Шошақ дәулетті, ел ішінде беделді, ақылды жан болған. Ол мыңғырған малының арқасында, ауылдан алшақ жатқан қиырдағы қыш үйлерге жиі шығып, «қала өмірінен хабары болсын» деп, балаларын жанына ертіп жүреді екен. Ахметтің атасы Шошақ төрт ағайынды, оның екі ағасы – Жатай мен Кәйдек, өзінен кіші інісі – Көбек.

Тарих жылнамасына зер салсақ, Ахмет балалықпен қоштасқанда, оның туған өлкесі көне Торғай түгелдей орыс патшалығының өңешіне жұтылған уақытпен тұспа-тұс келеді. Осы бір өз атамекенінде отырып, өз еркіндігін, жерін, елін қорғай алмаған, қорғансыз әулеттің басына түскен қаралы оқиға, күллі қазаққа қасақана жасалған қысастық болатын. Ал бала күнінен мұндай әділетсіздікті көрген оның санасы тез жетіліп, уақытынан ерте есейтеді. Ахмет айтатын «бақытсыздық» бір шаңырақтың ғана емес, Үмбетей руының дәулетті отбастарын түгелдей шарпыды. Осы ойранда Ақтас, Байтұрсын, Данияр Шошақовтардан басқа, Таңбаев Кәйдек және оның ұлы Темірше Кәйдеков, Жантасов Қорғанбек, Тілеушин Божақан (шежіреде Бажықан), Байтұтов Ыбырайлар көгендей тізімделіп, күнәлілер деп көрсетілген. Кәйдек пен Шошақ бір атаның, Таңбайдың бел балалары, ал Тілеуші Аташтың ұлы, атасы – Есентай. Үлкен атасы Жиенбай Үмбетейден туған. Нақтырақ, Божақан Байтұрсынның аталас ағайын тумасы. Ыбырайдың әкесі Байтұт Үмбетей батырдың қалмақ әйелінен туған Баяндының ұрпағы болады. Осы аты аталған адамдардың қай-қайсысының да ұрпақтары, анығырақ, үлкен ата Таңбай әулетінің қуғын-сүргінге ұшырағаны соншалық, тіпті отырған қонысынан шалғай жатқан құмдақ ауылдардың біріне үдере көшеді.

Орыстың ұзын құрығы Дала заңымен тіршілік еткен Ақтас, Байтұрсын, Даниярларды «түкірсең, түкірігің жерге жетпей, көк мұз болатын» итжеккенге – Сібір аймағы Камчатқаға каторгыға айдайды. Жер аударылған бірыңғай ер адамдардың күн көрісі «отбасы, ошақ-қасылық

жағдайлары болмайды-ау» деп, күйзелген Ақтастың бәйбішесі Үбіжан да бауырындағы баласы Аспандиярды келіні Күңшіге қалдырып, өзі ер кісілермен бірге бөтен елге, жат жерге ауып кете барады... Бастарына түскен қайғыны іштей ұғып, бір-біріне тілекші болған абысын-ажындардың арасында бала тәрбиесі де ауысып отырған. «Алып – анадан» демекші, ғасырда бір-ақ рет туатын Ахандай хас тұлғаны дүниеге әкелген Күңші анамыз кім, қандай адам болды екен?! Мұның төркініне үңіліп, зерделемесек, Ахметтің толыққанды бейнесін тани алмауымыз, жұртшылыққа дұрыс таныта алмауымыз мүмкін. Әрі, қазақта «таяқтың жақсысы – ағашынан, баланың жақсысы – нағашысынан» деген пәлсапалық нақыл сөз бар емес пе?! Ендеше, әңгіменің басын Күңші анамызға бұралық. Оның есімі кейбір деректерде «Күңіш, Күнші, Күңгі» деп те кездеседі. Күңші – Қостанайға қарасты Аманқарағай деген жердегі Сүгір руының ауқатты отбасынан шыққан Құлыбек Шеруұлының қызы. Көз көргендердің айтуынша, Күңші өте ақылды, әрі байсалды, кесек мінезді, қолы жомарт жан екен. Күңшінің бойында шеберлігімен қатар, сөзге жүйрік ақындық қасиеті болғандығы, қыстың ұзақ күндерінде әулет балаларына аңыз-ертегілер, қызықты жұмбақтар айтып, кейде ән де салатын, мінезінің ерекше екендігі айтылады. Келін болып түскен жұрты, көрші-қолаңы оны «сарыүйез» атандырған. Бұл Күңшінің отбасындағы асыраушысы айдалып кеткенде, «төмен етектімін» деп именбестен, ерлерше атқа қонып, адуынды мінез танытып, қаймықпай қасқайып, отбасын, бала-шағасын «суыққолдылардан» қызғыш құстай қорғағандығынан қойылған.

Ахметтің жары Бадрисафа хақында кейбір зерттеушілер тарапынан да әр қилы нұсқадағы болжамдар айтылуды. Мәселен: *«...Осы жерде айта кетелік, А.Байтұрсыновтың жұбайы Александра/ға/ атты орыс әйелі болады. Өзі тұрған пәтер иесінің қолында жүрген жетім қыз (тіпті фамилиясы белгісіз) А.Байтұрсынов түрмеде жатқанда тамақ тасып, кір-қоңын жуып, қызмет көрсетеді. Адамгершілігі зор азамат мұндай қайырымдылықты, адал көңілді аттап кетуді ар санап, түрмеден шыққан соң сол жетім қызға үйленеді»* деген жаңсақ пікір еш қисынға келмейді. Осыған ұқсас мәлімдемені танымал жазушы да қайталайды. Тіпті, тарихи тұлғаны 1907 жылы дәйексіз түрмеге отырғызады да, *«34 жасқа келгенде, әрең үйленеді»* деген сәуегейлік жасайды. Шындығында, Ахметтің 1907 жылы емес, 1908 жылы қарашада аз уақыт абақтыда отырғандығы жөнінде дерек бар. Жазушының мәлімдеуінше: *«...Болашақ жұбайлар Қарқаралыда танысқан кезде Ахаң 34 жаста, Александра 29 жаста болатын. (...)* Сонымен кейінгі тұрағы Орынборға Ахаң мен Бадрисафа ерлі-зайыпты

болып келеді» дейді. Үзінді келтірілген жолдардың авторлары зерттеулеріндегі тұжырымдарын: *«...тағдыр тауқыметін кешіп жүрген кездері түрмеде көмекке келген қызға кейіннен аяушылық сезіммен үйленген»* деген мәлімдемемен түйіндейді. Шындығында, мұндай пікірлердің негізсіз екеніне, ҚР ОММ-тан табылған мұрағаттық деректер дәлел бола алады. Тарихи құжат Сирек қорлар тіркеуіне алынып, сонда сақталған.

Жеделхат Семейден 641-ретпен нөмірленіп, жазылған сөзінің саны «133» деп есептеліп, ақшасы төленгені де көрсетілген. 1909 жылдың 5-тамызында хат тиісті мекенжайға жолданған. Ресми жеделхатты қабылдаған Н.Мозердің тарапынан Омбы дала губернаторының кеңселік мөртабанымен «7-тамыз 1909 жыл» деп тізімделіп, арнайы белгі соғылған. Телнұсқадан (ксерокөшірме) тізбеленген тіркестерді санағанда – 118 сөз, яғни күрделі алты сөйлем болды. Көрсетілген «133 сөз» (орыс тіліндегі мәтінде), телеграф тасымалдаушылардың «15 сөзді» артығынан жазып, жұбайы үшін жанын аямайтын Бадрисафаның қалтасын қағып қалуды көздеген сұғанақтығы болса керек. Осы құжат – Бадрисафаның Ахмет Байтұрсынұлына түрмеге дейін күйеуге шыққанының бұлтартпас айғағы. Жеделхатта Бадрисафа «менің күйеуім» деген сөзді сан мәрте қайталайды. Егер Бадрисафа Ахметтің әйелі болмаса, бұлай жазбас еді. Яғни, олар шамамен, 1897 жылы некелескен. Ерлі-зайыпты болып, шаңырық құрғанда Ахмет – 25 жаста, ал Бадрисафа – 19 жаста болса керек. Енді тарихи маңызы зор құжатты орыс тілінен сөзбе-сөз, жолма-жол қазақшаға аударылған нұсқасын ұсынамыз.

Ресми жеделхаттың оң жақ маңдайшасына: *«Дала генерал-губернаторы мырзаға»* деп бастайды бағытты сөзін Бадрисафа Иванқызы. Хат мазмұны: *Орыс-қазақ мектебінің бұрынғы меңгерушісі менің күйеуім Байтұрсынұлы, бірінші шілдеде Қарқарада тұтқындалып, Семей түрмесіне жіберілді, мұндай бақытсыздыққа нендей себеп болғаны, бізге беймәлім; жүргізілген тінту жұмыстары ештеңе таппады. Қазақ партиясының қаралауымен күйеуіме жалған жала жағылып отыр деп ойлаймыз. Енді күйеуіме «өкіметті мойындамаған қазақ» деген күнә тағылып отыр деп айтатын көрінеді. Осындай ауыр күнә тағылғанына қарамастан, әлі күнгі тергеу жұмыстары жүргізілмей отыр. Түрмеге түсуі, тағдырының күманды болуы, онсызда денсаулығы әлсіз күйеуімнің денінің саулығын онан сайын күйзелтуде. Жоғары мәртебелім, егер менің күйеуім заң бұзушы қылмыскер болса, сот оны жазаласын, әрі мен бағынушы тергеу жұмысын жеделдетуге өкім беруіңізді сұраймын; егер жазалауға негіз жоқ болса, әрі менің күйеуім кейбіреулерге тиімді*

домалақ арыз бойынша бостандығынан айырылып отырса, Жоғары мәртебелім онда қамаудан менің күйеуімді босатуға бұйрық беруден бас тартпауыңызды сұраймын.

Бадрисафа Байтұрсынова» .

Жеделхаттағы «менің күйеуім», «күйеуім» деген сөздердің астын сызып, бөле-жара көрсетіп отырмыз. Осы сөз 7-і жерде айтылады екен. Шығатын түйін: Бадрисафа түрмедегі Ахметтің қосағы болмаса, тұрмысқа шықпаған адамын «менің күйеуім» деп жазбасы анық қой.

Мұрағат деректері мен естеліктер, танымдық талдаулар мен ғылыми зерттеулердегі ақпараттарды негізге алсақ, ХХ-ғасырдың ұлы реформаторы, қазақ әліпбиі, қазақ тіл білімі мен әдебиеттану ғылымының негізін салушы ғалым, түркітанушы, лингвист, ақын-аудармашы, «Қазақ» газетін (1913-1918) ұйымдастырушы, әрі бас сарапшы, қоғам және мемлекет қайраткері, Ұлт ұстазы, Алаш көсемі, тоталитарлық жүйе құрбаны Байтұрсынұлы Ахметтің өмір тарихының негізгі кезеңдері төмендегіше: Ахмет Байтұрсынұлы қазіргі Қостанай облысына қарасты Торғай атырабының Сарытүбек елдімекенінде 1872 жылы 5-қыркүйекте дүниеге келген. Ол алғашқы сауатын елдегі көшпелі мектепте алады.

1886 жылы Торғайдағы екі сыныптық орыс-қазақ училищесіне түсіп, оны 1891 жылы бітіреді. Сол жылы Орынбор мұғалімдер мектебіне оқуға қабылданып, 1895 жылы ОММ-нің Педагогикалық кеңесінің шешімімен «бастауыш училищенің оқытушысы» деген атақ беріледі.

1895 жылы тұңғыш мақаласы: «Киргизская приметы и пословицы» «Тургайская газета» басылымының №39 нөмірінде жарияланым көреді.

1896-1901 ж.ж. Ақтөбе, Қостанай, Қарқаралы уездерінде ауылдық, болыстық мектепте, екі сыныптық училищеде оқытушылық қызмет атқарады. 1897 жылы Александра-Бадрисафаға үйленеді.

1902-1904 ж.ж. Омбыда Торғай облысы Халықтық училище директорының іс жүргізуші лауазымын атқара жүріп, бұратана ұлтының санасын ояту мақсатында И.Крыловтың мысалдарын аударды.

1905 жылы қазақ оқығандарымен бірге Қоянды жәрмеңкесінде бас қосып, Кіндік үкіметке қазақ ұлтының тілегін білдіріп, құзырхат жазады.

1905-1908 ж.ж. Қарқаралыдағы орыс-қазақ училищесінің оқытушысы әрі меңгерушісі болып, екі міндетті қатар атқарады.

1908 жылы саяси көзқарасы үшін Қарқаралы абақтысына қамалады. Қарқаралы – Ахметті саясат ісіне баулыған жер. Қарқаралы абақтысы оның бірінші рет тар қапасқа қамалуы еді.

1909 жылы «Қырық мысал» жинағы басылып шығады. Кітап қазақ оқығандарын дүр сілкіндірсе, ал қамсыз жатқан қалың қазақтың намысына қамшы болып тиеді.

1909 жылдың 1-шілдеде қайта ұсталып, 1910 жылдың 21 ақпанына дейін Семей түрмесінде сотсыз, үкімсіз сарылып 7-ай отырады. Бұл Ахметтің қасақана екінші рет түрмеге қамалуы болатын.

1910 жылы 9-наурызда Орынборға жер аударылады. Бұл күрескердің – өз туған өлкесінен тұңғыш рет жер аударылуы. Мұнда 1924 жылға дейін тұрады. Осы уақытта оның қаламынан қазаққа қажетті ең зәру оқулықтар жазылып, басылып шығады.

1911 жылы «Маса» өлеңдер жинағы жарияланып, «Қырық мысал» кітабы екінші рет басылым көреді. Осы жылы «Айқап» журналында «Қазақ һәм түрлі мәселелер», «Қазақтың өкпесі», «Қазақ жерін алу турасындағы низамдар, бұйрықтар», «Закон жобасының баяндамасы», «Тағы да народный сот хақында», «Жер жайынан», «Жазу тәртібі», «Кітаптар жайынан», «Бастауыш мектеп» т.б. өзекті мақалалары жарияланады.

1912 жылы Қазақ әліпбиін (төте) түрлеп, қолданысқа ұсынады. Осы жылы «Оқу құралы» қазақша әліппесінің бірінші кітабы шығады. «Айқап» журналында «Қазақ жерін алу турасындағы низам», «Шәйзіман мырзаға», «Қазақ һәм төртінші Дума» мақалалары жарияланады.

1913 жылы «Оқу құралы» екінші кітабы жарық көреді. «Шора» журналында «Қазақша сөз жазушыларға», «Қазақ» газетінде «Көшпелі һәм отырықшы норма», «Шаруа жайынан», «Жер жалдау жайынан», «Земство», «Білім жарысы», «Оқу жайы» т.б. келелі мақалалары басылады.

1913-1918 ж.ж. қырғыз атанған жұртының атауын қайта жаңғыртып, «Қазақ» газетін шығарды. Газеттің ұйымдастырушысы әрі бас сарапшысы қызметін атқарады. Осы тұста әлеуметтік ахуалды баяндаған цензура көтермейтін мақалалар жариялағаны үшін әкімшілік бірнеше мәрте (1914-15) айыппұл төлетеді, кейіннен абақтыға қамайды. Бұл – үшінші рет қамалуы.

1914 жылы «Оқу құралы» қазақша әліппе 1-кітабы өңделіп, қайта басылым көреді. Осы жылы «Тіл – құрал» (қазақ тілінің сарфы), 1-жылдық оқулығы жарық көреді. Аға буын өкілдері: Ғ.Қарашұлының «Аға тұлпар»; Б.Өтетілеуовтің «Жиған-терген» өлеңдер жинағын шығарады.

1915 жылы «Тіл – құрал» 2-жылдық, «Оқу құралы» 1-кітабы (2-ші рет); «Қазақ» газетінде «Жәрдем комитеті», «Бұ қалай?», «Шаруашылық өзгерісі», «Ауқатты Алаш азаматтарына!» мақалалары басылым көреді.

1916 жылы Торғай уезінде жүргізілген санақ жұмысына қатысады. Осы жылы «Оқу құралы» әліппесінің 1-кітабы сұранысқа ие болып, 3-ші рет басылым көреді. «Қазаққа ашық хат», «Алаш азаматтарына!», «Торғай әм Ырғыз халқына», «Орынбор һәм 8 шілде» үндеу мақалалары жарияланады.

1916 жылы қазақ ұлтының төл жазуы ретінде таныла бастаған Қазақ әліпбиі көрші мұсылман-татар ұлысының сынына ұшырап, осы тұста оның «Туған тілім» өлеңі, «Шекіспей, бекіспейді» мақаласы жарияланады.

1917 жылы «Қазақ» газетінде «Қазақ халқына», «Бұ заманның соғысы», «Бостандық қарызы», ««Алаш» партиясы», «Шорай ислам. Жалпы мұсылман сиезі» т.б. мақалалары жарық көреді.

1918 жылы «Тіл – құрал» 1-жылдық оқулығы Ташкенте қайта басылады. Осы жылы сәуірде Қытайдың Шәуешегіне М.Дулатұлы, Р.Мәрсековтармен бірге сапар шегеді.

1918-1919 ж.ж. «Алаш» партиясының жетекшісі, «Алашорда» үкіметінің жетекшілерінің бірі әрі оқулықтар жазу жөніндегі Комиссиясының құрамында қызмет етеді. Осы жылы «Революция и киргизы» мақаласы «Жизнь национальностей» атты басылымда жарияланады.

1919 жылы 24-шілдеде В.И.Лениннің қабылдауында болып, оның бекітуімен Қазақ өлкесі Әскери-революциялық комитеті кеңесінің мүшесі болып тағайындалады. Осы жылы 27-қазанда «Алашорда» үкіметінің қайраткерлеріне кешірім жасау (амниция) туралы Қаулы мақұлданған соң, Кеңес үкіметі жағына бір топ қазақ зиялыларымен бірге өтеді. Осы тұста Кеңестердің 7-ші Бүкілресейлік сиезіне ВЦИК (Бүкілодақтық атқару комитетінің орталығы) мүшесіне сайланғаннан кейін, Қазревкомның төрағасы С.Пестовскиймен бірге пролетариат көсемінің қабылдауында екінші рет болады.

1920 жылы 15-сәуірде «Известия Киргизского края» газетінде РКП (б) комитетіне мүшелікке қабылдауға жазған мәлімдемесі жарияланады.

- «Баяншы» 1-ші басылуы, «Тіл – құрал» (қазақ тілінің сарфы), 1-жылдық 2-ші басылуы, «Тіл – құрал» 2-ші жылдық 2-ші рет басылым көреді.

- «Тіл – құрал» 2-жылдық кітабы 3-ші рет, Сәуірде «Ұшқын» басылымында «Лениннің елу жасы», «Ұлы жиын» атты мақалалары жарық көреді.

- 17-мамырда «Кеңес үкіметінің қазақ зиялыларына сенімсіздігі туралы» хат, маусымда «Лениннің ұлттар мен отарлау мәселесі» тезисі бойынша көсемнің өзіне баянхат жазады.

1920-1921 ж.ж. Қазақ АКСР Оқу-ағарту Комиссары және Қазақ орталық атқару комитетінің (КазЦИК) мүшесі болады.

1921 жылы «Оқу құралы» әліпбиге нұсқаулық; «Оқу құралы» үлкендер үшін 1-кітабы басылым көреді. Осы жылы 21-қазанда «Жизнь национальностей» басылымында «Ёще о голоде в Казахстан» атты өзекжарды мақаласы жарияланады.

1921-1922 ж.ж. Өлкелік Халық Комиссариаты жанындағы Академиялық Орталықтың төрағасы қызметін атқарады. Халық ағарту комиссариаты жанынан құрылған Академиялық орталықтың (Академцентр) тұңғыш төрағасы ретінде Қазақ елінің ғылымын академиялық жолмен басқаруды ұйымдастырудың негізін қалады.

- «Оқу құралы» 1-жылдық 4-ші рет, «Оқу құралы», 2-жылдық 4-ші басылуы, «Тіл – құрал» 1, 2-жылдық 2-ші рет; «Оқу құралы» 4-ші рет басылым көреді.

- 18-мамырда «Степная правда» газетінде Халыққа білім беру 1-жалпықазақ съезінде сөйлеген сөзі, 14-шілдеде «Ақ жол» газетінде «Қазақты ағарту халімізден» мақаласы жарияланады. Осы жылы тамызда 50 жас мерейтойын Ташкенттік зиялылар, 1923 жылы қаңтарда Орынбор үкімет үйі арнайы атап, құрметпен салтанатты жиын өткізеді. Қыркүйектің 28-і күні «СП» газетінде «Просвещение и голод», «Қазақ күнтізбесі» басылымында «Тәні саудың – жаны сау» мақалалары шығады.

1922-1924 ж.ж. Қазақтың Халық ағарту институтында Қазақ тілі мен әдебиетінен дәріс оқиды. Орынборда өткен Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезінде Әліпби туралы баяндама жасайды.

1922-1925 ж.ж. Қазақ Халық ағарту Комиссариаты жанындағы Ғылыми-әдеби комиссиясының төрағасы, Қазақ өлкесін зерттеу қоғамының құрметті төрағасы болады.

1925-1928 ж.ж. Қазақ елінің екінші астанасы болған Қызылорда қаласында тұрады, әрі ұлт жұмысының көшбасында болады.

1925 жылы «Ақжол» газетінде «Енді «қазақ» демей болмайды», 19-мамырда «Қазақстан мен Қазағыстан туралы»; «Жаңа мектеп» журналында «Баулу мектебі» т.б. өзекті мақалалары жарық көреді.

1926 жылы 26-наурызда Бакуде өткен Бүкілодақтық түркологтардың құрылтайына шақырылып, баяндама жасайды. «Жаңа мектеп» журналында «Түрікшілер құрылтайы», «Желкек»; «Еңбекші қазақ» газетінде «Қазақстан құрылысының жаңа дәуірі» (12-13/X), «Латын әліппесінің керексіздігі» (19/XII) мақалалары жарияланады.

- «Әліпби». Жаңа құрал (Қызылорда), «Сауат ашқыш». Ересектерге арналған әліппе (Орынбор, Семей), «23 жоқтау» (Мәскеу), «Әдебиет танытқыш» әдебиеттануға кіріспе (Қызылорда-Ташкент) жарық көреді.

1927 жылы «Әліпби» Жаңа құрал Қызылорда тағы басылып шығады. «Жаңа мектеп» журналында «Түзетілген әріп», «Дыбыстарды жіктеу туралы», «Ана тілінің әдісі», «Жалқылау (айырыңқы) әдіс» мақалалары, «Әліппе айтысы» жинағында «Араб әліп-биін жақтаған баяндамасы» жарық көреді.

1926-1928 ж.ж. Ташкенттегі Қазақ педагогика институтында Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінен дәріс оқиды. «Қызыл Қазақстан» журналында «Қазақ арасында оқу жұмыстарын қалай жүргізу керек?» мақаласы жарық көреді.

1928 жылы қыркүйекте Алматы Қазақ мемлекеттік университетіне профессор лауазымымен қызметке кіреді. 4-қарашада «Еңбекші қазақ» газеті «Қазақ университетінің ашылуы» атты құттықтау сөзін, «Емле туралы» мақаласын жариялайды. ЖОО-да 1929 жылдың маусымына дейін қызмет атқарады.

- Қызылорда баспаханасынан «Тіл – жұмсар» 1-бөлім: Практикалық грамматика 1-ші рет, «Әліпби. Жаңа құрал» үшінші рет басылып шығады.

1929 жылы «Тіл – жұмсар» 2-ші бөлім, «Практическая грамматика» атты әдістемелік оқулықтары жарық көреді. Осы жылы Қызылордада өтетін Әдебиетшілер мен тілшілердің жиналысына шақырылып, осы жерде қайта қамауға алынады. Бұл ғалымның – төртінші рет қамалуы.

1931 жылы РСФСР қылмысты істер кодексінің 58-бабының ең ауыр тармағы бойынша ату жазасына кесіледі, бірақ үкім қайта қаралып, 10 жылға бас бостандығынан айырылып, екінші рет жер аударылады.

1931-1933 ж.ж. Беломор-Каналда айдауда болады. Жыл соңында Ресейдің Кривошеин ауданына қарасты Жуково елдімекеніне тұрақтауға рұқсат алып, осында әйелімен жылға жуық тұрады. Осы жылы 28-қаңтарда жерлестері «Сарыарқа самалы» басылымында «Жауға түскен жан сөзі», «Қарқаралы қаласына», «Жұртыма» өлеңдерін жариялайды.

1934 жылы «Қызыл крест» қоғамының араласуымен түрмеден босатылып, Алматыға келеді. Осы жылы «Қазақ тілі грамматикасының тарихы» атты ғылыми еңбек жазуды бастайды.

1934 жылы 16-желтоқсанда Орталық мұражайға кеңесшілік жұмысқа тұрады, мұнда 1936 жылдың 21-қыркүйегіне дейін істейді. Осы жылдары суретші В.Н.Хлудовтың қазақ тұрмысы туралы туындыларына «Заключение по картинам художника Хлудова» сараптама пікір жазады.

1937 жылы тамыздың 8-і күні бесінші рет тұтқындалып, осы жылы желтоқсанның 8-і күні атылады.

Ресми куәліктегі: «1937 жылы «62» жасында атылған» деген мәліметті негізге алған адам Ахметтің туған жылы – «1874» деп ойлауы хақ. Жалпы, тұлғаның туған жылына қатысты айтылатын даталар – 1870, 1873, 1874 дұрыс емес, шын туған жылы – 1872 жылдың 5-қыркүйегі. Өлген жылы – «1938» деп берілетін мәлімет те негізсіз, анығы өлгендігі туралы куәлікте көрсетілген – 1937-нің 8-желтоқсаны.

Түйіндей айтқанда, тұлғаның басына түскен түрлі тауқыметтерге қарап, саяси қайраткердің пролетариат көсемі Ленинге арнаған мақаласындағы: «...патша заманында жұрт жұмысына бүтіндей кіріскен адамның көретін күні белгілі – абақты мен айдау» деген жолдар өзіне қаратылып айтылғандай. Саналы ғұмырын жұрт жұмысына жұмсаған, ұлт мүддесін ұлықтауда білімнің шыңына шыққан ақиық Ахмет, пайғамбар жасына қараған шағында саясаттың құрбаны болды. Күрескер түрмеде отырып та замандастары айтқандай «тізесін үстел ғып», қаламының қарымын тартпай соңғы демі үзілгенше, елінің қамын жеп, ой толғаған. А.Байтұрсынұлының: «...қасиетті тілдің түп-төркінін ақтарып, ғылым жасадым. Әдебиетті ешкім мақтаныш үшін жазбайды, ол мінезден туады, ұлтының қажетін өтейді сөйтіп... «Әдебиет тарихы» деген еңбек жазып, сол бойынша қазақ оқу-ағарту наркомында, Орынборда, Қызылордада дәріс оқып, адамзат қауымын ілгерілетер демеуші күш ғылым мен техникада жатқанын қадап айттым» деп жазған мәлімдемесі соның айғағы.

IV.2. Ғалым мұрасының хронологиялық көрсеткіші

Жарық көрген еңбектері:

1. Қырық мысал. Крылов мысалдарының аудармалар жинағы. Санк-Петербург, 1909.-116 б.; Қазан, 1913.-96 б., Орынбор, 1922.-96 б. – 3 рет;
2. Маса. Өлеңдер және аудармалар жинағы. Орынбор, 1911.-46 б.; Қазан, 1914.-94 б.; 1922.-95 б., Қолжазба. (Шыққан жылы белгісіз) – 3 рет;
3. Оқу құралы. Бірінші кітап: Балаларға арналған әліппе. Орынбор, 1912.-40 б.; О., 1913.-40 б.; О., 1914.-96 б.; О., 1916.-98 б.; О., 1921.-

- 90 б.; О., 1922.-70 б.; Ташкент, 1922.-95 б.; О., 1923.-126 б.; О., 1925.-72 б.– 9 рет;
4. Оқу құралы. Екінші кітап: Алифбаға жалғасты. Орынбор, 1913.-54 б.; Қазан, 1913.-52 б.; О., 1923.-73 б.; О., 1924.-72 б. – 4 рет;
 5. Оқу құралы. Усул сотие жолымен, қазақша әліпбиге байаншы. Қазан, 1913.-15 б.; Ташкент, 1921.-14 б. – 2 рет;
 6. Оқу құралы. Бірінші кітап: Үлкендер үшін. Семей, 1921.-30 б. – 1 рет;
 7. Тіл – құрал. 1-нші жылдық: Грамматика (Дыбыс жүйесі мен түрлері). Орынбор, 1914.-53 б.; Ташкент, 1918.-32 б.; Т., 1922.-90 б.; О., 1924.-48 б.; Қызыл-Орда, 1925.-39 б.; Семей, 1927.-38 б.; Қ-О, 1927.-39 б.– 7 рет;
 8. Тіл – құрал. 2-нші жылдық: Этимология (Сөздің жүйесі мен түрлері). Орынбор, 1914.-120 б.; Ташкент, 1920.-96.; Қазан, 1920.-104 б.; Т., 1922.-96 б.; О., 1923.-128 б.; О., 1924.-128 б.; Қызыл-Орда, 1925.-122 б.; Қ-О., 1927.-122 б.– 8 рет;
 9. Тіл – құрал. 3-нші жылдық: Синтаксис (Сөйлем жүйесі мен түрлері). Орынбор, 1923.-68 б.; О., 1924. 67 б.; Қызыл-Орда, 1925.-73 б.; Қ-О., 1926.-73 б.; Қ-О., 1927.-73 б.; Қ-О., 1928.-72 б.– 6 рет;
 10. Байаншы. Әдістемелік құрал. Қазан, 1920.-15 б.– 1 рет;
 11. Уголовный кодекс РСФСР. (Табылмады. Баспаға 1921-ші жылы дайындалып, өндіріске жіберілгені туралы мұрағаттық мәлімет бар).
 12. Ер Сайын. Мәскеу, 1923.-95 б.– 1 рет;
 13. Мәдениет тарихы. Қызыл-Орда, 1923.-беті белгісіз. (Табылмады. 1923-ші жылы басылғандығы туралы М.Әуезовтың мәліметі бар, 1929-шы жылы түрмеден жазған мәлімдемесінде өзі айтады).
 14. Әліпби. Жаңа құрал. Қызыл-Орда, 1926.-116 б.; Қ-О/Ташкент, 1927.-116 б.; Қ-О, 1928.-116 б. – 3 рет;
 15. Әліппе – астары. Әліппеге жетекші құрал. Орынбор, 1924.-26 б. – 1 рет;
 16. Сауат ашқыш. Ересектерге арналған әліппе. Орынбор, 1924.-114 б.; Семей, 1926.-83 б.– 2 рет;
 17. 23 жоқтау. Мәскеу, 1926.-155 б. – 1 рет;
 18. Әдебиет танытқыш әдебиеттануға кіріспе. Қызыл-Орда, 1926.-286 б.; Ташкент, 1926.-286 б. – 2 рет;
 19. Оқу құралы. Хрестоматия (Т.Шонанұлымен бірге, Қызыл-Орда, 1926.-412 б., Қ-О, 1927.-412 б.– 2 рет;
 20. Тіл – жұмсар. 1- бөлім: Практикалық грамматика. Қызыл-Орда, 1928.-46 б. – 1 рет;
 21. Тіл – жұмсар. 2-бөлімі: Практикалық грамматика. Қызыл-Орда, 1929.-90 б. – 1 рет.
 22. Практическая грамматика. 2-ое стреотипное издание. Второе книга. – Кзыл-Орда, 1929.

23. Шарушалық өзгеріс. /Қолжазба/. Әңгіме №4., Жылы белгісіз, беті белгісіз. (Мәлімет Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапхананың Сирек кітаптар қорынан алынды).

Ғалымның бастыруымен, мақұлдауымен жарық көрген кітаптар:

1. Аға тұлпар: Қаһарман аға Ғұмар Қарашұлы. Өлеңдер жинағы. (Бастырған: Байтұрсынұлы А). – Орынбор: Дин ва мағишат, 1914.-76 б.
2. Өтетілеуов Б. Жиған-терген. Өлеңдер. (Бастырған: Байтұрсынұлы А). – Орынбор: Каримов, Хусаинов уә ширкәсінің матбуғасы, 1914.-60 б.
3. Қазақ білімпаздарының тұңғыш сйезі. Орынбор, 1925.-118 б.; – Астана: ІС-Сервис, 2005, (Емле жөнінде сөйлеген сөзі, алфавит жөнінде жасаған байандамасы. Б. 27-31, 44; 47-48, 49; 53-55; Әлібби тақырыпты Ақыметтің байандамасы. Б. 72-82).
4. Орысша-қазақша әскерлік атаулары. Қызылорда, 1926. (Қазақ білім кемесиесінің төрағасы А.Байтұрсынұлы бекіткен). – Алматы: Атамұра, 2005.-136 б.

Мерзімді басылымдарда жарияланған мақалалары:

1. Киргизские приметы и пословицы // «Тургайская газета» №39, 24 сентября 1895.
2. Кітаптар жайынан (Қол қойған: Маса) // «Айқап» №1, Б. 12-13, 1911.
3. Қазақтың өкпесі //«Айқап» №2, Б. 12-14, 1911.
4. Жазу тәртібі // «Айқап» № 4, Б. 84-86, 1911.
5. Тағы да жер жайынан // «Айқап» №4, Б. 1-4, 1911.
6. Аз уақытта көп білу жолының басы (Қол қ.: А.Б.Б.) // «Айқап» №4, Б. 82-83, 1911.
7. Жазу тәртібі (Жалғасы, басы №4) // «Айқап» № 5, Б. 104-107.
8. Тағы да народный сот хақында // «Айқап» №6, Б. 6-10, 1911.
9. Бастауыш мектеп // «Айқап» №6, 1911.
10. Қазақ пайдасындағы жерді алу турасындағы низамдар, бұйрықтар // «Айқап» №9, Б. 9-13, 1911.
11. Қазақ жерін алу турасындағы низам (Жалғасы, басы №9) // «Айқап» №10, Б. 14-16, 1912.
12. Шәйзіман мырзаға (Ш.Жияшевтің 1912-ші жылы №6-7-ғы «Бірге қозғалайық» мақаласына жауабы) // «Айқап» № 9, Б. 212-214, 1912.
13. Шәйзіман мырзаға (Жалғасы, басы өткен санда) // «Айқап» №10, Б. 229-233.
14. Қазақ һәм төртінші Дума // «Айқап» №12, Б. 259-262, 1912.
15. Құрметті оқушылар! // «Қазақ» №1, 2 ақпан 1913.
16. Жақын арада басылып шыққан кітаптар әм шығатын кітаптар («Оқу құралы» кітабы туралы хабар) // «Қазақ» №1, 3, 1913.

17. Қазақтың тарихы (Түрік баласы) // «Қазақ» №4, 10 ақпан 1913.
18. Қазақша сөз жазушыларға // «Шора» №4, Б. 110-113, 1913.
19. Бес мың десетина жер // «Қазақ» №6, 1913.
20. Бас қосу турасында // «Қазақ» № 8, 1913.
21. Тағы да народный сот хақында // «Қазақ» №8-9, 1913.
22. Оқу жайы // «Қазақ» №11, 21 сәуір, 1913.
23. Шәйзіман мырзаға (Жалғасы, басы өткен сандарда) // «Айқап» №11, Б. 251-254.
24. Қазақша оқу жайынан // «Қазақ» №14, 16 мамыр 1913.
25. Орыс «мейірманшылығы» // «Қазақ», 1913.
26. Білім жарысы // «Қазақ» №16, 31 мамыр 1913.
27. Білім жарысы хақында // «Қазақ», 1913.
28. Бас қосу турасында // «Қазақ» №18, 16 маусым 1913.
29. Қырық мысал (Аударма өлең туралы) // «Қазақ» №18, 19, маусым 1913.
30. Көшпелі һәм отырықшы норма // «Қазақ» №20, 29 маусым 1913.
31. Шаруа жайынан // «Қазақ» №24, 31 шілде 1913.
32. Земство // «Қазақ» №25, тамыз 1913.
33. Орысша оқушылар // «Қазақ» № 26, 15 тамыз 1913.
34. Қазақ жерін алу турасындағы низам // «Қазақ» №29-30, 1913.
35. Ауру жайынан. // «Қазақ» №27, 25 тамыз 1913.
36. Оқыту жайынан // «Қазақ» №29, 7 қыркүйек 1913.
37. Қазақ жерін алу тураасындағы низам // «Қазақ» №29, 30. 1913.
38. Жауап хат (Қол қ.: Ахмет) (Сейдалин Жиһаншаның сиез туралы мақаласына жауап) // «Қазақ» №30, 14 қыркүйек 1913.
39. Жауап хат (Қол қ.: Ахмет) // «Қазақ» №31, (Жалғасы, басы өткен санда), 21 қыркүйек 1913.
40. Уақ қарыз // «Қазақ» №32, қазан 1913.
41. Егін егу // «Қазақ» №33, 9 қазан 1913.
42. Жер жалдау жайынан // «Қазақ» №34, 1913.
43. Жазу мәселесі (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №34, 16 қазан 1913.
44. Жазу мәселесі (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №35, (Жалғасы, басы №34-те), 24 қазан 1913.
45. Бас қосуға рұқсат берілмеді // «Қазақ» №35, 24 қазан 1913.
46. Жазу мәселесі (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №36, (Соңы, басы өткен сандарда), 31 қазан 1913.
47. Орынбор әм 13 октиабір // «Қазақ» №36, 31 қазан 1913.
48. Қазақтың бас ақыны // «Қазақ» №39, 23 қараша 1913.
49. Қазақтың бас ақыны // «Қазақ» №40, (Жалғасы, басы өткен санда), 30 қараша 1913.
50. Алаш азаматтарына (М.Дулатовпен бірге) // «Қазақ» №42, 15 желтоқсан 1913.
51. Бас қосу турасынан // «Қазақ» №42, 15 желтоқсан 1913.
52. Қазақтың бас ақыны // «Қазақ» №43, (Соңы, басы өткен сандарда), 22 желтоқсан 1913.

53. Мұсылмандар үшін Петерборда болатын кеңес жиылысы (Қол қ.: А.Б.) // «Айқап» №7, Б. 112-114, 1914.
54. Жаңа кітаптар («Оқу құралы» кітабының 2-рет басылуы туралы) // «Айқап» №9, Б. 153-154, 1914.
55. Ғұлама // «Қазақ», 20 қаңтар 1914.
56. Роман не нәрсе? // «Қазақ» №48, 31 қаңтар 1914.
57. «Аңдаспаған мәселе» турасында (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №48, 31 қаңтар 1914.
58. Қазақ оқырмандарына арнау сөз // «Қазақ» №49, 2 ақпан 1914.
59. Қазақ әм түрлі мәселелер // «Қазақ» №49, 1914.
60. Губернатордың өзгертілулері (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №50, 14 ақпан 1914.
61. Досмайыл қажыға ашық хат (М.Дулатовпен бірге) // «Қазақ» №52, 28 ақпан 1914.
62. Наурыз құтты болсын! // «Қазақ» №53, 9 наурыз 1914.
63. Қазақ һәм түрлі мәселелер // «Қазақ» №59, 23 сәуір 1914.
64. Бастауыш мектеп // «Қазақ» № 61, 9 мамыр 1914.
65. Мектеп керектері // «Қазақ» №62, 17 мамыр 1914.
66. Ән, өлең һәм оның құралы // «Қазақ» №67, 23 маусым 1914.
67. Соғысушы патшалар (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №72, 31 шілде 1914.
68. Бұ заманның соғысы (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №73, 8 тамыз 1914.
69. Алашқа (Қол қ.: Ахмет, Міржақып, Қыр баласы) // «Қазақ» №78, 16 қыркүйек 1914.
70. Закон жобасының байандамасы (Жалғасты материал) // «Қазақ» № 79-80, 1914.
71. «Тіл – құрал» (Оқулық туралы) // «Қазақ» №87, 1914.
72. Б.Л.Бурцев // «Қазақ», 1915.
73. Бұ қалай? // «Қазақ» № 91, 13 қаңтар 1915.
74. Қазаққа ашық хат // «Қазақ» №100, 1915.
75. «ов» туралы // «Қазақ» №102, 8 ақпан 1915.
76. Жәрдем комитеті // «Қазақ» №107, 25 ақпан 1915.
77. Жәрдем комитеті (Жалғасы, басы өткен санда) // «Қазақ» №108, 28 ақпан 1915.
78. Газетімізге штраф // «Қазақ» №115, 31 наурыз 1915.
79. Ержан Айманұлы (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №129, 23 мамыр 1915.
80. Екі қажы (Қол қ.: А.Б.) // «Қазақ» №139, 30 маусым, 1915.
81. Ауқатты Алаш азаматтарына // «Қазақ» №151, 30 қыркүйек 1915.
82. Дағдарыс (Өлең. Қол қ.: Байқаушы) // «Қазақ» №161, 16 желтоқсан 1915.
83. Қойан (Өлең. Қол қ.: Байқаушы) // «Қазақ» №163, 31 желтоқсан 1915.
84. Туған тілім (Өлең. Қол қ.: Байқаушы) // «Қазақ» №167, 31 қаңтар 1916.
85. Шекіспей бекіспейді // «Қазақ» №167, 31 қаңтар 1916.
86. Қазаққа ашық хат (Әлихан, Міржақыптармен бірге) // «Қазақ» №174, 23 наурыз 1916.

87. Әліппе басылып шықты («Оқу құралының» үшінші рет басылуы) // «Қазақ» №184, Наурыз 1916.
88. Қазақ жұртына (Әлихан, Міржақыптармен бірге) // «Қазақ» №192, 11 тамыз 1916.
89. Алаш азаматтарына! Мұсылман фракциясына Петроград хаты. (Әлихан, Міржақыптармен бірге) // «Қазақ» №192, 11 тамыз 1916.
90. Торғай һәм Ырғыз халқына (Міржақып, Сейітқазым, Мұхамедиярлармен бірге) // «Қазақ» №207, 1916.
91. Орынбор, 2-ші пеуірал // «Қазақ» № 216, 9 ақпан 1917.
92. Бостандық қарызы (Әлихан, Міржақыптармен бірге) // «Қазақ» №227, 26 сәуір 1917.
93. Алаш азаматтарына (М. Дулатвпен бірге) // «Қазақ» №233, 11 маусым 1917.
94. Шорай ислам. Жалпы мұсылман сиезі (Ахмет, Әлихан, Міржақып, Кәдірбаев Сейдәзім, Омаров Елдес, Әлімбеков Имам, Бегіметов Нысанәлі. Ұжымдық мақала) // «Қазақ» №233, 11 маусым 1917.
95. Бұ заманның соғысы // «Қазақ», 1917.
96. «Алаш» партиясы // «Қазақ» №244, 5 қазан 1917.
97. «Алаш» партиясы // «Қазақ» №250, 14 қараша 1917.
98. «Алаш» партиясы проғырамасының жобасы // «Қазақ» №251, 21 қараша 1917.
99. «Алаш» партиясы // «Қазақ» №253, 2 желтоқсан 1917.
100. Революция и киргизы // «Жизнь национальностей» №29, 3 августа 1919.
101. Заявление о вступлении в члены РКП (б) // Известия Киргизского края, 15 апреля 1920.
102. Лениннің елу жасы // «Ұшқын» №22, сәуір 1920.
103. Ұлы жиын // «Ұшқын» №7-8, 11 қазан 1920.
104. Ёще о голоде в Киргизии (Казахстан) // «Жизнь национальностей», 25 октября 1921.
105. Речь (Зам. наркомпроса КССР на I Всекиргизский съезде работников народного образования 18 мая 1922 года) // «Степная правда», 21 мая 1922.
106. Қалам қайраткерлері жайынан // «Еңбекші қазақ» №29, 8 шілде 1922.
107. Қазақты ағарту халімізден // «Ақжол», 14 шілде 1922.
108. Выступление к открытию «Дома печати» в Оренбурге 24 сентября 1922 года // Степная правда, 26 сентября 1922.
109. Просвещение и голод // «Степная правда», 28 сентября 1922.
110. Тәні саудың – жаны сау // Қазақ күнтізбесі, Орынбор 1922.
111. Қазақ арасында оқу жұмыстарын қалай жүргізу керек // «Қызыл Қазақстан» №14, Б. 12-13, ақпан 1923.
112. Алты миллион қазаққа алты ат // «Қызыл Қазақстан» №14, Б. 12-13, ақпан 1923.

113. Қазақша жазу туралы жаңа ережелер (Е.Омаровпен бірге) // «Еңбекші қазақ», 19 ақпан – 22 наурыз 1923.
114. Қазақша жазу тақырыпты жаңа жазу ережелері (Е.Омаровпен бірге) // «Қазақ тілі», 22 наурыз 1923.
115. «Жаңа мектепті» шығару керек болды // «Жаңа мектеп» №1, Б. 3-6, 1925.
116. Баулу мектебі // «Жаңа мектеп» №1, Б. 22-27, 1925.
117. Енді «қазақ» демей болмайды // «Ақжол», 17 сәуір 1925.
118. Қазақстан мен Қазағыстан туралы // «Еңбекші қазақ», 19 мамыр 1925.
119. Қара-Өзек ауданында «Жетілік» базар болса екен (Қол қ.: «А.Б.») // «Еңбекші қазақ» №364, 7 қыркүйек 1925.
120. Жоқшыға дерек // «Еңбекші Қазақ», 14 желтоқсан 1925.
121. 1924 жылы қазақ білімпаздарының тұңғыш сиезінде емле жөнінде сөйлеген сөзі // Қазақ білімпаздарының тұңғыш сиезі. Орынбор, 1925.-118 б., Б. 27-31, 44; 47-48, 49; 53-55; 71-72.
122. 1924 жылы қазақ білімпаздарының тұңғыш сиезінде алфавит жөнінде жасаған байандамасы // Қазақ білімпаздарының тұңғыш сиезі. Орынбор, 1925.-118 б., Б. 55-65.
123. Әліп-би тақырыпты байандамасы: жобасы // Қазақ білімпаздарының тұңғыш сиезі. Орынбор, 1925.-118 б., Б. 55-65; 71-73.
124. Латын әліппесінің керексіздігі // «Еңбекші қазақ», 19 желтоқсан 1926.
125. Латын әліппесін алу туралы // «Еңбекші қазақ», 30 желтоқсан 1926.
126. Түрікшелер құрылтайы // «Жаңа мектеп» № 7-8, Б. 43-50, 1926.
127. Желкек // «Жаңа мектеп» № 7-8, 1926.
128. Тезисы о терминологии на тюркских языках // Бюллетень организационной комиссии по созыву I-го Всесоюзного тюркологического съезда №2, С. 20-22. – Баку, 1926.
129. Выступления в прениях: Об орфографии // Первый всесоюзный тюркологический съезд. Общество Обследования и Изучения Азербайджана, (стенографический отчет). – Баку, Б. 167-168; 286-289, 26 марта 1926.
130. Доклад о принципах казахской терминологии // Первый всесоюзный тюркологический съезд. Общество Обследования и Изучения Азербайджана, (стенографический отчет). – Баку, Б. 203-208, 26 марта 1926.
131. Заключительное слово как докладчика // Первый всесоюзный тюркологический съезд. Общество Обследования и Изучения Азербайджана, (стенографический отчет). – Баку, Б. 395-396, 26 марта 1926.
132. Қазақстан құрылысының жаңа дәуірі // «Еңбекші Қазақ» №225-226, 12-13 қазан 1926.

133. Араб әліп-биін жақтаған байандамасы [А.Байтұрсынұлы] // Әліппе айтысы. Б. 16-29., – Қызылорда, 1927.
134. Түзетілген әріп // «Жаңа мектеп» №1, Б. 32-36, 1927
135. Дыбыстарды жіктеу туралы // «Жаңа мектеп» № 5, Б. 65-70, 1927.
136. Ана тілінің әдісі // «Жаңа мектеп» № 9, Б. 23-31, 1927.
137. Жалқылау (айырыңқы) әдіс // «Жаңа мектеп» № 11-12, Б. 45-49, 1927.
138. Ел мектебі // 29 желтоқсан 1927.
139. Жалқылаулы-жалпылау әдісі // «Жаңа мектеп» № 1, Б. 31-37, 1928.
140. Қай әдіс жақсы // «Жаңа мектеп» № 4, Б. 3-11, 1928.
141. Қазақ арасында оқу жұмыстарын қалай жүргізіу керек? // «Қызыл Қазақстан» №4, Б. 3-11, 1928.
142. Сәбитке жауап // «Еңбекші қазақ» №21, 26 қаңтар1928.
143. Тағы да жат сөздерді қолдану туралы // «Еңбекші қазақ» №109, 17 мамыр 1928.
144. Қазақ университетінің ашылуы (А.Байтұрсынұлының құттықтау сөзі) // «Еңбекші қазақ» №225, 4 қараша 1928.
145. Емле туралы // «Еңбекші қазақ», 27 наурыз 1929.
146. «Жауға түскен жан сөзі», «Қарқаралы қаласына», «Жұртыма» // «Сарыарқа самалы», 28 қаңтар 1933.

IV.3. Шығармашылығы туралы еңбектер тізімі:

1. Елеукенов Ш. Жаңа жолдан. С новый строки (қазақ, орыс тілдерінде). – Алматы: 1989.-288 б., (Халқының көңілін көгерткен: А.Байтұрсынұлының өмірі мен творчествосы. Б. 94-109).
2. Ана тілім – ардағым (Құраст.: Айтбаев Ө., Уәлиев Н). – Алматы: Қазақстан, 1990.-168 б., (А.Байтұрсынов. Туған тілім. Б. 81 б; «Атақты Сібір ұлы қарт Потанин». Б. 82 б.).
3. Сыздықова Р. Ахмет Байтұрсынов. – Алматы: Білім, 1990.-52 б .
4. Қойшыбаев Б. Жазықсыз жапа шеккендер. – Алматы: Қазақстан, 1990.-168 б., (А.Байтұрсынұлы. Б. 5-12; Әділет салтанат кұруда. Б. 158-166).
5. Нәубет: Публицистикалық ой-толғаулар (Құраст.: Қыстаубаев З). – Алматы: Жалын, 1990.-448 б., (Кәкішев Т. Қағидаға айналған қателер. Б. 122-145).
6. Әлем: Альманах: Өлеңдер, очерктер, әңгімелер. 1 басылым. (Бас редакторы: Сейдімбеков А). – Алматы: Жазушы, 1991-496 б., (Жадыны жаңғырту: А.Байтұрсынұлы. Оқу жайы; Қазаққа ашық хат. Б. 44-50).
7. Әдебиеттануға кіріспе. Оқу кұралы. (Құраст.: Мақыпұров С). – Алматы: Ана тілі, 1991.-184 б., (А.Байтұрсынұлы. «Әдебиет танытқыш» кітабынан үзінді. Б. 130-141).

8. Дулатов М. Шығармалары. (Құраст.: Әбсеметов М., Дулатова Г). – Алматы: Жазушы, 1991.-384 б., (Ахмет Байтұрсынұлы Байтұрсынұлы. Б. 295-302).
9. Зауал. Мақалалар, естеліктер. (Құраст.: Қойшыбаев Б). – Алматы: Жазушы, 1991.-272 б., (Сыздықова Р. Ахмет Байтұрсынұлы – ағартушы ғалым, қоғам қайраткері. Б. 141-161; Қойшыбаев Б. Көзқарас эволюциясы. Б. 161-167).
10. Мауленов С. Сыр мен жыр: Туған әдебиет туралы ойлар. – Алматы, 1991., (Өзен ағысы – өмір ағысы Б. 118-127).
11. Нұрғалиев Р. Арқау: Екі томдық шығармалар. 1 том. – Алматы: Жазушы, 1991.-576., (А.Байтұрсынұлы. Б. 5, 160, 543-546).
12. Оразаев Ф. Қазақ әдебиетін зерттеушілер. (Өмірбаяндық библиографиялық анықтама). – Алматы: Рауан, 1991.-256 б., (Байтұрсынұлы А. Б. 59-61).
13. Торғай жазушылары: анықтамалық. (Құраст.: Кенжеахметов С). – Арқалық, 1991.- 3 б.т., (Әдебиеттің алыптары: Байтұрсынұлы Ахмет. 2-б.).
14. Бес арыс: Естеліктер, эсселер және зерттеу мақалалар. (Құраст.: Әшімханов Д). – Алматы: Жалын, 1992.-544 б. (Мұстафин Ғ. Сыр ашу. Б. 7-8; Ахмет Байтұрсынұлы (1873-1937). Б. 177-262. 7 мақала енген: Жұртбаев Т. Шырмалған шындық немесе бір тергеудің тарихы. Б. 128-176; Нұрғалиев Р. Алып бәйтерек. Б. 241-260; Дулатова Г. Ардақтап өтем әкемді. Б. 478-541).
15. Досжанов Д. Абақты. – Алматы: Қазақстан, 1992.-288 б., (Ахмет Байтұрсынұлының істі болу тарихы. Б. 152-218).
16. Қазақ халқының тәлім-тәрбие тарихынан. – Алматы, 1992., (Қалиев С. А.Байтұрсынұлының педагогикалық көзқарастары. Б. 193-210).
17. Кәкішев С. Ахаң туралы ақиқат. – Алматы: Қазақстан-Шапағат, 1992.-112 б.
18. Кәкішев Т. Санадағы жаралар. – Алматы: Қазақстан, 1992.-264 б.
19. Қозыбаев М. Ақтаңдақтар ақиқаты. – Алматы, 1992.-272 б.
20. Ақталған жазушылар мен журналистер еңбектерінің көрсеткіші (1917-1937). ҚР Баспасөз және бұқаралық ақпарат министрлігі. – Алматы, 1993.-46 б.
21. Әбдиманов Ө. Қазақ газеті. – Алматы: Қазақстан, 1993.-168 б.
22. Қазақ әдебиеті тарихының өзекті мәселелері. Ғылыми мақалалар жинағы. (Құраст.: Қожакеев Т). – Алматы: Қазақ университеті, 1993.-144 б., (Қабдолов З. Ахаң һәм әдебиеттің әліп-биі. Б. 3-8; Болатова Г. Ахмет Байтұрсынұлының тұрмыс-салт жырлары туралы. Б. 134-138; Әбдиманов Ө. Азаттықты аңсаған азаматтық поэзия. Б. 76-88).
23. Қазақ тілі жөніндегі революциядан бұрынғы зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1993.-224., (Жазу тәртібі. Б. 66-73; Шаһзаман мырзаға. Б. 84-95; «Қазақша сөз жазушылар диққатына». Б. 98-105; Жазу мәселесі. Б. 124-131).

24. Тәжібаев Ә. Есімдегілер: Естеліктер, эсселер. – Алматы: Жазушы, 1993.-400 б., (Ахмет Байтұрсынов. Б. 331-333).
25. Торайғыров С.Екі томдық шығармалар жинағы. 1-т. – Алматы: Ғылым, 1993.-280 б., (Тұтқындағы Байтұрсынның «Масасына». Б. 88-89; Таныстыру. Б. 146-164).
- 26.Мамажанов М. Асыл мұра. Кітап – даналық қазынасы. – Алматы: Қазақстан, 1993., (А.Байтұрсынұлы – ұлтымыздың бас баспагері. Б. 71-77).
- 27.ХХ ғасырдың бас кезіндегі қазақ әдебиеті. – Алматы: Білім, 1994.-248. (Сәтбаева Ш. Ахмет Байтұрсынов. Б. 133-150).
- 28.Аллаберген Қ., Нұсқабайұлы Ж. Алты алаштың ардақтылары. – Алматы: Ана тілі, 1994.-112 б.
- 29.Кәкішев Т. Қазақ әдебиеті сынының тарихы. Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1994.-448 б., («Айқап» журналы мен «Қазақ» газетінің әдебиет сынын тудырудағы тарихи маңызы. Б. 70-144; Жазба әдебиет және сын. Б. 144-199; Заман және көркемдік мұрат. Б. 200-212; Көркемдік тәжірибе – қисын негізі. Б. 259-275; Ұйымдасудың қияметі мен қиястығы. Б. 275-300; Эстетикалық-социологиялық сын. Б. 300-326; Тұсаулы ой толқындары. Б. 326-360; Абайтану асулары. Б. 394-446).
- 30.Қайта оралған қаламгерлер. ҚР ҰК Библиографиялық көрсеткіш. Құраст.: Қойшыманова С., Жорабаева Г. – Алматы: Ротарпінт, 1994., (А.Байтұрсынұлы туралы. Б. 26-54).
- 31.Қызыл қырғын 37-де опат болғандар. (Құраст.: Касенов Қ., Төреханов Қ.). – Алматы: Қазақстан, 1994.-80 б., (Байтұрсынұлы Ахмет. Б. 12-22).
- 32.Момынова Б. «Қазақ» газетіндегі тілдік ерекшеліктер. – Алматы: Алаш, 1994.-145 б.
- 33.Субханбердина Ү. Қазақ, Алаш, Сарыарқа. – Алматы: Ғылым, 1994.-216 б.
34. «Айқап» энциклопедия. (Бас редактор: Нұрғалиев Р). – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995.-367 б., («Қазақ» газетінің қайта оралуы. Б. 21-24; Байтұрсынұлы А. Қазақ өкпесі. Б. 47-49; Тағы да жер жайынан. Б. 59-61; Тағы да народный сот хақында. Б. 65-68; Қазақ пайдасындағы жерді алу турасындағы низамдар. Б. 76-79; Қазақ һәм төртінші дума. Б. 118-119; Шахзаман мырзаға. Б. 123-126; А.Байтұрсыноа туралы мәлімет. 295-б., Мақалалар көрсеткіші. 308-б., Тағы да жер жайынан. 316-б., Оқу-ағарту және тәрбие мәселелері. 329-б., Жазу тәртібі. 330-б., Шәйзіман мырзаға. 339-б., Кітаптар жайынан. 340-б., Қазақ өкпесі. 347-б., А.А.Б., А.Б. 364-б.).
35. Алаш мирас (Народное наследие): Құжаттар жинағы. Қазақ, орыс тілдерінде. – Алматы: Қазақстан, 1995.-205 б.
36. Қалиев С., Жарықбаев Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1995., (ІҮ-тарау. Қазақстанда ұлттық тәлім-тәрбие ілімінің туып, қалыптасу кезеңі. Б. 241-251).

37. Кәкішев Т. Кер заманның кереғар ойлары. – Алматы: Атамұра, 1995.- 168 б., (А.Байтұрсынұлы. 9-б.)
38. Қирабаев С. Әдебиетіміздің ақтандақ беттері. Оқу құралы. – Алматы: Білім, 1995.-288 б., (Қазақтың тұңғыш революцияшыл-демократтары. Б. 54-68; Ахметтің ақындығы. Б. 107-117).
39. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы: Санат, 1995.-368 б.
40. Қосабаев Ж. Торғай – дуан. – Алматы: Айқап, 1995.-196 б., (Қазак үшін шам қылған жүрек майын. Б. 79-85; Алыптар өскен орта. Б. 85-95; Ұлтты оятқан ұлы оқиға. Б. 86-102; Қилы тағдырлардың тоғысуы. Б. 103-119).
41. Мұхамедханов Қ. Абай мұрагерлері. – Алматы: Атамұра, 1995.- 208-б., (Ахмет Байтұрсынов. Б. 130-141).
42. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995.-256 б.
43. Сәрсенбайұлы Ә. Ғасыр мен ғасыр беттесе. – Алматы: Жазушы, 1995.-272., (Рухани көсем – пайғамбар. /Ахмет аға туралы толғаныстар/. Б. 31-34).
44. Азалы кітап – Книга скорби. Атылғандардың тізімі. 1 басылым. Алматы және Алматы облысы. (қазақ, орыс тілінде). Алматы: 1996.- 360 б., (Навечно в памяти народа. Б. 6-19; Байтұрсынұлы А. 53 б.).
45. Алматы энциклопедия. – Алматы, 1996.-344 б., (А.Байтұрсынұлы. 88-б.).
46. Ахмедов Ғ. Алаш «Алаш» болғанда. (Естеліктер мен тарихи деректер). – Алматы: Жалын, 1996.-224 б., (Ұлттық ұлы бұлқыныс. Б. 3-23; Ахаңның өмір кезеңдерінен. Б. 23-37, 173).
47. Дау шешеді дана сөз (Құраст.: Әбділдаұлы О). – Алматы: 1996., (А.Байтұрсынұлы туралы мәлімет және «Жауға түскен жан сөзі» мен «Қазақ салты» өлеңдері енген. Б. 247-248).
48. Қабдолов З. Көзқарас (Талдаулар мен толғаныстар). – Алматы: Рауан, 1996.-256 б., (Ахаңның әдеби қисындары. Б. 70-80).
49. Құл-Мұхаммед М. Алаш ардагері. Ж.Ақбаевтың саяси-құқылық көзқарастары. – Алматы: Жеті жарғы, 1996.-224 б., (А.Байтұрсынұлына қатысты деректер. Б. 4, 17, 19-22, 29, 54-61, 77-96).
50. 20-30 жылдардағы қазақ әдебиеті. 1-кітап. – Алматы: Ғылым, 1997.- 512 б., (20-жылдардағы әдеби сын. Б. 117-145; 30-жылдардағы әдеби сын қазақ әдебиеті. Б.146-264; Ахмет Байтұрсынов. Б. 394-424).
51. Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ әдебиеттану терминдерінің негізін салушы. (Құраст.: Жалмақапов Ш., Ысмағұлов Ж). – Қарағанды, 1997.
52. Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ лингвистикасы терминдерінің негізін салушы. (Құраст.: Жалмақапов Ш). – Қарағанды, 1997.
53. Жұртбаев Т. Талқы. – Алматы: Қазақстан, 1997.-368 б.
54. Қамзабекұлы Д. Руханият: мақалалар мен зерттеулер. – Алматы: Білім, 1997.-272 б., (Руханиятымыздың «Алқасы». Б. 5-20; 53-54; Дәуірдің кесек тұлғасы. Б. 88-100; Ахмет Байтұрсынұлының

Ташкентке сапары. Б. 99-107; Арыстарымыздың мәңгілігін ойлайық. Б. 171-200).

55. Нұрғалиұлы Р. Әуезов және Алаш. Көмекші оқу құралы. – Алматы: Санат, 1997.-432 б., (Әдебиеттегі ұлттық рух. Б. 277-288).
56. Озғанбай Ө. Ресей мемлекеттік думасы және Қазақстан (1905-1917 ж/ж.) – Алматы: 1997.-460 б., (Байтұрсынұлы А. Б. 15, 84, 88-93, 98-101, 137, 188, 204, 253-254, 257-258, 262-263, 266, 274-275, 292, 302, 306).
57. Пірманов Ә., Қапаева А. Қазақ интелегенциясы. – Алматы: Атамұра, 1997.-160 б., (А.Байтұрсынұлына қатысты беттер: 100, 125, 137).
58. Асқаров А. Ұлы Тұранның ұлдары. – Алматы: Нұрлы әлем, 1998.-560., (Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 142-144; 350-351).
59. Байтұрсын І. Алтын бесік – Золотая колыбель. – Қостанай, 1998.-260 б.
60. Дулатова Г. Шындық шырағы (Бірінші кітап). – Алматы, 1998.-298 б., (А.Байтұрсынұлына қатысты беттер: 23, 33, 48-53, 65, 69, 71, 84, 91, 104-107, 110-112, 115, 125-127, 276).
61. Дулатова Г. Шындық шырағы (Екінші кітап). – Алматы, 1998.-363 б., (А.Байтұрсынұлына қатысты материалдар: Тағдырластар. Б. 230-260; Сәкен Қалиқызының әңгімесі. Б. 286-299, 309, 361).
62. Жүсіпұлы М. (Джусупов М.) Ахмет Байтұрсынұлы және қазіргі қазақ тілі фонологиясы. Алматы: Ғылым, 1998.-216 б.
63. Кенжалин Ж. Шындықты шырақ етіп ұстаңыз: Байыптамалар, деректі әңгімелер, очерктер. – Алматы; Қазақстан, 1998.-239 б., (Алашта білім асырған: рухани көш керуеніміздің кемеңгерлері Ахмет Байтұрсынов пен Міржақып Дулатовтың Торғай топырағында өткен асынан соңғы ой. Б. 101-107).
64. Қазақтар. Көпшілікке арналған 9 томдық анықтамалық. 2-т. – Алматы: Қазақстан даму институты, 1998. (Тарихи тұлғалар: Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 146-148).
65. «Қазақ» газеті (Құраст.: Субханбердина Ү., Дәуітов С., Сахов Қ). – Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 1998.-560 б.
66. Қыдыршаев А. А.Байтұрсынұлының әдістемелік мұрасы: арнайы курсқа арналған оқу-әдістемелік құрал. – Орал, 1998.-132 б.
67. Өзбеков С. Арыстары алаштың: тарихи очерктер. –Алматы: Жеті жарғы, 1998.-192 б., (Қазақстандағы қоғамдық-саяси, құқытық ой-пікірдің көрнекті өкілдері және олардың қазақ қоғамының саяси дамуына көзқарастары. А.Байтұрсынов. Б. 25-32).
68. Тұрғынбеков С. Жерорта: Жыр кітабы. – Алматы, Жазушы, 1998.-208 б., (Ахмет. Арнау-өлең. 18 шумақ, 93 жол. Б. 99-104.).
69. Шуақаев М., Шаяхмет А. Елім деп өткен Елдос. – Алматы: Ана тілі, 1998.-112 б., (Ученая деятельность А.Б.Байтұрсынова. Б. 24-32).
70. Елеукенов Ш. Сұлулыққа іңкәрлік. Толғау-эссе, әдеби сын-зерттеулер. – Алматы: Білім, 1999.-328 б., («Әдебиет танытқыш – әдебиеттану терминдері туралы тұңғыш сөздік». 276-б.; «...Қазақ

терминологиясында аса көрнекті ғұламаның бірі А.Б.-ұлы қалдырған дәстүр бар. Ол тіліміздің шексіз бай қорынан қазақы ұғымдар енгізу дәстүрі». 279-б.).

71. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы. – Алматы, 1999.-720 б., (А.Байтұрсынұлы; Ахметтің Ленинге жолдаған хаттары; Байтұрсыновтың мұражай-үйі. Б. 72-76).
72. Қазақ әдебиеті энциклопедиясы. – Алматы: Білік баспа үйі, 1999.-750 б., (А.Байтұрсынұлы. Б. 149-150).
73. Қожакеев Т. Қым-қуыт іздер. – Алматы: Санат, 1999.-400 б., (Тың дерек. Б. 328-330; Тарихи деректер бұрмаланбасын. Б. 355-358).
74. Мемлекеттік тіл: терминология, іс қағаздары мен бұқаралық ақпарат құралдарының тілі. Астана, 1999.-459 б., (Бүркітов О. Ұлттық баспа сөзінің мемлекеттік тілді дамытудағы рөлі).
75. Смағұлов Ж. Қазақ әдебиеттану ғылымының тарихы. Монография. – Алматы: Қазақ университеті, 1999.-432 б.
76. Субханбердина Ү. Қазақ халқының атамұралары: Мазмұндалған библиографиялық көрсеткіш. – Алматы: Орталық ғылыми кітапхан, 1999.-834., («Қазақ» Б. 50-56; Ахмет Байтұрсынов. Б. 63; 70; 98-99; 128; 131-132; 203; 600-602; 644-645; 672-673; 716-717; 757; 761).
77. XX ғасырдағы қазақ әдеби тілі. Астана: Елорда, 2000.-344 б., (Ғасыр басындағы саяси-әлеуметтік жағдайлар. Б. 59-61; Қазақ әдеби тілінің дамуын танытатын жазба нұсқалар. Б. 64-65; Қазақ жазуының жетілуі, Б. 66-68; Қазақ жазуын жетілдірудегі А.Байтұрсыновтың қызметі. Б. 69-71; Поэзиядағы мысал жанрының қалыптасуы мен дамуы. Б. 73-90).
78. Ағытайұлы И. Бабамыз – Бекзат данышпан. – Қостанай, 2000.-88 б., (А.Байтұрсынұлы әулетінің шежіресі және ол туралы деректер берілген).
79. Атабаев Қ. Қазақ баспасөзі Қазақстан тарихының дерек көзі (1870-1918). Ғылыми монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2000.-358 б.
80. Смайылов К. Жеті қыр, бір сыр. Естеліктер, публицистика. – Алматы: Атамұра, 2000., (Арыстарды ақтағанда. Б. 107-113).
81. Сақ Қ. Ұлт санасының ұйытқысы. – Алматы: ҚазҰМУ, 2000.-175 б.
82. Бектемісұлы Н. Ахмет ұшқан алтын ұя. – Астана: Елорда, 2001.-128 б.
83. Қазақ прозасы: Хрестоматия. 2 том. – Алматы: Ғылым, 2001., (А.Байтұрсынұлы: Ауру жайынан. Б. 480-483; Бас қосу турасында. Б. 483-486; Бас қосуға рұқсат берілмеді. Б. 490-491; Бас қосу. Б. 492; Білім жарысы . Б. 502-506; Аңдаспаған мәселе. Б. 512-513; Бастауыш мектеп. Б. 516-519; Губернаторлардың өзгертілуі. Б. 527-528; Әліппе – таңбалар жұмағы. Б. 532-545;).
84. Қазақстан Республикасы 10 жыл шежіресі. (Құраст.: Нысанбаев Ә., Жұмаханов Т., Шаңбаев Т., Жақыпов Е., Жақыпова А). – Алматы: Қазақ энциклопедиясы. – Алматы, 2001.-504., (А.Байтұрсынұлының

туғанына 120 жыл толуына суретімен мәлімет. 155-б., Бюст пен мұражайдың ашылуы. 374-б., А.Байтұрсынұлының туғанына 125 жыл толуына арналған салтанатты жиналыс. 382-б., Ұлы тұлғаға тағзым. 383-б).

85. Шүкірұлы С. Рухани өріс кернеуі. – Алматы: Мария, 2001., (Қаншеңгел немесе Ахмет Байтұрсыновтың назасы Файзоллаға хат).
86. Су Бихай. Қазақ мәдениетінің тарихы (Қытай тілінен аударған: Т.Зәкенұлы). – Алматы: Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы, 2001.-552 б., (Араб жазуы негізіндегі қазақ жазуы. Б. 465-467).
87. Ұлттың ұлы ұстазы: халқымыздың көрнекті қоғам қайраткері, ғалым, ағартушы А.Байтұрсынов. – Алматы: Орталық ғылыми кітапхана, 2001.-305 б.
88. ХХ ғасырдың бас кезіндегі қазақ әдебиеті. Оқу құралы. (Құраст.: Әбдіманұлы Ө). – Алматы: Қазақ университеті, 2002.-430 б.
89. Әлім Қ. Міржақыптың оралуы – Возвращение из небытия: хикаят-сапарнама. Қазақ, орыс тілдерінде. – Астана: Фолиант, 2002.-216 б., (Ахаң, Жақаң – қос арыс: Халқының көз жасынан жаралғандар. Б. 28-36).
90. Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы. 2-кітап: Оқу құралы. (Жалпы редакц. басқ.: Кәкішұлы Т). – Алматы: Қазақ университеті, 2002.-455., (Алаштың азатшыл әдебиеті. Б. 6-126; А.Байтұрсынов. Б. 64-82).
91. Қалиев С., Иманбекова Б. Ахмет Байтұрсынұлының педагогикалық мұраларын оқу-тәрбие жүйесіне пайдалану. – Алматы: Өлке, 2002.-224 б.
92. Қамзабекұлы Д. Алаш және әдебиет. – Астана: Фолиант, 2002.-474 б.
93. Қозыбаев М.Қ. Өркениет және ұлт. – Алматы: «Сөздік-Словарь» баспасы, 2001.-369 б.
94. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Бірінші том: Өлеңдер, роман, пьеса, әңгімелер. (Құраст.: Дулатова Г., Иманбаева С). – Алматы: Мектеп, 2002.-368 б., (Байтұрсынұлы А. Ақын ініме. Б. 313-314).
95. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу. – Астана, Күлтегін, 2002.-528 б.
96. Шүкірұлы С. Мемлекеттік тіл мұраттары. Көмекші құрал. – Алматы: Ғылым, 2002.-352., (Мұратты істің мүддесі. Б. 126-128; Көз жетіп, көңіл сенгендей. Б. 128-132; «Сөзі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады» Ахаң рухы бізбен бірге. 176-б.; Таңбадан жеріп, дыбыстан шошымайық. «Қазақ тілінің айтылым сөздігі» кітабынан туындаған ойлар. Б. 269-280).
97. Алматының тарихи және мәдени ескерткіштері. Құжаттар тізбесі. Қазақ, орыс тілдерінде. (Құраст.: Матвеева Л). – Алматы: Өнер, 2003.-208 б., (Тарихи ескерткіш: қазіргі Ахмет Байтұрсынұлы мұражай-үйі. 56-б).

98. Қайта оралған қаламгерлер (Құраст.: Күзембаева В). – Алматы: Орталық ғылыми кітапхана, 2003.
99. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Екінші том: Көсемсөз, әдеби-сын және зерттеу мақалалары. (Құраст.: Дулатова Г., Иманбаева С). – Алматы: Мектеп, 2003.-392 б., (Жазу тәртібі. Б. 54-56; Алашқа. Б. 205-207; Тіл құрал: Қазақ тілінің сарфі. Б. 219-222; Досмайыл қажыға ашық хат. Б. 163-167; Қазаққа ашық хат. Б. 270-271; Шорай ислам. Б.304-305; «Қазақ» баспаханасы. Б. 321-324).
100. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Үшінші том: Көсемсөз, әдеби-сын және зерттеу мақалалары, қазақ тілінде басылған кітаптардың көрсеткіші. (Құраст.: Дулатова Г., Иманбаева С). – Алматы: Мектеп, 2003.-400 б., (Ахмет Байтұрсынович Байтұрсынов. Б. 59-66; Жаңа жазу ережелері. Б. 97-106; Баспасөзіміз не күйде. Б. 106-113; Өтірік емес, рас. Б. 159-161; Оқу кітаптары. Б. 258-259, 264, 293, 304, 316-318, 349).
101. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Төртінші том: Ағартушылық бағыттағы еңбектері мен оқу құралдары. (Құраст.: Дулатова Г., Иманбаева С). – Алматы: Мектеп, 2003.-344 б., (Байтұрсынұлы А.: Аққу, шортан һәм шаян. 26 б.; Шыбыжық пен көгершін. 27 б.; Егіннің бастары. Б. 30-31; Қожа Насриддин ақылы. 31 б.; Кісі мен көлеңке. Б. 31-32; Үлес. 35 б.; Екі шыбын. 37 б.; Айна мен маймыл. Б. 38-39; Бұлбұл мен есек. Б. 40-41; Өгіз бен бақа. 43 б.; Қайырымды түлкі. Б. 48-49; Шал мен ажал. Б. 50-51; Жүргіншілер мен иттер. Б. 53-54; Оқуға шақыру. 55 б.; Маймыл Б. 56-57; Қаптесер мен көртышқан. Б. 57-58; Қасқыр мен қозы. Б. 71-73; Қасқыр мен мысық. Б. 80-83; Шал мен жұмыскер. Б. 90-91; Қарашекпен мен қой. Б. 91-92; Сары шыбыжық. Б. 95-96).
102. Сәрсекеев Қ. Ұлт ұстазы немесе Алаштың Ахметі – Ахмет Байтұрсынов жайлы ой түйін. – Алматы: Гауһар, 2003.-80 б.
103. Ұлттың ұлы ұстазы: А.Байтұрсынұлының 130 жылдығына арналған әдістемелік құрал. (Құраст.: Байжұманова А., www.spring.kz). – Алматы: ҚМРБК, 2003.- 46 б.
104. Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. Сәуір 1901 ж. – желтоқсан 1917 ж., 1-том. Қазақ, орыс тілдерінде. (Құраст.: Алдажұманов Қ., Зұлқашева А., Қойгелдиев М., Нұрпейіс К., Рүстемов С., Сайлаубай Е., Тілеубаев Ш., Чиликова Е). – Алматы: Арыс, 2004. - 552 б., (Байтұрсынов Ахмет. Б. 65-66, 78, 81-86, 112, 119, 120, 143, 145, 154, 166, 172-173, 185, 201-203, 217, 221, 229-230, 234, 242, 245, 288, 329, 332, 335, 349, 355 362, 366, 369, 373, 376, 383-384, 386-388, 407, 413-414, 418, 429, 441, 446, 459, 472, 474, 478, 481, 487, 495-496, 498, 505).
105. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Бесінші том: Аудармалар, естеліктер, құжаттар мен деректер. (Құраст.: Дулатова Г., Иманбаева С). – Алматы: Мектеп, 2004.-616 б., (Дулатова Г. Өмір

- өткелдері. Б. 288-339; Бадыров Қ. Қаз қалпында. Б. 340-341; Байтұрсынұлы Ахметтің Міржақыпқа жазған хаттары. Б. 412-417).
106. Анықтамалық. – Алматы: Ана тілі, 2004., (Қазақстан жазушылары: ХХ ғасыр. Ахмет Байтұрсынұлы. 70-б.).
107. Жармұхамбетова К.Б., Шағырова Ж.Х. А.Байтұрсынұлы және қазақ тілі. (Студенттер мен мектеп мұғалімдеріне арналған көмекші құрал). – Қостанай: ҚМУ, 2004.-59 б.
108. Қазақ әдебиетінің тарихы: Кеңес дәуірі (1917-1940). 7-том. (Жауапты шығ.: Ақыш Н., Орда Г). – Алматы: ҚазАқпарат, 2004.-462., (20-30 жылдардағы қазақ әдебиеті. Б. 12-20; Әдеби сын. Б. 153-185).
109. Құрманбайұлы Ш. Қазақ терминологиясы дамуының ғылыми қағидаттары. Алматы: Сөздік-Словарь, 2004.-208 б.
110. Оспанұлы С. Ахмет өскен ақындық орта: көмекші оқу құралы. – Қостанай: Шапақ, 2004.-204 б.
111. Сатыбалдыұлы Ф. Шерлі жылдар, шерулі жылдар: Өлеңдер мен поэмалар. – Қостанай: Баспа үйі, 2004.-470 б., (Тас түрмеде. Б. 62-63; Ахмет қайтыс болды дегенде. Б. 121-122).
112. Ысқақұлы Д. Әдебиет алыптары. – Астана: Фолиант, 2004.-304 б., (А.Байтұрсынұлына қатысты 16-б.).
113. Ағытайұлы И. Ортақ өмір арнасы. – Қостанай: Шапақ, 2005.-266б, (Аңсатқан Ақаң елі. Б. 13-17; Ахаң және оның жақындары хақында. Б. 52-55; Тұғырға Торғайдағы қайта қонған. Б. 164-168; Өшпес есім елінде. Б. 169-171; Тұтас буынның төлбасы. Б. 171-188; Ахаң адамзаттың алыбы. Б. 188-205; А.Байтұрсынұлы. «Қарагөз». «Ахау, достар». 205 б.; Қайта орлаған күй. Б. 206-207; Дархан дарын, асыл азамат. Б. 208-212).
114. Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. Желтоқсан 1917 ж. – мамыр 1920 ж., 2-том. Қазақ, орыс тілдерінде. (Құраст.: Алдажұманов Қ., Зұлқашева А., Қойгелдиев М., Нұрпейіс К., Рүстемов С., Сайлаубай Е., Тілеубаев Ш., Чиликова Е). – Алматы: Арыс, 2005. - 496 б., (Байтұрсынов Ахмет. Б. 19, 21, 23, 28, 30, 39, 230, 248-249, 306, 316, 325-327, 349, 350, 354, 360, 367, 373, 396, 414, 455, 479).
115. Кенжалин Ж. Ұлт рухын ұлықтаған ұрпақпыз. – Алматы: Өлке, 2005.-160 б., (Ұлттық бұқаралық ақпарат құралдарындағы қазақстандық патриотизмге қатысты алғышарттар мен объективті негіздер. Б. 76-92; Ұлт ұпайын түгендеуден асқан міндет жоқ. Б. 129-135).
116. Қазақ білімпаздарының тұңғыш сиезі (Бірінші қырғыз ғылыми сиезінің еңбектері). Баспаға дайындаған: Құрманбайұлы Ш. – Астана, 2005.
117. Момынова Б. Қазақ тіліндегі қоғамдық-саями лексика: элеуметтік бағалауыштық, сөзжасам. – Алматы: Қазақ университеті, 2005.-140 б.

118. Мұсабаев Х. Наркескен. – Қостанай, 2005., (Ахмет Байтұрсыновтың монологы. 1 поэма).
119. Терминология мәселелері. 1910-1930 жылдар 1-том. (Құраст.: Құрманбайұлы Ш., Жұбаева О). – Астана: ІС-Сервис ЖШС, 2005.-288 б., (Тіл туралы. Б. 89-92).
120. Алаш ақиықтары: Мақалалар, деректі құжаттар, аудармалар. (Құраст.: Жұртбай Т). – Алматы: Алаш, 2006.-288 б. (Жұртбай Т. Талант талқысы /алғысөз/. Б. 7-8; Ахмет Байтұрсынов. Жазығым не? Б. 221-224).
121. Имаханбетова Р.С. Ахмет Байтұрсынұлының өмірбаяны, шығармашылығы (мұрағат деректері негізінде): Филол. ғыл. канд. дис.: 10.01.02 – Қазақ әдебиеті. – Алматы, 2006.-130 б.
122. Көкейкесті әдебиеттану. Азаттық идеясының қазақ әдебиетіндегі көрінісі: әдіснама, таным, көркемдік. 7-кітап. – Астана, 2006., (Әбдиманов Ө. Азатшыл сарынның ұлы дәстүрі. Б. 67-80).
123. Қан жүректі қайғылым. (Құраст.: Есенқарақызы Х). – Шымкент: Ордабасы, 2006.-208 б., (Байсалова А. «Қазақ халқының рухани көсемі». Б. 15-20).
124. Он ғасыр жырлайды. – Алматы, 2006.-408 б., (Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 335-345).
125. Салқынбай А., Көккөзова М. Қазақтың тілші-әдіскер тұлғалары. – Алматы: Нұр-пресс, 2006.-137 б.
126. Терминология мәселелері. 1930-1990 жылдар. 2-том. (Құраст.: Құрманбайұлы Ш., Әбдірәсілов Е., Әміров Ә). – Астана: ІС-Сервис ЖШС, 2006.-288.
127. Алматы көшелері. Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде. – Алматы. БАУР, 2007.-256 б., (Байтұрсынұлы А. 45-б.).
128. Әбдиманов Ө. Қазақ әдебиетіндегі ұлт-азаттық идея. – Алматы: Қазақ университеті, 2007.-325 б.
129. Байдебеков Қ. Өмір соқпағында. – Алматы: Ел-шежіре, 2007.-200 б., (Ахмет Байтұрсынұлы туралы. Б. 76, 123-130).
130. Деріпсалдин Қ. Торғай әуендері: Топтамалы ұжымдық әндер жинағы. – Қостанай: Костанайский печатный двор, 2007.-230 б., (Ахмет Байтұрсынов. 7-б., Екі жирен. Б8-9, Аққұм. Б. 10-11).
131. Кәкішұлы Т. Жанр жайлауы. 1-кітап: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2007.-462., (Сын мен әдебиеттану. Б. 121-150; Әдебиет тарихындағы «ақтаңдақтар». Б. 273-318; XX ғасырдағы қазақ әдебиетіндегі ағымдар хақында. Б. 374-388; Сын мен әдеби зерттеу. Б. 389-453).
132. Тауқымет пен тағзым 1937-2007. (Құраст.: Төлепберген Б). – Алматы: РИИЦ АЗИЯ, 2007.-296 б., (Алаштың арыстары, 37-де опат болғандар. Өмірбаяндық анықтамалық. Байтұрсынов Ахмет (1873-1973). 13 б.; А.Мектептегі. Ахаң бастаған сара жол. Б. 243-246).
133. Уразғалиева С.Б. Ахметтану. – Қостанай: ҚМУ, 2007.-28 б.

134. Айтбайұлы Ө. Ділғұмырлар мен тілтұғырлар. – Түркістан: Тұран, 408 б.+8 б., сурет., (Қазақ терминологиясының атасы. Б. 10-17; Ұлттың ұлы ұстазы. Б. 18-43; Абай үлгісінің жалғасы дерсің Аханды. Б. 191-196; Ахметтану тағылымы. Б. 303-313).
135. Алаштың ардағы. (Құраст.: Тілешов Е., Әріпбекова Г). – Астана: Зерде, 2008.-240 б., (Қазақ жазуы. Б. 7-8; Ахмет Байтұрсынұлы. Б 95-97).
136. «Алаш» қозғалысы. (Құраст.: Тілешов Е., Қамзабекұлы Д., Нұрахмет И). – Алматы: Сардар, 2008.-324 б., (Нұрғали Р. Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 55-58; А.Байтұрсынұлына қатысты беттер: 3-17, 179, 207, 212-213, 215, 217, 223, 227, 236, 249-250, 261-262, 265; Алаш жылнамасы. Б. 271-282; 288-289, 292).
137. Қазақ әдебиеттануының тарихы. Екі томдық. 1-том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.-646., (Кәсіби қазақ әдебиеттануының қалыптасуы (1900-1932). Б.64-166; Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 181-195; Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеттануының дамуы (1932-1956). Б. 206-257).
138. Қамзабекұлы Д. Алаштың рухани тұғыры. – Астана: Ел-шежіре, 2008. - 360 б.
139. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. Екі томдық монография. Бірінші том. Өңделіп, толықтырылған екінші басылымы. – Алматы: Мектеп, 2008. - 480 б.
140. Құлманов Қ. Телжан Шонанұлы. Монография. – Астана: «ҚЭЖО» ЖШС, 2008., (Шонанұлы Т. Ахмет Байтұрсынов халық ағарту және әдебиет саласында. Б. 129-139).
141. Құрманбайұлы Ш. Алаш және терминтану (XX ғасыр басындағы қазақ терминологиясы. 1910-1930 жылдар). Монография. – Алматы: Ел-шежіре, 2008.-240 б., (Алаш зиялылары және ұлттық терминқор қалыптастыру міндеті. Б. 7-25; Қазақтың ғылыми терминологиясын қалыптастырудағы Ахмет Байтұрсынұлының рөлі. Б. 29-46; Ахмет Байтұрсынұлы және XX ғасыр басындағы терминологиялық жұмыстардың жүргізілуі. Б. 47-53).
142. Жұртбай Т. «Ұраным Алаш». – Алматы: Ел-шежіре, 2008.-472 б., («Байтұрсынов баяғы Байтұрсынов». Б. 415-466).
143. «Алаштың» тілдік мұрасы: Мақалалар жинағы. (Құраст.: Шүкірұлы С., Тілешов Е). – «Алматы: КИЕ» лингвоелтану инновациялық орталығы, 2009.-364., (Шаймерден Е. Алаш зиялыларының тілдік мұрасы: арналы бастау, өміршең дәстүр. Б. 3-9; Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 15-9104; Дулатұлы М. Тіл құрал. Қазақ тілінің сарфі. /Шығарушы Байтұрсынов А/. Б. 161-164; Шонанұлы Т. Ахмет Байтұрсынұлы халық ағарту және әдебиет саласында. Б. 250-259).
144. Алматы көшелері. Анықтамалық энциклопедия (қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде). – Алматы: ИП Волошин, 2009.-400 б., (Байтұрсынұлы атындағы көше. 79-б.).

145. Байқадамова К. Байқадамовтар әулеті: Деректі хикаят. – Алматы: Білім, 2009.-296+40 б., (Тарихи тұлғалар: Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 140-143).
146. Қазақстан музейлері. Құраст.: Мерекеева С. – Алматы: Алматыкітап ЖШС, 2009.-280 б. (Имаханбетова Р. Ахмет Байтұрсынұлының музей-үйі. Б. 174-184).
147. Омарова Б. Қазақ тілі: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2009.-202 б., (Ахмет Байтұрсынұлы – ана тіліміздің атасы. Б. 45-48; А.Байтұрсынұлы - әдебиеттану ғылымының негізін салушы. Б. 48-51).
148. Ісімақова А. Алаш әдебиеттануы. – Алматы: Мектеп, 2009.-560 б., (Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 153-208).
149. Ісімақова А. Асыл сөздің теориясы. – Алматы: Таңбалы, 2009.-376 б., (Ахмет Байтұрсынұлы және Михаил Бахтин общность теоретических мыслей. Б. 131-146; Ахмет Байтұрсынұлы және көркем сөздің теориялық мәні. Б. 177-185; А.Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышы» мен Қ.Жұмалиевтың «Әдебиет теориясы». Б. 186-196; З.Қабдолов және Алаш әдебиеттануы (А.Байтұрсынұлы, Х.Досмұхаммедұлы).
150. Шүкірұлы С. Тілтану белестері. – Алматы: Сардар, 2009.-248., (Ел деп өткен адал ер. Б. 3-5; Ахаң арманын алға апарайық. Б. 6-7; Тіл базарында балық үлесіп жатқандаймыз. Б. 68-74; Алаш аманаты. Б. 91-96; Барын халқына берген жан. Б. 97-101; Мен ұлтыма жауаптымын деп жүрсе... Б.101-107; Семинар өтті, не білдік? Б. 120-124; Таңбадан жеріп, дыбыстан шошымайық. Б. 125-138; Ахаң әліпбиі һәм тіл дыбыстары. Б. 167-174).
151. Шүкірұлы С. Қолтаңба. – Алматы: Сардар, 2009.-200., (Бір толғаудың хикаяты: Өткенге салауат, бүгінге бірлік. Б. 172-184; Мұсабаев Х. Ахмет Байтұрсынұлының назасы. Толғау. Б. 177-180).
152. Әнесұлы Ж. Мақтанышы елімнің. – Алматы: SANJAR-U, 2010.-198., (Ұлылықтың үлгісі болған Ахмет Байтұрсынұлы. Б. 6-18).

Өмірі, еңбектері туралы орыс тіліндегі әдебиеттер:

1. Тезисы доклада всесоюзной межвузовской научно-теоретической конференции. – Алма-Ата, 1990., (Абдиманов О. Литературно-публицистическая деятельность Ахмета Байтұрсынова и вопросы изучения казахской литературы и журналистики в начале XX века).
2. Перестройка и художественная литература. – Алма-Ата: Өнер, 1990., (Нургалиев Р. Ахмет Байтұрсынұлы. Перевод: Е.Сатыбалдиева.С. 3-21).
3. О чем не говорили. /Докум. рассказы и очерки/. – Алматы: Жалын, 1990.-304.
4. Бурабаев М. Общественная мысль Казахстана в 1917-1940 гг. – Алматы, 1991., (Бекметов М. Киргизский поэт. С. 232-234).

5. Алаш-Орда. Сборник документов. (Сост.: Мартыненко Н). Алматы: – Айқап, 1992.-192.
6. Абдиманов О. Литературно-публицистическая деятельность Ахмета Байтурсынова. Автореферат. – Алматы, 1992.-26.
7. Аманжолова Д. Движение Алаш в 1917 г. – Москва, 1993.
8. ВКА: Казахстан в начале XX века: методология, историография, источниковедения. Сб. статей. – Алматы, 1993., (Қозыбаев М. Аласұрған XX ғасыр. С. 3-15).
9. Протоколы революционного комитета по управлению Казахским краем (1919-1920). – Алматы, 1993., Б. 84-86.
10. Касенов К., Туреханов А. Красный террор, жертвы 37-го. – Алматы: Айқап, 1992.-80.
11. Аманжолова Д. Казахский автономизм и Россия. – Москва: Молодая Россия, 1994.
12. Аманжолова Д. Алаш история и историография. – Семей, 1994.
13. Кудерина Л. Геноцид в Казахстане: исторический очерк. (О судьбе казахской интеллигенции первого /предреволюционного/ поколения и ее истребление в годы сталинщины) – Москва, 1994.-63.
14. Указатель литературы. Сост.: Баймуратова С. – Алматы: Ротапринт НБ РК, 1994., (Возвращенные имена: Ш.Кудайбердиев, А.Байтурсынов, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, М.Жумабаев. С. 10-20).
15. «Азалы кітап» – «Книга скорби». Атылғандардың тізімі. 1-басылым. (қазақ, орыс тілінде). Алматы және Алматы облысы. – Алматы: 1996.-360., (Навечно в памяти народа. С. 6-19; Байтурсынов А. 53 с).
16. Алматы энциклопедия. (Глав.ред.: Нургалиев Р). – Алматы: Қазақстан энциклопедиясы, 1996.-345 с., (Байтурсынов Ахмет. с. 88).
17. Сулейманов М-Х. Яркий носитель духа человечности. – Алматы: 1997.-18.
18. Языковая политика в Казахстане (1221-1990 годы): Сборник документов. (Сост.: Айбасова М., Имажанова Р., Исахан Г., Кадушцев Б). – Алматы: Қазақ университеті, 1997.
19. Аскарлов А. Ұлы Тұранның ұлдары. Қазақ, орыс тілдерінде. – Алматы: Нұрлы әлем, 1998., (Ахмет Байтурсынулы. С. 350-351).
20. Байтелесова Ж. Негасимая звезда в пляде казахской интеллигенции. – Алматы: Санат, 1998.-78.
21. Байтелесова Ж. Публицистика Ахмета Байтурсынова. – Алматы: Санат, 1998.-74.
22. Казахи. Девяти томный популярный справочник. том 2. – Алматы: Қазақстан даму институты, 1998., (Исторические личности. Ахмет Байтурсынов. С. 416-417).
23. Терновой И.К., Исетова Р.К. Жизнь, озаренная борьбой. (Посвящается 125-летию со дня рождения Ахмета Байтурсынова). – Костанай: КГУ им. А.Байтурсынова, 1998.-75 с.
24. Нургали Р. Вершины возвращенной казахской литературы. Алматы, 1998.

25. Из истории отечественной журналистики. – Алматы, 1999., (Байтелесова Ж. Ахмет Байтурсынов – редактор и виднейший публицист казахской демократической прессы. Б. 53-58).
26. История Казахского государства. XV-XX в в. – Алматы, 2000., (Данияров К. Ахмет Байтурсынов (1873-1937). С. 44).
27. Развитие информационного пространства Республики Казахстан: опыт десятилетия. Материалы международной научно-практической конференции. – Алматы, 2001., (Байтелесова Ж. Духовные лидеры казахского народа газета «Қазақ». Б. 127-128; Публицистическое наследие Ахмета Байтурсынова. С. 129-130).
28. Антология социально-политической мысли Казахстана с древнейших времен до наших дней (в двух томах). – Алматы, 2002. Т. 2., (Ахмет Байтурсын (Байтурсынов) С. 314-316).
29. Ашнин Ф.Д., Алпатов В.М., Насилов Д.М. «Репрессированная тюркология». – Москва: Восточная литература, 2002.-294.
30. Исмакова А.С. Возвращение плеяды. Алматы: Ғылым, 2002.-200.
31. Садыкова Б. История Туркестанского легиона в документах. Алматы: Қайнар, 2002.-248.
32. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию КарГУ имени Е.А.Букетова. – Караганда, 2001., (Байтелесова Ж. Новые модели национальной прессы. С. 25-26).
33. Байтелесова Ж. Роль публицистики Ахмета Байтурсынова в формировании общественного сознания. Автореферат. – Алматы, 2002.-27.
34. Проблемы поэтики и стиховедения Материалы международной научной конференции, посвященной 75-летию Алматинского университета им. Абая и памяти А.Л.Жовтиса. (19-21/У.2003). – Алматы: АГУ им. Абая, 2003., (Исмакова А. А.Байтурсынов и М.Бахтин. Общность теоретических мыслей. С. 305-311).
35. Сборник общества «Фулбрайт». – Алматы, 2003., (Исмакова А. «Әдебиет танытқыш» А.Байтурсынова в контексте проблемы Открытое общество и традиционная культура казахов).
36. Проблемы поэтики и стиховедения Материалы международной научной конференции, посвященной 75-летию Алматинского университета им. Абая и памяти А.Л.Жовтиса. (19-21 май 2003 г.) – Алматы: АГУ им. Абая, 2003., (Исмакова А. А.Байтурсынов и М.Бахтин. Общность теоретических мыслей. С. 305-311).
37. Сборник общества «Фулбрайт». – Алматы, 2003., (Исмакова А. «Әдебиет танытқыш» А.Байтурсынова в контексте проблемы Открытое общество и традиционная культура казахов).
38. Джуанышбеков Н. Ахмет Байтурсынов (Очерк жизни и творчества). – Алматы, 2004.- 47с.
39. Исмакова А. Жанровая «память» казахской художественной прозы // Простор, С. 169-178, октябрь 2005.

40. Абсеметов М. Сакен Сейфуллин – Председатель Совета Народных Комиссаров Казахстана (г.Оренбург 1922-1924). Астана, 2006., (Сакен Сейфуллин и Ахмет Байтурсынов: в поисках истины. С. 29-46).
41. ДЖуанышбеков Н. Ахмет Байтурсынов: очерк о жизни и творчестве. Издание 2-е. – Алматы: Искандер, 2006.-44 с.
42. Сагадиев К. Реформы: аналитический взгляд. Книга первая (статьи, выступления, интервью) – Алматы: НП ПИК GAUHAR, 2006.-352., («Ғылымсыз ғұмыр – тұл». С. 281-286).
43. Сагадиев К. Реформы: аналитический взгляд. Книга вторая (статьи, выступления, интервью) – Алматы: НП ПИК GAUHAR, 2006.-286., (Ахмет Байтурсынов и экономические взгляды лидеров Алашорды. С. 116-127).
44. Исторические личности. – Алматы, 2007., (Ахмет Байтурсынов 1872-1937гг. С. 104).
45. Кумисбаев Ш. Просветитель. (Перевод: Жанайдарова О). – Алматы, 2007., (Они были первыми. С.141-143).
46. Наркомы Казахстана. 1920-1946 гг: Биографический справочник. (Сост.: Жакыпов М., Зулкашева А., Ипмагамбетова А., Чиликова Е. – Алматы, 2007., (Ахмет Байтурсынов. С. 75-76).
47. Ахметова Л., Григорьев В., Шойкин Г. А.Букейханов поиск ориентиров; А.Байтурсынов главное – обретение государственности; Т.Рыскулов яркий политик советскоого востока. Серия «Казахстан: первые лица страны XX века». – Астана, 2008.-204 с. (Ахмет Байтурсынов главное – обретение государственности. С. 77-118).
48. Казахское книжное дело в документах и материалах : XIX – начало XX в.в. (Научные редакторы: Шалгынбай Ж., Галиев В). – Алматы: Баспалар үйі, 2009.-632 с., (Байтурсынов А. С. 13, 18, 22-23, 340-351, 364-380, 393, 427, 472, 565-567, 573-574, 578-580, 584-587, 592-593).
49. Шалгынбай Ж. История казахской книжной культуры (1807-1917 г.г. – 1991-2001 г.г.): Монография. – Алматы: Баспалар үйі, 2009.-328 с., (Цензура казахской демократической книги и литературы. С. 129-160; Байтурсынов А. Маса. 202 с., Оқу құралы. 205 с., Қырық мысал. 208 с., Оқу құралы: баянчи. 209 с., Оқу құралы: қазақша алифба; Тіл құрал: этимология. 212 стр., Аға тұлпар. 214 с., Тіл құрал. 216 с.).

IV.4. Музей туралы БАҚ жарияланымы:

1. Ахмет Байтұрсынұлы атындағы көше // Қазақ әдебиеті, 20 қазан 1989.
2. Әнесов Ғ., Мектепов А. Алматыда бір үй бар (Ғалым тұрған үйді музей етсе және Космановтар көшесіне есімі берілсе деген ұсыныс-тілек) // Алматы ақшамы, 2 қаңтар 1990.
3. Байсалова Ш. Алдымда асқар тау боп сен тұрасың (Ахмет Байтұрсынұлы туралы) // Ана тілі №4, 28 қаңтар 1993.

4. Сақыбекқызы Р. Орнында бар оналар (А.Байтұрсынұлы мұражай-үйі туралы) // Ана тілі №6, 11 ақпан 1999.
5. Кеңесбаева Л. 63 сақталған сандық (Ахаң жәдігерін жеткізуші Бибі Хабиқызы) // Жас алаш №102, 24 тамыз 2000.
6. Азып-тозған Ахаңның мұражайы // Ана тілі, 2002.
7. Имаханбетова Р. Той өткен соң мұражай ұмыт болды. («Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасына орай, ұсыныс-тілек) // Жалын №2, Б. 12-13, ақпан, 2004.
8. Имаханбетова Р. Ахмет Байтұрсынов музейі // Қазақстан мұғалімі, наурыз 2005.
9. Имаханбетова Р. Ахмет Байтұрсынұлының мұражайы жөнделуде // Ана тілі №8(791), 23 ақпан – 1 наурыз, 2006.
10. Имаханбетова Р. Ахаң мұражайы аман қалды // Ана тілі №34(791), тамыздың 24-і, 2006.
11. Шүкірұлы С. Барын халқына берген жан (А.Байтұрсынұлының Алматыдағы үйі) // Ана тілі №38(823), 21 қыркүйек 2006.
12. Имаханбетова Р. Ахаңның мұражайы // Жас өркен: Қостанай №5 (24), Б. 21-22, қыркүйек-қазан 2006.
13. Имаханбетова Р. Ахаң тұрған үй (Мұражайға жүргізілген күрделі жөндеу жұмыстары жөнінде. Сұхбаттасқан: Смайылова Ж) // Алматы ақшамы №65(3847), 31 мамыр 2007.
14. Ерболұлы Р. Көсем қымбат па, көпес қымбат па? (Ахмет Байтұрсынұлы мұражай-үйі қабырғасына ілінген Зубовтың мәрмәр тақтасы туралы) // Жас алаш №18 (15372), 3 наурыз 2009.
15. Апта сауалы: Ахметтен орыстың Зубовы артық па? // Ана тілі, 4 наурыз 2009.
16. Бектасова Г. Бүйректен сирақ... көпес Зубовтың үйі ме, әлде Ахаңның мұражайы ма? // Түркістан, 5 наурыз 2009.
17. Имаханбетова Р. Ахмет Байтұрсынұлы музей-үйі // Біздің Торғай, №39 (7981), 11 қыркүйек 2009; №39 (7982), 18 қыркүйек 2009; №41 (7983), 25 қыркүйек 2009.
18. [Ахмет Байтұрсынұлының үйі мемлекет қарауынсыз қалды](http://www.qazaquni.kz) // www.qazaquni.kz, 13 желтоқсан, 2016
19. Байсалова А. Алаш Ардақтыларын ұлықтау – мемлекеттің міндеті, біздердің борышымыз // qamshy.kz, 22 наурыз, 2017.

Қорытынды

Музей-үй Алаш Арыстары: Ахмет Байтұрсынұлы мен оның рухтас замандастарының аяулы есімдері мен ерен ерліктерін мәңгі есте қалдыру мақсатында, «Тұлғалар тағылымына –тағзым» атты бағдарлама аясында көрермендерге қызмет көрсетеді. **Мақсаты:** ұлт ұстазы А.Байтұрсынұлы мұражай-үйі экспонаттарын бүгінгі ұрпаққа таныстыру, тағзым етер тұлғалардың өнегелі өмір жолдарынан келешек ұрпаққа тәлім беру

мәселесі қамтылады. Музей-үйдің қорында ғалым өмірі мен шығармашылығына қатысты 500-ге жуық ресми құжаттар, оның 300-і мемлекеттік мұрағаттан алынған түпнұсқалар. Тарихи тұлға тұтынған мүліктер: жазу машинкасы, мөртабан, қаламсап, қол шемодан, самаурын, жезтабақ, сандықты жақын туыстары мен жанашырлар тапсырған.

Музей-үй қорында ғалымның өз тұсында жарық көрген қолжазбаларының телнұсқалары қойылған. Осы кітаптардың әр жылдары жарық көрген сандарымен қоса есептесек, 17 туындысы 46 рет басылым көргені белгілі болып отыр. Бұл құнды еңбектердің түпнұсқалары Республикалық Ұлттық кітапхананың сирек қорлар бөлімінде тіркелген әрі сақталған. Бүгінгі күні заманау форматқа түсіріліп, kitap.kz сайтында авторлық құқы сақталып енгізілді. Түпнұсқаны оқығысы келетін оқырмандарға қолжетімді.

Қазақстан Республикасының асыл қазынасы, әрі ұлттық рухани байлықтарының бірі – музейлер. Олар орналасқан аумағына қарай республикалық, облыстық, қалалық, аудандық болып бөлінеді. Ал, еліміздің алып шаһары Алматыда 30-ға жуық мұражай бар екендігі мәлім. Олардың барлығы дерлік ресми тіркеуден өткен, өзіндік тарихы бар мәдени мекемелер. Өскелең ұрпақты отансүйгіштік рухта тәрбиелеуде маңызы зор, тағылымы мол жәдігрелердің алатын орны ерекше.

Түркі жұртына һәм алыс, жақын шетелдерге есімі мәшһүр Ахмет Байтұрсынұлының шығармашылық мұрасы – ұлт мақтанышы, республикамыздың игілігі. Ғұламаның Алматыдағы тұрған үйі музей болып ашылғанына 25 жыл болады! Жалпы, өткен тарихты білу, бабалар рухына тағзым ету – ұрпақтық парыз болса, көнеден жеткен жәдігерлерімізді мақтан тұту, оны өзге жұртқа көрсете білу – абыройлы міндет екені баршамызға аян. Өскелең ұрпаққа өнеге болар тұлғаның көзіндей болған музей-үйін – рухани қазына, асыл мұраны келешекте мемлекетіміз ұлттық мәртебе беріп, республика бюджетіне алады деп үміттенеміз. Қорыта айтқанда, бұл күні егеменді елі тарапынан ұлықталған ұлт ұстазының өмірі мен мұрасы туралы алдағы уақытта да өркениет заманының талабы тұрғысынан жаңаша танымдар мен пайымдаулар жалғасын тауып жазыла берері сөзсіз.